

**OSMANLI DEVLETİ'NDE BORSA: DERSAADET TAHVİLAT
BORSASI'NDAN ESHAM TAHVİLAT BORSASINA GEÇİŞ**

Esra PEKACAR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

28/01/2021

Esra Pekacar

OSMANLI DEVLETİ'NDE BORSA: DERSAADET TAHVİLAT BORSASI'NDAN ESHAM TAHVİLAT BORSASINA GEÇİŞ

Yüksek Lisans Tezi

Esra PEKACAR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ocak 2021

ÖZET

Osmanlı Devleti, içerde ve dışarıda yaşadığı olumsuz gelişmeler sonucunda ve çağa ayak uydurmak amacı ile özellikle XIX. yüzyılda yoğun bir modernleşme sürecine girmiştir. Bu süreç Osmanlı Devleti'nde siyasi, idari, askeri, sosyal ve ekonomik alanların hepsini etkilemiştir. Ekonomik alanda XVIII. yüzyıl ve sonrasında Avrupa ülkelerinin ekonomik yapısından doğrudan etkilenen Osmanlı Devleti'nin finansal açıdan Avrupa ile entegrasyon süreci hızlanmıştır. Bu entegrasyon sürecinin ve modernleşmenin getirdiği bir kurum da "borsa" olmuştur. XIX. yüzyılda öne çıkan Galata Bankerleri, borsanın kurulmasında aktif bir rol oynamışlardır ve Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'nda aldığı ilk dış borç ile birlikte çıkarılan tahvillerin Batı borsalarında alınıp satılma sürecine girmesi, diğer bazı yan faktörler ile birlikte, borsa kurma çalışmalarını meydana getirmişlerdir. 1873 yılında çıkartılan nizamname ile resmi bir kurum haline gelen borsa "Dersaadet Tahvilat Borsası" adını almış ancak yaşanan olumsuzluklar sonucunda borsada iyileştirilme çalışmalarına girilmiş ve bunun sonucunda 1906 senesinde çıkartılan bir nizamname ile borsa "Esham ve Tahvilat Borsası" olarak değiştirilmiştir. Bu çalışmada Osmanlı'da borsanın ortaya çıkmasına neden olan süreç ve gelişmeler ele alınırken aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin özellikle XIX. yüzyıldaki ekonomik yapısı da anlaşılmış olacaktır. Ayrıca çalışmada borsanın resmi bir hal alması, borsada gerçekleştirilen işlemler ve hava oyunları, borsanın geçirdiği krizler, ele alınacaktır.

Bilim Kodu : 116114
Anahtar Kelimeler : Galata Bankerleri, Dersaadet Tahvilat Borsası, Esham Tahvilat Borsası
Sayfa Adedi : 117
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hale ŞIVGIN
Öğrenci ORCID ID : 0000-0002-7008-9448

**STOCK MARKET İN OTTOMAN EMPIRE: FROM DERSAADET TAHVİLAT
BORSASI TO ESHAM TAHVİLAT BORSASI**

M.Sc. Thesis

Esra PEKACAR

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

January 2021

ABSTRACT

After having experienced negative developments inside and outside its territory, the Ottoman Empire initiated an intense modernization process especially in 19th century. This affected political, administrative, military, social and economic life in the Ottoman Empire. As of 18th century, Ottoman Empire had emulated the economic structure of European countries and hence the Empire's economy underwent a change, leading to acceleration of the integration to European financial systems and hence foundation and flourishing of stock market. In 19th century, Galata Bankers took the lead and endeavored to establish the stock market with the incentive of the trading of government bond in the Western stock market after being exposed to the first foreign debt raised from Crimean War. With the legislation of a code of practice in 1873, stock market became a legal entity and was given a name as 'Dersaadet Tahvilat Borsası'. However, after some negativities, the stock market underwent an improvement process and its name was changed as 'Esham ve Tahvilat Borsası' after the legislation of another code of practice in 1906. This study covers the developments that led to establishment of stock market in Ottoman Empire, along with Ottoman Empire's economic structure, the process leading stock market to be legitimate, the transactions and speculations (hava oyunları) in the stock market and the crises that the stock market had gone through.

Science Code : 116114
Key Words : Galata Bankers, Dersaadet Tahvilat Borsası, Esham ve Tahvilat Borsası
Page Number : 117
Supervisor : Prof. Dr. Hale ŞİVGİN
Student ORCID ID : 0000-0002-7008-9448

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca derin bilgi birikimiyle, tecrübeleriyle bana yol gösteren kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hale ŞIVGIN'a teşekkür ederim. Lisans eğitimimden itibaren akademik olarak beni geliştirmek için fikir ve önerilerini benden esirgemeyen ve beni daima yönlendirip isteklendiren saygı değer hocalarım Sayın Prof. Dr. Şennur ŞENEL'e ve Sayın Doç. Dr. Nasrullah Uzman'a teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Akademik anlamda kendimi geliştirebilmem için beni sürekli teşvik eden, maddi ve manevi bana her türlü desteğini veren aileme, başta rahmetli babam Avni AYDIN olmak üzere anneme, ablama abime ve arkadaşlarıma; tez süresince yanımda olup bana destek veren sevgili eşim Hacı Bekir PEKACAR' a teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Esra PEKACAR

Ankara, Ocak 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLARIN LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
2. GENEL HATLARI İLE OSMANLI EKONOMİSİ	9
2.1. Osmanlı Devleti'nde Ekonomi Zihniyeti	9
2.1.1. Klasik Dönem Ekonomi Politikası	10
2.1.2. Modern Dönem Osmanlı Ekonomi Zihniyeti.....	13
2.2. Osmanlı Ekonomisinin Çöküşü.....	14
2.2.1. Osmanlı Devleti'nde Yaşanan İç Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri.....	14
2.2.2. Dış Gelişmelerin Osmanlı Ekonomisine Etkileri	16
2.2.2.1. 1838 Ticaret Antlaşması	23
2.3. Osmanlı Devletinde Borçlanma	25
2.3.1. Osmanlı Devleti'nde İç Borçlanma	25
2.3.1.1. Malikâne sistemi	25
2.3.1.2. Esham sistemi	26
2.3.1.3. Galata bankerleri.....	29
2.3.2. Dış Borçlanma	31
2.3.2.1. Düyûn-ı Umumiye idaresi	35
3. OSMANLI DEVLETİ'NDE BORSA.....	37
3.1. Galata Borsası (1845-1873)	37
3.2. Dersaadet Tahvilat Borsası'nın Kurulması	42

3.2.1. Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi.....	44
3.3. Borsa İşlemleri ve Hava Oyunları.....	49
3.3.1. Borsa İşlemleri.....	49
3.3.1.1. Menkul kıymetler işlemleri.....	50
3.3.1.2. Kambiyo işlemleri	54
3.3.2. Borsada Hava Oyunları	56
3.4. Dersaadet Tahvilat Borsası'nda Yaşanan Mali Krizler.....	61
3.4.1. Mahmut Nedim Paşa Olayı	62
3.4.2. Altın Şirketler Krizi.....	64
3.5. Esham ve Tahvilat Borsası.....	65
3.5.1. Esham ve Tahvilat Borsası'nda Yapılan İşlemler ve Borsanın Kapatılması....	71
4. SONUÇ.....	73
KAYNAKLAR.....	77
EKLER.....	83
EK-1: İstanbul Komisyon Han'daki Dersaadet Tahvilat Borsası	84
EK-2: Dersaadet Tahvilât Borsası Nizamnamesi.....	85
EK 3: Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi	98
ÖZGEÇMİŞ.....	117

TABLOLARIN LİSTESİ

Tablo 2.1. Akçe ağırlıklarının ve gümüş miktarlarının yıllara göre seyri (Kırat olarak)	18
Tablo 2.2. Osmanlı Devleti'nin XVII. Yüzyıldan sonra verdiği bazı kapitülasyon hakları	22
Tablo 2.3. Malikane muaccele gelirlerinin yıllık ortalama miktarı (1695-1844) (kr).....	26
Tablo 2.4. 1775-1793 arasında yıllık karı esham olarak satılan belli başlı mukataaların listesi	27
Tablo 2.5. Osmanlı Devleti'nin dış borçları (1854-1914).....	31
Tablo 2.6. Muharrem kararnamesi ile karara bağlanan Osmanlı borçları (1871-1877)-(Osmanlı lirası)	34
Tablo 2.7. Düyûn-ı Umumiyye İdaresi'nin kuruluşundan 1897 yılına kadar yapılan borçlanma miktarı (1881-1895)	36
Tablo 3.1. Borsa üyeleri ve aidatlar	45
Tablo 3.2. Galata Borsası'nda işlem gören borçlanma tahvilleri (Milyon lira/Nominal) ...	51
Tablo 3.3. Galata Borsası'nda işlem gören iç borçlanma tahvilleri (Lira/Nominal).....	51
Tablo 3.4. Hisse Senedi Fiyatları	52
Tablo 3.5. İstikraz Tahvilleri.....	53
Tablo 3.6. Osmanlı kuruluşunun İngiliz sterlini karşısındaki değer kaybı (1800-1844).....	55
Tablo 3.7. Tashih-i Ayar kararından sonra döviz kurları	56

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 2.1. Yıllara göre osmanlı devleti'nin gelir ve giderleri	15
Şekil 2.2. Akçe ağırlığının ve gümüş miktarının yıllara göre seyri.....	18
Şekil 2.3. Osmanlı Dış Borçları, 1854-1914 (Milyon Osmanlı Türk Lirası)	34
Şekil 3.1. Esham ve Tahvilat Borsası'na kayıt olan yerli anonim şirketler	71

KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A	: Sadaret
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
BEO.	: Bab-1 Ali Evrak Odası
C.	: Cilt
COA	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
DVN.	: Divan
HR.	: Hariciye Nezareti
İ.	: İrade
İ.İ.B.F.	: İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
md.	: Madde
ML.	: Maliye
MKL.	: Mukavelenameler
MMS	: Meclis-i Mahsus
MVL	: Meclis-i Vela
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TO.	: Tercüme Odası
TTK	: Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

1683 tarihinde II. Viyana kuşatmasının başarısız olması sonucunda Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında genişlemesi durmuştur. Avrupa'nın elde ettiği kaynaklar, teknoloji gücü, üretim hacmi, sermaye stoku Osmanlı Devleti'nin aleyhinde artmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi sonrasında Batı Avrupa ülkeleri ekonomik anlamda gelişmeler göstermiştir. Avrupa'da Sanayi Devrimi ile yaşanan gelişmeler zaman içerisinde finans kapitaline dönüşerek sermaye birikiminin doğmasına yol açmış ve borsaların gelişmesini sağlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nde borsa ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra açılma olanağı bulmuştur. Borsanın, içinde faaliyet göstereceği toplumda, elverişli politik, sosyal ve ekonomik şartların oluşmuş bulunması gerekir. Osmanlı Devleti'nde bu şartlar Avrupa Devletlerine göre daha geç oluşmuştur.

Ekonomi, bir devletin bütün alanlarını etkilemektedir. Bu sebeple çalışmada Osmanlı Devleti'nin genel ekonomik yapısı ele alınacak, özellikle XIX. yüzyılda yaşanan gelişmeler incelenip borsanın neden dönemin devletlerine göre geç kurulduğu, 1873 tarihi ile çıkartılan Dersaadet ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi ile resmi bir kurum haline gelmesini, borsada gerçekleştirilen işlemler ve spekülasyonları, 1906 senesinde Esham ve Tahvilat Borsası olarak isim değiştiren borsada yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilecektir.

Çalışma dönemin Osmanlı ekonomisini kavrayıp, XIX. yüzyılın ikinci yarısında kurulan Dersaadet Tahvilat Borsa'sının teşkilatlanmasında ve işleyişinde Galata Bankerleri'nin etkisini, diğer borsalarda yaşanan krizlerin Osmanlı Borsası'na yansımalarını, borsada gerçekleştirilen işlemleri ve bu işlemlerde Osmanlı Devleti'nin dış ve iç borçlanmalardaki etkisini, borsada yaşanan hava oyunlarını veriler dâhilinde incelenip bilgi vermektedir.

Osmanlı ekonomisinin geleneksel yapısı, 19. Yüzyılda Avrupa finans kapitalinin yoğun baskısı sonucunda kendi bünyesinde olmayan kaime, dış borçlanma, borsa gibi olgularla karşılaşmıştır. Bunun somut çıkarımlarından biriside, bu dönemde kurulan Dersaadet Tahvilat Borsası'dır. Bu çalışmanın en önemli taraflarından birisi Avrupa kapitalizminin sonucunda kurulan Dersaadet Tahvilat Borsası'nın Osmanlı ekonomisinde oynadığı rolü kavrayabilmektir. Özellikle de devletin borçları ödemesinde nasıl bir konuma sahip olduğunu anlayabilmek araştırmamız için önemlidir. Devletin finansmanı ve bu

bağlamda Osmanlı Devleti'nin ekonomik yönden gerileyişini ortaya koyabilmek ve günümüze ışık tutabilmek için finansal kurumların ve bu kurumların oluşumunda etkili olan Galata Bankerleri'nin incelenmesi oldukça önemlidir. Çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için borsa kelimesinin tanımı, borsa çeşitleri, işlevleri ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiştir.

Piyasa, alıcı ve satıcıların birbirleriyle karşılaşmalarına olanak sağlayan örgütlü birim¹ olup birincil ve ikincil piyasa olmak üzere ikiye ayrılır. Birincil piyasa hisse senedi ve tahvil gibi menkul değerleri ihraç eden şirketler ile alıcıların yani tasarruf sahiplerinin doğrudan doğruya karşılaştıkları piyasalardır. İkincil piyasa menkul kıymetlerin paraya dönüşmesini sağlayan piyasadır ve borsalar ikincil piyasanın en iyi teşkilatlanmış bölümüdür.²

Borsa kelimesinin kaynaklarda çeşitli tanımlarına rastlamak mümkündür. Türk Dil Kurumu'na göre borsanın tanımı şudur: “Bazı tüccarların ve özellikle sarraflarla değerli kâğıt ve tahvil alışverişiyle uğraşanların alım satım ve değişim amacıyla devlet denetimi altında iş yaptıkları yer.”³

Muharrem Karşlı ise borsayı şu şekilde tanımlamaktadır: “Alıcı ile satıcının veya onların vekillerinin emtia, menkul kıymetler veya buna benzer misli emtia veya kıymetten sayılan diğer şeyler üzerinden alım-satım yapmak amacı ile bir araya geldikleri, belirli sürelerde, belirli yerlerde kurulan, belli kurullarla çalışan organize edilmiş merkezi pazarlardır.”⁴ Borsalar “menkul kıymetlerin belirli bir mekânda, belirli kurullar içinde el değiştirmesini sağlayan, bunların fiyatlarının belirlenmesine olanak tanıyan kurumlardır.”⁵

İktisadi terimler sözlüğüne bakıldığında borsa; belirli kurallara göre, talep edilen mallar için organize edilmiş piyasadır.⁶ Yapılan genel tanımlara bakıldığında borsa kısaca

¹ <https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-3965-P%C4%B0YASA#.Xfppy0czY2w> adresinden 20 Nisan 2019'da alınmıştır.

² Nazlıgöl, K. (2006). “Gelişen Borsalar ve İMKB'nin Karşılaştırmalı Özellikleri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 6-7.

³ Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=borsa> adresinden 20 Aralık 2019'da alınmıştır.

⁴ Karşlı, M. (2004). *Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler*, Bursa: Alfa Yayınları, s. 214.

⁵ Tanör, R. (2000). *Türk Sermaye Piyasası*, C.I, İstanbul: Beta Basım Yayın, s. 7.

⁶ <https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-575-BORSA#.XfpGLGQzY2w> adresinden 23 Nisan 2019'da alınmıştır.

arz ve talebin karşılaştığı mekândır denilebilir. Borsa aynı zamanda bir mesleki kurum olarak da tanımlanabilir.

Günümüzde borsa denildiğinde ilk akla gelen menkul kıymetler borsası olsa bile borsa sadece hisse senetlerinin alım-satımının gerçekleştiği merkezler olmayıp, diğer başka tür emtiaların da ticaretinin yapıldığı yerlerdir. Menkul kıymetler borsasında bono ve tahvillerin alım-satımı yapılmaktadır. Emtia borsaların da ise döviz borsaları ve ticari mal alım-satımı yapılmaktadır.⁷

Dünyada bakıldığında borsanın bazı ülkelerde kamu kuruluşu, bazılarında ise özel olarak varlıklarını sürdürmektedirler.⁸ Devlet borsaları genellikle bir kanun ile kurulmakta ve borsanın yönetimi de resmi araçların hazırladığı kurallara göre bırakılmaktadır. Özel borsalar ise üyeleri tarafından kurulan bir anonim şirket olarak görülmektedir. Özel borsaların amaçları arasında kar gütmeye ilkesi yoktur. Anglo-Sakson ülkelerindeki borsalar bunlara örnek olarak verilebilir. Fakat hükümetler sonradan çıkarttıkları yasal belgeler ile (kanun veya kararname) borsaya resmiyet kazandırmışlardır.⁹ Devlet ve özel borsaların yanında bir de karma borsalar vardır. Bu borsalar kısmen devlet borsası gibi resmi kısmen özel borsalar gibi yarı resmi bir nitelik taşımaktadırlar.

Borsaların dünya genelinde işlem gören araçlarına ve şekillerine göre çeşitleri vardır. Bunlar esas alındığında borsaları şu şekilde beşe ayırmak mümkündür; menkul kıymetler borsası, vadeli işlem borsası, opsiyon borsası, altın ve kıymetli madenler borsalarıdır.

Menkul kıymetler borsası; hisse senedi, tahvil, hazine bonoları, kar ve zarar ortaklığı belgeleri, banka bonoları, banka garantili bonolar, finansman bonoları, varlığa dayalı menkul kıymetler, gelir ortaklığı senetleri gibi menkul kıymetlerin belirli kurallar çerçevesinde alınıp satıldığı veya işlem gördüğü yerdir. Menkul kıymetler borsası faaliyetleri, Sermaye Piyasa Kurulu'ndan yetki belgesi almış aracı kuruluşlar vasıtası ile yürütülmektedir¹⁰.

⁷ Işık, O. (2012). "Hukuki Açından Borsa ve Borsa Türleri", Yalova: *Yalova Fakültesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), s. 216.

⁸ Fertekligil, A. (1993). *Türkiye'de Borsa'nın Tarihçesi*, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, s. 26.

⁹ *Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu*, (2011). İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, s. 5.

¹⁰ Güngör, O.C. (2016). "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Özel Dili Üzerine", *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(3), s. 130.

Ülkemizde, 6 Ekim 1983 tarihinde menkul kıymetler borsalarının kuruluşunu öngören Kanun Hükmünde Kararname çıkartılmış, 6 Ekim 1984 tarihinde "Menkul Kıymetler Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik" yayınlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 26 Aralık 1985 tarihinde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası resmen açılmıştır.¹¹ 3 Ocak 1986 tarihinde ilk hisse senedi işlemlerine başlayan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın açılışında 36 borsa üyesi işlem yapma yetkisine sahipti ve 41 şirketin hisse senedi işlem görürken günümüzde bu sayı 400 civarında olmuştur¹².

Vadeli işlemler; teslimat ve ödemenin gelecekteki bir tarihte yapıldığı, fiyatının ise bugün belirlendiği piyasalardır.¹³ Vadeli işlemler borsaları da; emtia, döviz, altın, menkul kıymetler gibi belirli miktardaki malın belirli bir fiyattan ve gelecek bir tarihte teslim edilmek üzere vadeli işlem sözleşmelerinin(futures contract) yapıldığı yerdir¹⁴.

Vadeli işlemler borsası, diğer borsa türlerinde olduğu gibi hem üreticiler hem de tüketiciler için ihtiyaç üzerine ortaya çıkmıştır ve ilk defa 19. yüzyılda A.B.D Chicago'da kurulmuştur. Özellikle belirtilen yüzyılda A.B.D'de üretimin artması, ulaşım ağının gelişmesi, uluslararası pazarların genişletilmesi ile beraber çiftçiler ve sanayiciler ürünlerini pazarlamak amacı ile Chicago şehrine getirmekteydi. Bu durumun sonucunda çiftçiler arz fazlası problemi ile karşılaştılar ve sorunu da ürünlerini önceden satma yoluna giderek çözmeye çalıştılar. Ancak spekülörlerin ortaya çıkması ile 1848 senesinde çiftçiler bir araya gelerek kurumsal bir borsada vadeli işlemleri gerçekleştirmek amacı ile Chicago Ticaret Kurulu'nu (Chicago Board of Trade-CBOT) kurdular. Finansal anlamda vadeli işlemlerin başladığı borsa, yatırımcıların yüksek riskten korunmalarını sağlamak amacı ile ise 1972 senesinde Chicago Ticaret Borsası tarafından kurulmuştur.¹⁵

Türkiye'de vadeli işlemler borsası ise geç tarihlerde gelişim göstermiştir. 1988 tarihinden itibaren Merkez bankasının aracılığı ile bankalar arası para piyasasının uygulanmaya başlaması ile vadeli işlemlerin ülkede uygulama alanı rahatlamıştır. Türkiye'de 2001 ekonomik krizinin etkisi ile sabit döviz kurundan dalgalı döviz kuruna

¹¹ Palu, A. (2010). "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Belge ve Arşiv Yönetimi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, s. 11.

¹² Güngör, a.g.m., 2016, s. 130.

¹³ Çetkin, H. (2016). "Menkul Kıymetler Borsasının Tarihsel Gelişimi ve Borsa İstanbul", Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 10.

¹⁴ Karslı, a.g.e., 2004, s. 203.

¹⁵ Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu, 2011, s. 463-464.

geçilmesi ile yaşanan döviz kuru belirsizlikleri ve riskler vadeli işlemler borsasının kurulmasını hızlandırmıştır. 19 Ekim 2001 tarihinde ise ülkemizde ilk özel borsa kuruluşu olan Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası kurulmuş ancak 2005 senesinde İzmir’de işleme açılabilmiştir ve günümüzde hala varlığını korumaktadır.¹⁶

Opsiyon, sahibine belirli bir finansal değerini belirli bir zaman içerisinde veya gelecek bir tarihte, önceden belirlenen bir fiyattan satma veya satın alma hakkı veren sözleşmeye denir.¹⁷ Opsiyon sözleşmesi Yunan filozof Thales’e dayanmaktadır. Thales astronomi ile ilgilendiğinden hava koşullarını değerlendirip bir sene sonra zeytinin çok vereceğini tahmin etmiş ve hasat mevsiminden önce zeytinlerin preslemesi için pres sahipleri ile bir anlaşma yapmıştır. Thales beklediği gibi olunca zeytinleri satın çok kar etmiştir. Bu sözleşme bilinen ilk opsiyon sözleşmesi olarak tarihe geçmiştir.¹⁸

Dünyada ilk opsiyon borsası ise yine Chicago’da 1973 senesinde kurulmuştur.¹⁹ Türkiye’de ise yukarıda belirtildiği üzere 2001 senesinde Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası adı ile kurulmuştur.

Kıymetli madenler; altın, gümüş ve platindir. Finansal anlamda en çok işlem gören kıymetli maden altındır.²⁰ Dünyada 1970’li yıllara kadar sadece spot altın işlemlerinin yapılabildiği borsalarda altın fiyatlarının serbest bırakılması borsa yöneticilerini yeni düzenleme yapmaya itmiştir. Vadeli altın piyasaları ilk olarak Kanada’da ortaya çıkmış, diğer ülkeler de altın borsalarını ana borsalar bünyesinde desteklemiştir.²¹

Türkiye’de kıymetli madenler arasından en çok ilgi gösterilen altın olmuştur. 1984 senesinde Merkez Bankası bünyesinde “TL Karşılığı Altın Piyasası” kurulmuştur. Ancak Merkez Bankası’nın bu dönemde yeterli rezerve sahip olmaması sistemin başarısızlığına yol açmıştır. Bu sebepten ötürü 1989 yılında “Döviz Karşılığı Altın Piyasası” kurulmuştur.

¹⁶ Çelik, İ. (2012). *Vadeli İşlem Piyasasında Fiyat Keşfi İzmir Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsasında Ampirik Bir Uygulama*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, s. 36-37.

¹⁷Zügül, M., Gezer, M., (2007). “Menkul Kıymetler Borsası İle Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsasının Karşılaştırılması”, *Akademik Bakış Dergisi*, 11, s. 14.

¹⁸Bak, B. (2009). “Borsa Opsiyon Sözleşmesi”, Ankara: *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(4), s. 44.

¹⁹ Bak, a.g.m., 2009, s. 45.

²⁰[file:///C:/Users/asus/Downloads/KIYMETLI MADENLER KIYMETLI MADENLER MEVZ.pdf](file:///C:/Users/asus/Downloads/KIYMETLI%20MADENLER%20KIYMETLI%20MADENLER%20MEVZ.pdf) adresinden 30 Nisan 2019’da alınmıştır.

²¹ Işık, a.g.m., 2012, s. 249-250.

Yaşanan gelişmeler 27 Temmuz 1995 tarihine açılan İstanbul Altın Borsası'nın kurulumunu kolaylaştırmıştır.²²

Menkul kıymetler, vadeli işlemler, opsiyon, altın ve kıymetli madenler borsalarının her birinin işlevleri vardır. Yatırımcı ve ekonomi için birçok fonksiyonu bulunan borsaların işlevlerini ayrı ayrı incelemek daha yararlı olacaktır:

Likidite; kullanılabilir durumda olan satın alma gücüdür.²³ Borsalar halkın elinde bulunan menkul kıymetlerin en kolay paraya dönüştüğü yerlerdir. İkincil piyasada menkul kıymetlerini elinden çıkarabilen kimselere birincil piyasadan yeniden menkul kıymet alma imkânını sağlayan borsalar sermaye piyasasında önemli ölçüde kaynak sağlarlar.²⁴ Bu durum da sürekli ve düzenli işleyen bir pazarın oluşmasına ortam hazırlar.

Borsa; elindeki menkul değerleri satmak isteyen ve birikimlerini yatırıma çevirmek isteyen kişilerin bir araya geldiği bir piyasadır. Devletler kısa ve uzun vadeli borç senetleri çıkarıp borçlanmak isteyen özel sektöre, sınıî şirketler ise hisse senedi ile sermayesine ortak olacak kurum ya da kişileri seçer.

Borsada olan şirketler devamlı olarak denetim ve kontrol altındadırlar. Bu durum da yatırımcıya bir güven ortamı yaratır. Borsada çok sayıda küçük hisse senedi birçok kişiye satılabilir. Bu sayede tabana hızlıca yayılabilir. Ayrıca menkul kıymetlerini borsaya kote ettirebilen şirketlerin tanınmışlığının artması da borsanın diğer avantajıdır. Borsa bu şirketlerin halka açılmasını ve pazarlanmasını kolaylaştırır. Borsa tüm alıcı ve satıcıları bir araya getiren bir yerdir ve burada oluşan fiyat ülkenin her yerinde, hatta dünyada duyurulur. Böylece küçük çaptaki sermaye sahibinin fiyat konusunda kandırılması ortadan kalkar, tek bir fiyat ortaya çıkmış olur.

Hisse senedi ve tahviller borsada sürekli değişken fiyatlar gösterirler. Bu fiyatlar hisse senetlerinin hacmine göre de değişkenlik gösterirler fakat fiyatları asıl belirleyen şirketlerin

---

²² İvgen, A. R. (2004). "İstanbul Altın Borsası ve Finans Sektörüne Katkıları", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 17-18.

²³ <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/likidite/3222> adresinden 5 Mayıs 2019'da alınmıştır.

²⁴ Zügül, Gezer, a.g.m., 2007, s. 4.

mali yapıları ve kârlılıklarıdır. Bu nedenle bu fiyatlamalar şirketlerin durumları hakkında bilgi verirler.

Günümüzdeki borsa anlamını kapsamasa bile ilkel anlamda borsa insanların alış-veriş yapması ile meydana çıktığını söylemek yanlış olmaz. Bu manada borsanın geçmişini pazar ve panayırların kurulmasına kadar götürmek mümkündür. Kurulan pazar ve panayırlarda her türlü ticari emtia, kıymetli madenler ve ticari senetler alınıp satılmaya başlanmıştır. Ancak zamanla bu durum değişerek artık belli kapalı mahallelerde yapılmaya başlanmıştır.²⁵

13. yüzyılın sonlarına doğru Belçika'nın Bruges kentinde "Van Der Bourse" isimli aileye ait bulunan "Hotel Des Bourses" adındaki handa bir araya gelerek gemiler limana gelmeden önce malları belirli kurallar çerçevesinde aralarında alıp satmaya başlamışlar ve bunu bir meslek haline getirmişlerdir. Bazı araştırmalara göre borsa kavramının Van Der Bourse ailesinin adından geldiği iddia edilmiştir.²⁶

14. yüzyıldan itibaren özellikle İngiltere, Belçika, Hollanda, İtalya gibi denizciliğin geliştiği ülkelerde bu ticari faaliyetlerin daha fazla olduğu görülmüştür. Özellikle sanayi alanında yaşanan gelişmeler ile birlikte borsalarda ticari kâğıtların yanında sanayi işletmelerine ait tesisler, makineler, mal stokları, ham madde ve mamül madde alım satımları da kapsayan ve bunları temsil eden kâğıtların borsalarda işlem görmesini sağlamıştır²⁷. Artık araçların da devreye girdiği, kredi belgeleri ile ticari senetlerin alınıp satılmaya başlandığı yeni bir döneme girilmiştir. Borsa, devletlerin gelişimine, ticari faaliyetlerine göre zamanla kurulmaya ve gelişmeye başlamıştır.

Avrupa'da ilk borsa 1487 senesinde Anvers'te kurulmuştur. 16. yüzyılda bunun yerini Amsterdam Borsası almıştır. İlk hisse senedi "Dutch East India" şirketine aittir ve bu senet Amsterdam Borsası'nda işlem görmüştür. İlerleyen süreçte Avrupa'nın birçok ülkesinde borsalar açılmıştır. 16. yüzyıl içerisinde Paris ve Londra; 17. yüzyılda Berlin, Basel; 18.

---

²⁵ Karşlı, a.g.e., 2004, s. 160.

²⁶ Çapanoğlu, M. B. (1993). *Türkiye ve Dış Ülkelerde Sermaye Piyasası Özelleştirme Uygulamaları ve Menkul Kıymetler Borsaları*, İstanbul: Beta Yayınevi, s. 133.

²⁷ Kazgan, K. Ateş, T. Tekin, Oğuz. Koraltürk, M. Soyak, A. Eroğlu, N. Kaban, Z. (1999). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi*, C. 1, İstanbul: Creative Yayıncılık, s. 358.

Yüzyılda Viyana, New York; 19. yüzyılda Brüksel, Roma, Milano, Madrid, İstanbul, Tokyo borsaları açılmıştır²⁸.

Avrupa'da Sanayi Devrimi ile yaşanan gelişmeler zaman içerisinde finans kapitaline dönüşerek sermaye birikiminin doğmasına yol açmıştır. Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren ülkeler arasındaki rekabet (özellikle Almanya ve Büyük Avrupa Devletleri), sermaye piyasa sisteminin tekellerden arınmaması sanayide sermayenin veriminin düşmesine sebep olmuş ve sonucunda yeni bir tür sermayenin ortaya çıkmasına neden olarak borsaları bugünkü özelliğine kavuşmasına vesile olmuştur.²⁹

Borsaların bugünkü özelliğine kavuşması sanayi alanında rekabetin ortaya çıkması ile olmuştur. Yaşanan rekabet sonucunda sanayide çok fazla üretim oldu ve artan üretime karşı devletler talebi arttırmak amacı ile kredi gibi, sermayenin sanayi malları üretiminde bu malların finanse edilmesi gibi seçenekler üretmeye başlamış ve bu da olumlu sonuçlar doğurmuş, sanayi mallarının talebindeki artışı hızlandırmıştır.³⁰

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılda yaşanan bu olaylar Avrupa'da borsalar arası ilişkileri hızlandırdığı gibi borsalardaki gelişmeyi ve canlılığını korumayı başarmıştır. Sonuç olarak borsalar, devletlerin iç ve dış borç tahvillerinin, diğer bütün kâğıtların işlem gördüğü önemli merkezleri haline gelmiştir.

---

²⁸ Karslı, *a.g.e.*, 2004, s. 160.

²⁹ Kazgan, Ateş, Tekin, Koraltürk, Soyak, Eroğlu, Kaban, *a.g.e.*, 1999, s. 358.

³⁰ Kazgan, Ateş, Tekin, Koraltürk, Soyak, Eroğlu, Kaban, *a.g.e.*, 1999, s. 359.

2. GENEL HATLARI İLE OSMANLI EKONOMİSİ

2.1. Osmanlı Devleti'nde Ekonomi Zihniyeti

Osmanlı Devleti, diğer İslam devletleri gibi kendisinden önce kurulan devletlerden etkilenmiştir. Özellikle zihniyet ve kurumlarda Anadolu Selçuklu Devleti'nin etkisini görmek mümkündür. İkta-tımar, mukataa, fütüvvet-ahilik-esnaf, hisbe-ihtisab gibi kurumların varlıkları buna örnektir.

Ahilik Osmanlı Devleti'nin ekonomisinde merkezi bir rol oynamıştır. Esnaf birliklerini kontrol eden³¹ ahilik teşkilatı usta-çırak ilişkisine önem vermiş böylece yetenekli ustalar ortaya çıkmıştır. Ahilik teşkilatının amacı işbirliği ve dayanışmayı teşvik etmek idi. Ayrıca teşkilat üyeleri üretilen malların kalitesine çok önem vermiş ve sürekli olarak kontrol altında tutmuştur.

Osmanlı ekonomik anlayışı İslamiyet'in öngördüğü şartlara göre şekillenmiştir. Buradan yola çıkarak eşitlikçi ve dengeli ve adaletli bir politika izlenmeye çalışılmıştır. Ancak Şevket Pamuk, faiz ve müsadereyi örnek göstererek Osmanlı Devleti'nin zamanın şartlarına göre dini ilkeleri esnettiğini işaret etmiştir.³²

Osmanlı bir tarım devleti olmakla birlikte zanaatta önemli bir yer tutmuştur. Bu sebepten dolayı miri, toprak rejimi, millet sistemi, esnaf örgütlenme tipi, vakıfla, Osmanlı Devleti'nin temel ekonomik düzenini oluşturmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar daha çok tarım ile ilgilenirken gayrimüslimler ticaret ile uğraşmışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere devlet özellikle dış ticarete çok fazla önem vermemiş dolayısı ile de dış ticaret gelişmemiştir.

Osmanlı ekonomisi kuruluşundan beri Batı'nın merkantilist ekonomik anlayışından uzak kalmıştır. Osmanlı ekonomisini Avrupa ekonomisinden ayıran en önemli özellik işbirliği ve dayanışmadır. Avrupa'da ise tam tersine rekabet ve çatışmadır.

³¹ Kazıcı, Z. (1988). "Ahilik", *İslam Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: TDV Yayınları, s. 542.

³² Bulut, M. (2012). "Osmanlı Ekonomi Politığıne Yeniden Bir Bakış", Ankara: *Bilgi Dergisi*, 62, s. 68.

Tarihi olaylar değerlendirilirken sadece olayın gerçekleştiği zaman dilimini esas alınmayıp, ondan önceki tarihler araştırılır ve olayın nedenleri incelenir. Konumuz esas alındığında tarih olarak XIX. yüzyıl Osmanlı ekonomisi tezimizin ana temasını kapsamaktadır. Ancak yukarıda belirttiğimiz sebeplerden ötürü Osmanlı ekonomisinde yaşanan gelişmeler, neden mali anlamda sıkıntıya girdiğini anlamak amacı ile XVI. yüzyıla kadar inmemiz gerekir.

Osmanlı Devleti'nin iktisadi sistemini klasik ve yenileşme olmak üzere iki döneme ayırıp incelemek mümkündür.

2.1.1. Klasik Dönem Ekonomi Politikası

Bu dönem 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süren gelişmeleri kapsamaktadır. Klasik Osmanlı ekonomik sisteminde uzmanlaşmış iktisadi organların varlığından bahsetmek zordur. Bu dönemde kadı asker, kadı, defterdar, darphane nazırı, gümrük emini, divan beylikçisi vs. gibi bürokratik görevliler iktisat ile ilgileniyorlardı.³³

Osmanlı ekonomisinin birinci önceliği ordunun, bürokrasinin, başkent ve diğer kentlerin yaşasını sağlamak olmuştur. İkinci önceliği ise mali gelir sağlamak amacını sağlamak için vergi toplamaktı. Devlet bunu sağlamak amacı ile ekonomiye sürekli müdahalede bulunmuştur. Üçüncü öncelik ise, geleneksel düzenin korunması ve yeniden üretilmesi idi.³⁴ Osmanlı Devleti bu geleneksel düzeni korumak için ekonomi içerisinde bulunan kademelerin dengesini korumayı amaçlamış ve müdahalelerde bulunmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yukarıda bahsedilen öncelikleri sağlamak amacı ile tüketicinin, üreticinin ve satıcı grupların ihtiyaçlarını dengeli olarak karşılamaya çalışmıştır. Bunu kademe kademe yapıyordu, önce mal üretenlerin ihtiyaçları sonra bütün toplumun ihtiyaçları karşılanıyordu ve bunda da başarılı idi. Başarılı olmasının en önemli sebebi ise devletin mal ve hizmetlerin maliyetleriyle fiyatları arasındaki farkı yani karı bu üç gurubun birbiri aleyhine zenginleşmesine yol açmayacak ölçülerde tutmayı sağlamasıdır.³⁵ Kısacası Osmanlı ekonomisi belirtilen bu dönemde kendi kendine yetebilen bir yapıya sahipti ve bu

³³ Genç, M. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ankara: Ötüken Neşriyat, s. 39.

³⁴ Pamuk, Ş. (2015). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500- 1914*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 88-89.

³⁵ Genç, M. (2013). "Yed-i Vahid", *İslam Ansiklopedisi*, 43, İstanbul: TDV Yayınları, s. 378.

sebeple devlet Avrupa'nın aksine ithalatı yasaklarken ihracat üzerinde yasaklamaları koyuyordu.

Klasik dönemde Osmanlı devleti kırsal kesimde tımar sistemine destek verirken, kentlerde ise her zaman loncaları desteklemiştir. Merkezi devlet gücü devam ettiği sürece bunlar devamlı olarak denetim altında tutulmaya çalışılmış ve bir denge sağlanmıştır.³⁶

Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin iç ve dış gelişmeler sonucunda yaşadığı olaylar sonucunda devlet tağşiş uygulamasına gitmiş ve bunu bir politika haline getirmiştir. Osmanlı parasının önemi azalmaya başlayınca ülkeye Avrupa'dan gelen gümüş ve altın sikkeleri kullanılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da Osmanlı darphaneleri kapanmaya başlamıştır.

İktisat tarihçisi Mehmet Genç'e göre 1500 ile 1800 seneleri arasında Osmanlı ekonomisinin üç ana ilkesi vardır: Provizyonizm, Tradisyonizm ve Fiskalizm.

• Provizyonizm

Klasik dönem Osmanlı Devleti'nde en önemli ilkelerden bir tanesi provizyonizm, yani iâşeci yaklaşımdır. Kısaca ifade etmek gerekirse provizyonizm; toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmek, bunun için de ülke içerisindeki mal ve hizmet arzının bol, ucuz ve kaliteli olmasını sağlayabilmektir.

Osmanlı Devleti, bu politikayı uygularken dönemin Avrupa devletlerinin merkantilist anlayışlarının tam tersine bir politika izlemişler ve ithalatı serbest bırakmışlar, ihracatı ise sıkı bir baskı altında tutmuşlardır. Çünkü öncelik ülke içerisindeki ihtiyaçların karşılanmasıydı. Devletin bu politikadan beslenerek en iyi olduğu durumda bile kapitülasyonları da sınırlamadığı görülür.

Bu modele bakıldığında sonucunda ekonomik kurumların teknolojik değişme ve büyümenin olmadığı bir ortamda geçerli bir ilkedir. Zaten Osmanlı Devleti de klasik dönemde böyle bir değişmeyi istemiyordu.³⁷

³⁶ Pamuk, a.g.e., 2015, s. 95.

³⁷ Ünal, M. (2014). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitapevi, s. 83-84.

Provizyonizm de malların ucuz, bol ve kaliteli olması esas olduğu için iktisadi faaliyetlere daha çok tüketici açısından bakan bir ilkedir. Zaten Osmanlı Devleti sosyal refah ve arz yönlü bir ekonomi politikası uygulamıştır. Klasik Osmanlı ekonomisi bu sebepten dolayı alıcı değil verici bir anlayış benimsemiştir. Osmanlı Devleti, bu ilkeyi 19. yüzyıla kadar uygulamayı sürdürmüştür.

• Tradisyonizm

Gelenekçilik olarak da isimlendirilen bu ilke tecrübe birikimini değerlendirmeyi ön planda tutar. Geleneksel anlayışa göre ekonomik alanda yapılması gereken, önceden denenmiş ve kendini kanıtlamış kurumları ve düzeni korumaktır. Bu sebeple değişim en az seviyede tutulmalıdır.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda “kadimden olagelene aykırı iş yapılmaması” formülü üzerinde durulmuş³⁸ ve ekonomik alanda da ona göre hareket edilmiştir. Ancak XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren gelenekçilik ilkesi giderek önemini kaybetmiş, XIX. yüzyılda ise ortadan kalmış ve yerini yenileşmeye bırakmıştır.

• Fiskalizm

Gelircilik olarak da ifade edilen fiskalizm, hazine gelirlerini olabildiğince yüksek seviyede tutmayı ve ulaştığı değer de altına düşmemeyi amaçlayan bir prensiptir. Bu sebeple fiskalizm harcamaları kısma ve gelirleri düşürmeme şeklinde kendisini gösteren bir ilkedir.

Hazine gelirlerini yüksek tutmayı amaçlayan Osmanlı Devleti merkezi hazine tutabildiği kadar çok altın ve gümüş gibi değerli madenleri hazine tutmaya çalışıyordu³⁹. Ancak 1580’lerden 1780’lere kadar gümüş veya altın değeri olarak hacminde çok az artış olmasının sebebinin arkasında fiskalizm ilkesinin gelirleri arttırmaktan çok azalmasına engel olmak ve masraflarının kısma yönelik amacıdır⁴⁰.

³⁸ Genç, M. (2007). “İktisadi ve Ticaari Yapı”, *İslam Ansiklopedisi*, 33, İstanbul: TDV, s. 526.

³⁹ İnalçık, H. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, 1, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 81.

⁴⁰ Genç, a.g.m., 2007, s. 526.

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin ekonomik sistemini belirlemede bu üç ilke büyük önem rol oynamıştır. Fakat bu prensipler klasik dönemde etkili olmuş, XIX. yüzyılda artık uygulanamamaya başlamıştır.

2.1.2. Modern Dönem Osmanlı Ekonomi Zihniyeti

Osmanlı ekonomisi XVIII. yüzyıla kadar istikrarlıdır ancak bu yüzyılın sonlarından itibaren yaşanan iç ve dış gelişmeler Osmanlı Devleti'nin ekonomik dengesini tamamen bozmuştur. Klasik dönemde Osmanlı ekonomisi kendi kendine yetebilir durumdayken bu dönemde durum değişmiştir. Osmanlı ekonomik dengesini bozan en önemli unsur Avrupa'nın Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş olmasıdır. Osmanlı Devleti bu devrimi gerçekleştirememiş ve başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin hammadde ihtiyacını karşıladığı bir devlet haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti bu dönemde Batı'nın ekonomik ve siyasi gücü ile karşı karşıya kalmıştır ve devletin ekonomisi böylece kapitalizme açılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti bu süreçte Avrupa devletlerinin desteği ve baskıları altında birçok reformda bulundular. Avrupa devletleri reformlara verdiği destek karşılığında devlet ekonomisinin dışa açılması talebinde bulundular ve Osmanlı Devleti'nde daha önce bu kadar hızlı görülmemiş bir dış ticaret faaliyetleri görülmeye başlanmıştır.⁴¹

Yabancı sermaye ve Avrupa ile başlayan ticaret sonucunda yeni üretim yapıları ve yeni birikim kaynakları ortaya çıkmıştır. Devlet için vergi toplamak önemini kaybederken, büyük toprak mülkiyeti ve dış ticaret en önemli birikim kaynağı oldular. Ayrıca devlet ne kadar loncalardan vazgeçmese de yaşanan gelişmeler sonucunda zanaat geriledi. İthal malların rekabeti karşısında zanaatlar, çok düşük ücretleri kabul etmek zorunda kaldılar.⁴² Sanayi alanında ise gelişmeler yaşanmış ve tesisler kurulmaya başlanmıştır. Tophane, Feshane ve çuha fabrikaları, İzmit kâğıt fabrikası, Beykoz teçhizat-ı askeriye fabrikası, Beykoz-İnceköy Porselen fabrikaları bu tesislere örneklerdir.

⁴¹ Pamuk, *a.g.e.*, 2015, s. 239.

⁴² Pamuk, *a.g.e.*, 2015, s. 239-240.

Bu dönemde Osmanlı Devleti ithalat ve ihracatı serbest bıraktı ve böylece devletin bütçe açığı daha fazla artmaya başladı. 1854 senesinde Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ilk defa dışarıdan borç almak durumunda kaldı ve bu tarihten itibaren borç alınmaya devam edilmiştir. Alınan dış borçların ekonomik kalkınmayı ve üretimi arttırıcı alanlara kanalize edilememesi sebebi ile bütçe ciddi derecede açık vermiştir⁴³.

2.2. Osmanlı Ekonomisinin Çöküşü

XVI. yüzyıla kadar süper güç olan Osmanlı Devleti, bu yüzyıldan itibaren hem iç hem de dış gelişmeler sonucunda iflas noktasına kadar gelmiştir. Öncelikle dış gelişmelerin Osmanlı Devleti'ni nasıl etkilediğini inceleyeceğiz. Dış gelişmelere baktığımızda bunlar şu şekilde sıralanabilir; coğrafi keşifler, Fiyat Devrimi, Rönesans ve reform hareketleri, merkantilizm, sanayi devrimi.

2.2.1. Osmanlı Devleti'nde Yaşanan İç Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri

Osmanlı ekonomisi XVII. yüzyıl sonlarından itibaren gerileme evresine girmiş, yapılan ıslahatlara rağmen başarılı olunamamıştır. Bunun nedenine iktisatçı Gülten Kazgan Lale Devri'ni örnek göstererek çağdaşlaşmanın İbrahim Paşa'nın öldürülmesi ile son bulmasının asıl nedenini ithalatı ve tüccar gelirlerini vergilendirmek, sarrafların oyunlarını engellemek istemesi, ithalatı ikame edecek sanayileri kurarak onların gelir kaynaklarını kurutacak olması ve ulemanın da bunlara olan tepkisi olarak görmüştür⁴⁴.

Osmanlı ekonomisinin bozulmasının iç nedenlerini inceleyecek olursak sarayın israfları, savaşların uzun sürmesi ve yenilgiler, yeniçeri sayısının artması, Celali isyanları, Osmanlı toprakları içerisinde artan isyanlar, rüşvet, yerel güçlerin ortaya çıkmasıdır.

1683 tarihli Viyana bozgununu genel olarak tarihçiler Osmanlı Devleti'nin her alanda gerilemeye başladığı tarih olarak gösterir. İncelendiğinde zaten İkinci Viyana kuşatması ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile askeri, idari, siyasi, ekonomik olarak çözümlenin başladığını görmekteyiz.⁴⁵ Bu bozgunla beraber Avrupa'nın elde ettiği kaynaklar, üretim

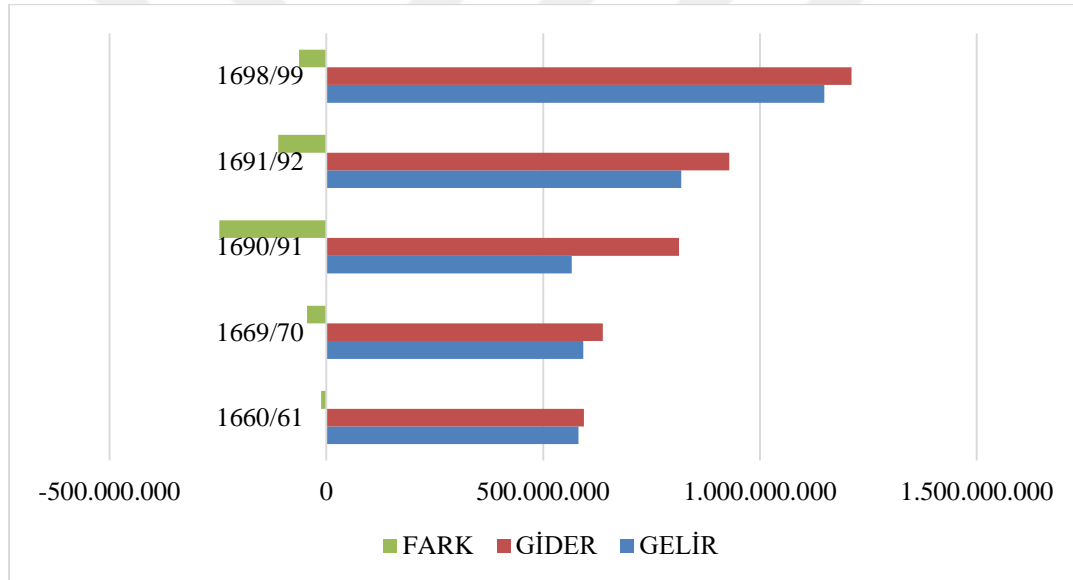
⁴³ Ünal, *a.g.e.*, 2014, s. 81.

⁴⁴ Kazgan, G. (2002). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 15.

⁴⁵ Turan, M. (1999). "İkinci Viyana Muhararası: Osmanlı Devleti'nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözüm", *Osmanlı Tarihi Araştırmalar Merkezi*, 9, s. 395.

hacmi, sermaye stoku, teknoloji ve enerji kapasitesi inanılmaz ölçülerde artmaya başlamış ve aradaki mesafe Osmanlı aleyhine hızla açılmaya başlamış⁴⁶, böylece Osmanlı Devleti önemli hazinelerini kaybetmeye başlamıştır.

1700'den sonra yapılan savaşların uzun sürmesi ve alınan mağlubiyetler Osmanlı ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Genç erkeklerin savaşta olması, üretimi azaltmış, verim de düşmüştür. Bunun yanında askeri yenilgiler sonucunda askeri alanda reformlar yapılmaya başlanmış ve bu da devletin bütçesini bir hayli sıkıntıya düşürmüştür. Ateşli silahların kullanılmaya başlanması ile de ordu içerisinde yeniçerilerin sayısı gün geçtikçe artmış ve bu da devlete ek bir maliyet getirmiştir. Savaşlar sebebi ile gelirlerin azaldığı, giderlerin arttığı için ortaya çıkan bütçe açıkları aşağıdaki tabloda daha net görülmektedir:

Şekil 2.1. Yıllara göre osmanlı devleti'nin gelir ve giderleri

Yaşanan savaşlar sırasında bundan fırsat bulup Osmanlı topraklarında isyanlar çıkıyordu. Bunlardan biri Celali isyanlarıdır. XVI. yüzyılın sonlarında başlayan XVII. yüzyılda şiddetlenen bu isyanlar Osmanlı Devleti, Avusturya ile savaş yaptığı dönemde cereyan etmiştir.

Savaştan kaçan bazı askerler Anadolu'ya gelerek bir süredir ortada dolaşan isyancı çetecilere destek olmuştur. Anadolu halkını da giderek artan işsizlik ve bazı ekonomik

⁴⁶ Karta, N. (2014). "18 ve 19 Asırda Avrupa'da Para, Banka ve Mevduat Alanında Yaşanan Gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'na Yansımaları", Erzurum: *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), s. 150.

sorunlar nedeni ile isyana katılmaya teşvik ediyorlardı⁴⁷. Zaten savaşlar nedeni ile vergilerin arttırılması ve bu vergileri toplayanların adaletsizliği halkı bıktırmış ve isyana teşvik olmuşlardı. Bu isyanlar ile Anadolu adeta savaş alanına dönmüş, Osmanlı Devleti ise isyanları bastırmakta zorlanmıştır.

Celali ayaklanmaları sonucunda Osmanlı toprak düzeni iyice bozulmuş, yerlerinden olan çiftçilerin topraklarını mültezimlerin ya da yerel yöneticilerin eline geçmiştir. Ağır vergiler yüzünden borçlanan köylüler topraklarını tefecilere kaptırmış ve böylece mali sistemin temelini oluşturan tımar sistemi bozulmuştur.⁴⁸ Bu durum halkın yerlerini terk etmesine neden olmuş ve pek çok ekili alan kullanılamaz hale gelmiş, tarım üretiminin azalmasına yol açmıştır.

Tımar sisteminin bozulması üzerine yerine iltizam ve malikâne sistemi getirilmiş ancak bu yeni sistemde de iltizamları satın alıp zengin olan ayanların ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁴⁹. Ayrıca ayanlar halkı sömürmüş ve halk bu duruma ara ara çıkan ayaklanmalar ile tepki göstermiştir. Görüldüğü gibi Celali isyanları ve ondan sonra çıkan ayaklanmalar Osmanlı Devleti'nin sosyal ekonomik durum iyice bozulmuştur.

2.2.2. Dış Gelişmelerin Osmanlı Ekonomisine Etkileri

Osmanlı Devleti'nde tarımın yanı sıra loncalar halinde teşkilatlanmış, gelişmiş bir el zanaatları sistemi vardı. Ayrıca devletin ipek ve baharat yolları üzerinde bulunması sebebi ile de canlı ticari bir yapısı bulunmaktaydı. Ancak yaşanan coğrafi keşifler sonucunda bu yolların önemi kaybetmesi sonucunda Osmanlı Devleti ekonomik olarak düşüşe geçmeye başlamıştır.

XV. yüzyılda Avrupa' da salgınlar, savaşlar, kıtlıklar ve ihtilaller nedeni ile nüfus azalmış ve ekonomik, siyasi, sosyal alanda birçok sıkıntı vardı. Ticari olarak dışa bağımlılık vardı ve bu sebeple Doğu'ya vasıtasız gitme planları yapıyorlardı. Avrupa ekonomisi altın ve gümüş darlığını her geçen gün daha fazla hissediyor ve Osmanlı egemenliği dışında bir

⁴⁷Stanford J. Shaw, (1976). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 1, İstanbul: E Yayınları, s. 232.

⁴⁸Çetin, H. (2018). "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Vergi İsyancıları", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10(1), s. 31.

⁴⁹Gökbunar, A. R. (2007). "Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1), s. 19.

yol bulacağını düşünüyordu⁵⁰. Özellikle gemicilik yapımındaki ilerlemeler sonucunda Portekizli gemiciler Ümit Burnu'nu keşfetmişler ve burayı aşip Hindistan'a ulaşabilmişlerdir. Afrika'nın güneyinden dolaşarak Hindistan yolunun bulunması ve Amerika'nın keşfi ile önce Portekiz ve İspanya daha sonra da Hollanda, İngiltere ve diğer ülkeler için yeni olanaklar yarattı⁵¹.

Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler sonucunda eğitim, askeri, siyasi, sanayi, bilimsel ve teknik alanlarında ilerlemeler olmuştur. Rönesans ve reform hareketlerinin, sanayi devriminin zeminini hazırlayan coğrafi keşifler sonucunda dünyayı etkileyen gelişmeler ortaya çıkmıştır. Keşfedilen yerlerden Avrupa'ya getirilen madenler ile beraber ticaret ve tüccarlık ön plana çıkmıştır. Bunun sonucunda Avrupa'da burjuva sınıfı doğdu ve bankacılık, kambiyo, komisyon gibi yen, kavramlar meydana çıkmıştır.⁵²

Coğrafi keşiflerden olumsuz olarak en fazla etkilenen devlet Osmanlı olmuştur. Yapılan keşifler sonucunda bulunan yeni deniz yolları ile ipek ve baharat yolları eski önemini kaybedince Osmanlı Devleti'nin gelirleri birden düşmüş, Amerika'dan Avrupa'ya taşınan önemli madenler sonucunda Osmanlı'da enflasyon oluşmaya başlamıştır.⁵³

XVI. yüzyılın başından XVII. yüzyıla kadar Avrupa'da fiyatlar hızlı bir artışa geçmiştir. Fiyat artışları yaşanan ortamda ortaya çıkan enflasyon, önemli değişikliklere sebep olduğundan iktisadi tarihçiler bu duruma “fiyat devrimi” ismi vermişlerdir. Fiyat devrimi yaşandığı sırada İngiltere ve İtalya'da ortaya çıkan fiyat artışları sonucunda ek gelir sağlamak amacı ile sikkelerin altın ve gümüş içeriklerini düşürerek yeniden piyasa sürmüşlerdir.⁵⁴ Bunun örneklerini aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

⁵⁰ İnalçık, H. (2016). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 224.

⁵¹ Pamuk, a.g.e., 2014, s. 103.

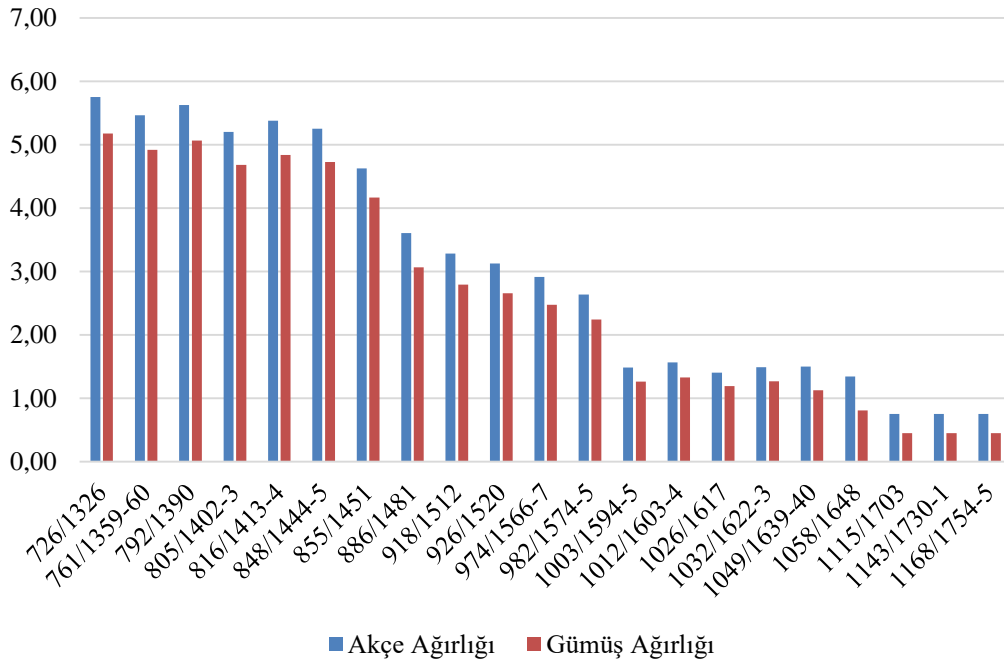
⁵² Uluerler, S. (2018). *Yeni ve Yakın Çağ Tarihi*, “Coğrafi Keşifler ve Avrupa'ya Yayılması”, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s. 74-75.

⁵³ Uluerler, a.g.m., s. 73-74.

⁵⁴ Pamuk, a.g.e., 2014, s. 105.

Tablo 2.1. Akçe ağırlıklarının ve gümüş miktarlarının yıllara göre seyri (Kırat olarak)⁵⁵

Yıllar	Akçe Ağırlığı	Gümüş Ağırlığı	Endeks
1326	5,7500	5,17500	100,00
1359-60	5,4640	4,91760	95,02
1390	5,6250	5,06250	97,82
1402-3	5,2000	4,68000	90,50
1413-4	5,3750	4,83750	94,09
1444-5	5,2500	4,72500	91,30
1451	4,6250	4,16250	80,40
1481	3,6040	3,06340	59,19
1512	3,2830	2,79055	53,90
1520	3,1250	2,65625	51,32
1566-7	2,9107	2,47400	47,80
1574-5	2,6346	2,23940	43,27
1594-5	1,4812	1,25900	24,32
1603-4	1,5625	1,32800	25,66
1617	1,4000	1,19000	22,99
1622-3	1,4875	1,26440	22,43
1639-40	1,5000	1,12500	21,73
1648	1,3400	0,80500	15,55
1703	0,7500	0,45000	8,69
1730-1	0,7500	0,45000	8,69
1754-5	0,7500	0,45000	8,69

Şekil 2.2. Akçe ağırlığının ve gümüş miktarının yıllara göre seyri⁵⁶

⁵⁵ Tabakoğlu, A. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, s. 429.

⁵⁶ Tabakoğlu, a.g.e., 2012, s. 430.

Fiyat Devriminin Osmanlı Devleti'ni de etkisine aldığı görülür. Yüksek fiyat artışları Osmanlı maliyesini etkilediği gibi tarım ve sınaî yapısını da olumsuz etkilemiştir. Zaman ilerledikçe Osmanlı akçesinin ağırlığı ve değeri sürekli olarak düşmüştür. 1453-1559 seneleri arasında gümüş akçenin değeri %21, altın akçenin değerinde ise %50'ye varan düşüşler yaşanmıştır.⁵⁷ Yaşanan parasal sıkıntılar nedeni ile de Osmanlı Devleti sık sık tağşişlere başvurmuştur. Balkanlar ve Anadolu'daki darphanelerin kapatılması ile de akçe önemini kaybetmiş ve piyasalardaki işlemler Avrupa sikkeleri ile gerçekleştirilmeye başlamıştır. Böylece Osmanlı para sistemi gerilemeye ve çözülmeye başlamıştır.⁵⁸

Fiyat Devrimi'nin Osmanlı Devleti'ne bir diğer olumsuz etkisi ise fiyatların düşük kaldığı başta buğday olmak üzere her türlü gıda maddeleri, deri, yün, ipek, canlı hayvan gibi ham maddelerin Avrupa tarafından hızlıca emiyle başladığı bir süreci doğurması olmuştur. Böyle bir durumda kalan Osmanlı Devleti zamanla bazı Avrupa devletleri tarafından cazip bir ham madde pazarı olarak görülmeye başlamıştır. Sonucunda ise yerli esnaflar gün geçtikçe ham madde bulamama durumuna gelmiştir.⁵⁹

Osmanlı Devleti ortaya çıkan sıkıntıları durdurmak amacı ile ülkedeki buğday, deri, pamuk, silah, top, barut gibi maddelerin ihracatını yasaklasa da Batı bu ham maddeleri kaçak olarak almayı başarabiliyorlardı.⁶⁰ Ömer Lütfi Barkan'a göre Osmanlı'da ortaya çıkan ham madde sıkıntısı Avrupa sanayisinin artan rekabet gücü ile bir araya gelince Osmanlı Devleti'nin sanayisine büyük bir darbe vurmuş ve Osmanlı sanayisi XVI. yüzyılda çözülmeye başlamıştır.⁶¹

Osmanlı Devleti'nin sanayisinin çözümlenmesine ek olarak Avrupa'da yaşanan Rönesans hareketleri sonucunda bilim ve teknik alanlarında birçok gelişme yaşanmış fakat Osmanlı Devleti bu gelişmelere uzak kalmış, kendisini yenileyememiş ve devlet içerisindeki kurumlar çağın gerisinde kalmıştır. Avrupa'da yaşanan bu değişim sonucunda Osmanlı ekonomisi çok büyük zarar görmeye devam etmiştir. XVII. yüzyıla gelindiğinde özellikle İngiltere'de kentlerde ticaret bir hayli gelişmiş, kırsal alanlar ise bir pazar haline gelmiştir

⁵⁷ Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C.2, İstanbul: Cem Yayınevi, s. 279.

⁵⁸ Karta, a.g.m., 2014, s. 153.

⁵⁹ Barkan, Ö. L. (1970). "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Bellekten*, 136, s. 585.

⁶⁰ Tabakoğlu, a.g.m., 2012, s. 351.

⁶¹ Barkan, a.g.m., 1970, s. 586.

ve bunun sonucunda kapitalist bir tarım sistemi oluşmaya başlamıştır⁶². İngiltere’de tarım sektöründe başlayan bu değişim ile artan talep, sermaye birikiminin yeterli olması, toplumun bu değişime adapte olması gibi sebeplerden ötürü endüstrileşme adımları kolayca atılmıştır⁶³.

1771 senesinde İngiltere’de Richard Arkwright’ın icat ettiği makine ile üretim yapan ilk dokuma fabrikası açılmış ve bu durum endüstrileşmenin ilk belirtilerinden bir tanesi olmuştur. Nihayet 1781 yılında James Watt buhar gücü ile çalışan tek pistonlu motoru geliştirerek Sanayi Devrimi’nin adımını atmıştır.⁶⁴ Sanayi Devrimi ile beraber Rönesans ve Reform dönemlerinin uzantısı olan bilgi ve bilim daha sistemli bir biçimde ekonomi ile bütünleşmiştir.⁶⁵

İngiltere’de ortaya çıkan Sanayi Devrimi dünya tarihinin bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu durum bütün devletleri olumlu ve olumsuz olarak etkilemiş ve birçok siyasi, ekonomik, sosyal sonuçları olmuştur. Sanayi Devrimi ile beraber kısa bir süre içerisinde birçok fabrikada buhar gücü ile çalışan makinelerle çalışılmaya başlanmış ve bunun sonucunda üretim artmıştır. Şehirlere göçler artmış ve bu durum kentsel sıkıntılara sebep olmuştur.

Gelişen sanayi ile beraber hammadde ve pazar arayışı çok önemli bir sorun haline gelmiştir; Gelişen sanayi kapitalizmi yeni mallar, yeni hizmetler, yeni üretim ilişkileri ve yaşama biçimleri yaratırken eskileri ortadan kaldırıyordu, özellikle İngiltere bunu bir politika haline getirip güçsüz devletleri sömürgesi haline getirmiştir⁶⁶. Buradan yola çıkarak Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya zaten coğrafi keşiflerle beraber ekonomisine büyük darbe vurulmuş, kapitülasyonlar ile daha da kötü duruma düşen Osmanlı Devleti’ne gözlerini çevirmişlerdir.⁶⁷

Avrupalı tüccarlar Osmanlı pazarlarına girebilmek için uzun seneler mücadele etmiş ve Serbest Ticaret Antlaşmaları ile bu emellerine ulaşmışlardır. Avrupa’nın ucuz ve kaliteli

⁶² Gökteş, A. M. Gölçek, A. G. (2016). “Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği”, Niğde: *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(4), s. 96.

⁶³ Gökteş, Gölçek, a.g.m., 2016, s. 96.

⁶⁴ Şahin, R. (2019). “Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu’nda Neden Başlamadı?” *Business Economics and Management Research Journal*, 2(1), s. 1-2.

⁶⁵ Akagündüz, Ü. (2010). *Uygurluk Tarihi*, “Sanayi Devrimi ve Sanayileşme”, Pegem Akademi, s. 422.

⁶⁶ Kazgan, a.g.e., 2002, s. 14.

⁶⁷ Kazgan, a.g.e., 2002, s. 14.

mallarına karşılık Osmanlı iç pazarı daralmış ve Avrupa devletleri hammadde ihtiyaçlarını Osmanlı Devleti'nden karşılamaya başlamışlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı'nın hammadde ihracatı yerli sanayiye kötü etkilemiş ve sanayide çöküş başlamıştır.⁶⁸

Karl Marx, o dönemde kapitalizmi geliştirememiş olan toplumları “Asya tipi üretim tarzı” sınıfına koymuştur. Bunların özelliği kendi içindeki dinamiklerle ileriye doğru evrim yaratma gücünden yoksun, ancak kapitalizmle temas ettiğinde eski yapıları ortadan kaldırarak ya da dışsal güçlerle bozularak yeni bir üretim tarzına geçebilmeleriydi.⁶⁹ Osmanlı Devleti'ne dönemin koşulları değerlendirildiğinde bu sınıfın içine sokmak mümkündür.

Osmanlı'da sanayide yenileşme birçok sebepten ötürü Avrupa'ya göre çok geç olmuştur. Sanayileşmede önemli adımlar genellikle Tanzimat döneminde başlamıştır. Sanayileşmenin ilk adımı devlet eli ile gerçekleşmiş, ikinci adımı ise özel teşebbüsler ile olmuştur. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde 3 tane deri ve ayakkabı fabrikası, 2 tane çini fabrikası, 7 tane metal ve makine fabrikası, 6 tane kimya fabrikası, 4 tane savunma sanayisinde, 6 tane elektrik ve üretimi alanında fabrikalar kurulmuştur.⁷⁰

Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne göre sanayileşmenin daha önce başlamasının nedenlerinden bir tanesi de Avrupa'nın benimsediği merkantilist politikadır. Bu anlayışın amacı milli serveti arttırmaktı ve bunu da ülke içerisinde bulunan altın ve gümüş gibi değerli madenlerin miktarı ile özdeşleştiriyorlardı.⁷¹ Bu değerli madenlerin miktarlarının artırılması için de ithal ettiğinden fazlasını ihraç etmesi gerektiğini savunuyorlardı ve böylece yerli üretimi arttırıyorlardı. Osmanlı Devleti ise bu politikanın tam zıttı bir yol izliyordu. Bu zihniyet kapitülasyonları ülke için zararlı görmediğinden kapitülasyonları merkantilist Avrupa devletlerine rahat bir şekilde tanımaktaydılar⁷². Aşağıdaki tabloda Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldan sonra verdiği bazı kapitülasyonlar hakları verildiğini görüyoruz:

⁶⁸ Koşabaş, E. (2019). “19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi”, Yüksek Lisans Tezi, Konya: KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 94.

⁶⁹ Kazgan, a.g.e., 2002, s. 14-15.

⁷⁰ Erdem, E. (2016). “Sanayi Devrimi'nin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zafiyetleri”, Kayseri: *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 48, s. 23.

⁷¹ Pamuk, a.g.e., 2014, s. 72.

⁷² Ünal, a.g.e., 2014, s. 94.

Tablo 2.2. Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldan sonra verdiği bazı kapitülasyon hakları ⁷³

Yıllar	Ülkeler
1615	Avusturya
1680	Hollanda
1737	İsveç
1740	Sicilya
1746	Danimarka
1761	Prusya
1782	İspanya
1783	Rusya
1823	Sardunya
1830	ABD
1838	Belçika
1839	Hansa Birliği
1843	Portekiz
1855	Yunanistan
1858	Brezilya
1870	Bavyera

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Osmanlı Devleti Avrupa merkantilizminin karşıtı bir politika izleyerek birçok ülke ile kapitülasyon antlaşması yapmış ve yabancılara birçok muafiyet tanımıştır. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti yabancı tüccarlara ayrı bir önem vermiş, Osmanlı topraklarında olmayan bazı malları getiren tüccarlara imtiyazlar verilmiş, Avrupa merkantilizminin tersine ihracat sınırlandırılmıştır. Bunun sonucu olarak da sanayi alanında sermaye birikimi azalıştır.⁷⁴

Görüldüğü gibi coğrafi keşiflerle başlayan süreç ve yaşanan gelişmelerle, XVIII. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi sonucunda Osmanlı Devleti'nin ekonomisi alt üst olmuştur. Bu dış gelişmeler sonucunda Osmanlı ekonomisi artık Avrupa ekonomisi ile rekabet edemeyecek duruma gelmiştir.

Kısacası yaşanan iç ve dış gelişmelerle beraber özellikle de Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda yaptığı antlaşmalar ile resmen yarı sömürge durumuna gelmiştir. Dış borçlar sonucunda Düyûn-ı Umumiye'nin kurulması ile de devlet ekonomisi tamamen yabancı güçlerin denetimi altına girmiştir. Bu sebepten dolayı XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen gelişmeleri ayrı başlıklar altında değerlendirmek gerekir.

⁷³ Berkes, N. (2018). *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 186.

⁷⁴ Şener, S. (2007). "Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü", İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (3), s. 58.

2.2.2.1. 1838 Ticaret Antlaşması

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti hem içerde hem de dışarıda birçok sorun ile uğraşıyordu. Özellikle Mehmet Ali Paşa'nın isyanı bu dönemde Osmanlı Devleti'ni çok zor durumda bırakmış ve isyanı bastırabilmek için Avrupa devletlerinden yardım istemek zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa isyanını bastırmak amacı ile İngiltere'den destek almak zorunda kalmıştır. 1838'de imzalanan ticaret antlaşmasının imzalanmasında en önemli etken Mehmet Ali Paşa isyanı olmuş, İngiltere ise bu durumu kendi lehine çevirmeyi başarmış ve Urquhart isimli bir diplomatı gizli bir görev ile Osmanlı topraklarına göndermişlerdir. Urquhart'dan istenen Osmanlı Devleti'nde İngiltere için mümkün olan Pazar şartlarının araştırılması idi. Yaptığı araştırmalar sonucunda Urquhart, Osmanlı topraklarını kapitalizmin cenneti olarak görmüştür⁷⁵ ve İngiltere hükümetini Osmanlı Devleti ile bir ticaret antlaşması yapması gerektiğine ikna etmiştir.

Osmanlı Devleti, bulunduğu zor durumdan dolayı İngiltere'nin antlaşma teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. 16 Ağustos 1838 tarihinde Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'nın Baltalimanı'ndaki konağında imzalanan bu antlaşma iki ayrı bölümden oluşmaktadır⁷⁶. Yedi maddeden oluşan birinci bölümün ilk maddesi eski ahidname maddelerinin aynen devam ettiği belirtilmiştir. İkinci maddede Osmanlı topraklarında uygulanan ihraç yasaklarının kaldırılması, yed-i vahit uygulamasının kaldırılması, malların naklinde tezkire kullanma mecburiyeti uygulamasının kaldırıldığı ile ilgilidir. Antlaşmanın üçüncü maddesi ile İngiliz tüccarı, Osmanlı ürünlerini yerli tüccar gibi alıp satma ve en imtiyazlı olanla aynı resim ödeme hakkına sahip olmuştur. Dördüncü madde ile gümrük resimleri eskisi gibi %3 olarak alınmaya devam edilecekti ancak 1826 tarihinde itibaren çeşitli isimler ile alınan resimler kaldırılmış ve hepsinin yerine %9 oranında resim konulmuştur. Beşinci madde İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki geçişler gecikmeye sebep olmayacak şekilde düzenlenecek ve Osmanlı limanlarında gemiden gemiye yapılacak olan mal aktarmalarından ücret almayacağına dairdir. Altıncı madde ise bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'nin bütününde geçerli olacağı ile ilgilidir. Yedinci maddede, antlaşmanın yedi yıl yürürlükte kalacağı, sürenin bitiminde taraflardan birinin müracaatı üzerine yenileneceği, eğer bu olmaz yedi yıl

⁷⁵ Sayar, A. G. (2000). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, s. 196-197.

⁷⁶ Kütükoğlu, M. (1999). "Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri", Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları*, 3, s. 335.

daha uzayacağını ve bu antlaşmanın 1 Mart 1839'dan itibaren yürürlüğe gireceği belirtiliyordu.⁷⁷

Antlaşmanın ikinci bölümünün ilk maddesi ithal memleket dahiline götürüldüğü takdirde % 3'ten başka, ilâve olarak % 2 daha resim verileceği; ikinci maddede % 5'i ödenmiş malların memleket içinde başka hiçbir resim ödenmeksizin naklinin yapılabileceğine, hatta yeniden ihraç dahi edilebileceğine işaret ediliyordu. Üçüncü maddede transit malların tâbi olacakları esaslara temas ile bunlar için sadece % 3 ödeneceği belirtiliyordu.⁷⁸

Bu antlaşmaya kadar Osmanlı Devleti yed-i vahid olarak adlandırılan bir düzen içerisindeydi. Yed-i vahid, Osmanlı maliyesindeki tekel sistemini ifade eder. Bu uygulama ile devlet herhangi bir malın ihracatını bir özel kişinin tekeline bırakabiliyordu ve belirli ürünlerin darlığının olduğu dönemlerde, malların ihracatını yasaklayabiliyor, dış ticarete olağanüstü vergiler uygulayabiliyordu. Fakat Osmanlı Devleti bu antlaşma ile beraber bunlardan vazgeçmiştir. Böylece devlet ek gelirini kaybetmişti ki nitekim Kırım Savaşı sırasında ilk defa dışarıdan borç almıştır.⁷⁹

Tekel sistemi hemen ortadan kaldırılmasa bile 1827 tarihinden 1850'ye kadar Osmanlı Devleti'nin İngiltere'den ithalatı %400'den daha fazla artarken, Osmanlının toplam İngiliz ihracatındaki payı ancak %1.9'dan %4.9'a yükselmiştir.⁸⁰ Bu antlaşma Osmanlı ekonomisine her alanda darbe vurmuştur; el sanatları olumsuz etkilenmiş, daha ucuza mal üreten Avrupa ile rekabetten uzaklaşmış ve fabrika endüstrisinin gelişmesini etkilemiş, ayrıca Osmanlı üreticisi hammadde bulamaz duruma gelmiştir.⁸¹

1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması ile Osmanlı Devleti ekonomik liberalizme dayalı bir ekonomi politikası uygulamıştır. 1914 tarihine kadar Osmanlı iktisat politikasının çerçevesini bu antlaşma oluşturmuştur.⁸² Bu açıdan 1838 ticaret antlaşması çok önemli bir

⁷⁷ Kütükoğlu, M. (1992). "Balta Limanı Muahedesi", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, 5, s. 38-39.

⁷⁸ Kütükoğlu, a.g.m., 1992, s. 40.

⁷⁹ Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 16-17.

⁸⁰ Yıldırım, İ. (2001). "XIX. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)", *Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), s. 317.

⁸¹ Okur, C.(2006). "Tanzimat Dönemi Reformlarında İngiliz Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 64.

⁸² Sayar, a.g.e., 2000, s. 204-204.

dönüm noktası olmuş, 1838-1841 arasında Fransa, bir dizi Alma prensliği, İskandinav ülkeleri, İspanya, Felemenk, Prusya, bir dizi İtalyan krallığı ile de ticaret antlaşmaları imzalanmıştır⁸³.

Yapılan ticaret antlaşmaları sonucunda Osmanlı ekonomisi dışa bağımlı bir hale gelmiştir. 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile de Batı kapitalizmi yararına kurulan dışa bağımlılığın gerekli kıldığı reformlar yapılmış ve böylece Osmanlı ekonomisi Avrupa ekonomisi ile bütünleşmiştir. Bunun sonucunda da kapalı Osmanlı ekonomisi çözülmüş oldu. Osmanlı Devleti'nin dış ticaret dengesi XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibari ile açık vermeye başladı ve bunun sonucunda borçlanmalar başladı.⁸⁴

2.3. Osmanlı Devletinde Borçlanma

Osmanlı Devleti, yaşadığı iç ve dış gelişmeler sonucunda her alanda sıkıntıya düşmüştür. Ekonomik anlamda ise bu sıkıntıların bir çözümü olarak borçlanmayı uygun görmüştür. Bunun sonucunda devlet önce iç borçlanma yoluna gitmiş fakat bu da çözüm olmayınca dış borçlanmaya başvurmuştur.

2.3.1. Osmanlı Devleti'nde İç Borçlanma

Osmanlı Devleti ilk defa 1683 yılında II. Viyana Kuşatması'ndan sonra 'İmdad-ı Seferiyye' adı altında ülke çapında 327 milyon 500 bin akçelik bir iç borçlanma yoluna başvurmuştur. İmdad-ı seferiye 1699 senesinden sonra bir süre toplanmamış ancak 1711 Prut seferi sırasında yeniden toplanmıştır.⁸⁵ Bu borçlanma daha sonra varlık vergisi adı altında her haneden toplanan bir vergi haline dönüşmüştür.

2.3.1.1. Malikâne sistemi

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda tımar sisteminin önemini kaybetmeye başlaması ile iltizam usulü ortaya çıkmıştır. İltizam sistemi; devlet gelirlerinin bir kısmının belirli bir bedel bir bedel karşılığında devlet tarafından bireylere devredilerek toplanması yöntemidir. Ancak Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın sonlarından sonra iltizam sistemini vergi toplamaktan

⁸³ Kazgan, *a.g.e.*, 2002, s. 16.

⁸⁴ Yıldırım, *a.g.m.*, 2001, s. 318-319.

⁸⁵ Tabakoğlu, *a.g.e.*, 2012, s. 309.

daha çok iç borçlanma aracı olarak kullanmıştır. İltizam sistemi Osmanlı ekonomisinin bozulması sonucunda daha da genişletilerek malikâne sistemine dönüştürülmüştür.

1695 tarihinde yayınlanan ferman ile XVIII. yüzyılda mukataalar malikâneye çevrilmiştir.⁸⁶ Malikâne sisteminin iltizamdan farkı, devletin, devletin herhangi bir gelir kaynağından vergi toplama hakkını vergiyi toplayacak kişiye, belirli bir süre için değil, ömür boyu satmasıdır.⁸⁷ Bunun amacı Osmanlı maliyesinin bozulması sonucunda ortaya çıkan nakit para ihtiyacını karşılamak olmuştur. Bu sistem çok karlı olduğu için Osmanlı hazinesinin önemli gelir kaynaklarından bir tanesi olmuştur.

Tablo 2.3. Malikane muaccele gelirlerinin yıllık ortalama miktarı (1695-1844) (kr)⁸⁸

Seneler	Senelik Ortalama Muaccele Geliri	Bir Öncekine Göre Artış (%)
1695-1703	180.000	
1718-1722	383.513	113,06
1764-1767	768.000	100,25
1780-1785	956.652	24,56
1793-1798	871.684	-8,88
1808-1814	1.683.336	93,11
1832-1837	1.830.606	8,74
1838-1844	275,430	-84,95

Malikâne sistemi uzun bir dönem Osmanlı Devleti'nin kullandığı iç borçlanma yöntemlerinden bir tanesi olmuştur. Fakat XVIII. yüzyılda malikâne sistemi devletin mali sıkıntısına bir çare olamamış, yetersiz kalmıştır. 1768-1774 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşları sırasında daha fazla ortaya çıkan maddi sıkıntılar ve Rusya'ya ödenmesi gereken tazminat nedeni ile devlet başka bir çare aramış çözümlerini esham sisteminde bulmuşlardır.

2.3.1.2. Esham sistemi

Esham; Osmanlı Devleti'nde bir maliye terimi olarak ilk defa 1775 senesinde uygulamaya konularak 1860 senesine kadar süren bir iç borçlanma yöntemini ifade eder.

⁸⁶ Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 122.

⁸⁷ Alper D. Anbar, A. (2010). "Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar", *Maliye Finans Yazıları*, 24(87), s. 32.

⁸⁸ Genç, M. a.g.e., 2018, s. 112.

Esham sistemi; mukataa adı verilen vergi gelirlerinin faiz olarak adlandırılan belirli bir nakdi kısmının birden fazla kişilere muaccele ismi ile satılmasıdır.⁸⁹

Esham sisteminin en önemli amacı küçük tasarruf sahiplerinin fonlarını da hazineye çekerek daha geniş bir kesimden borçlanabilmektir. 1775-1860 yılları arasında uygulanan esham sistemi kısa sürede çok genişlemiştir ve bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin, esham sahiplerine ödemekle yükümlü olduğu miktar artmış ve bu ödemelerinde zorlanmıştır. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti, esham çıkarılmasını ara ara yasaklamıştır ancak yaşanan mali sıkıntıların devam etmesi üzerine eshama başvurmadan başka çare kalmadığı görülmüştür. Esham sistemi XIX. yüzyıldan itibaren artık cari giderlerin karşılanmasında da zorunlu bir yol olarak görülmüştür⁹⁰ Osmanlı hükümeti mali sıkıntıya girdiği zaman esham sistemini genişletmiştir. Kısacası esham uygulaması mali duruma bağlı olarak ve onunla ters yönde inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.⁹¹ Fakat aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi esham sistemi de Osmanlı Devleti'nin mali sıkıntısına çare olamamıştır:

Tablo 2.4. 1775-1793 arasında yıllık karı esham olarak satılan belli başlı mukataaların listesi⁹²

Mukataanın Adı	Eshama Geçiş Tarihi	Başlangıç Yılındaki Kar	Pay Adedi	1Yılın Yıllık Faizi	1 Payın Satış Fiyatı
İstanbul Tütün Gümrüğü	1775	400.000	160	2.500	12.500
İstanbul Emtia Gümrüğü	1775	180.000	90		
İstanbul Kereste Gümrüğü	1779	15.000 10.000 25.000	12 4	1.250 2.500	

⁸⁹ Genç, M. (1995). "Esham", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, 11, s. 376.

⁹⁰ Genç, a.g.e., 2018, s. 190.

⁹¹ Pamuk, Ş. (2018). Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 138-139.

⁹² Kazgan, H. Ateş, T. Tekin, O. Koraltürk, M. Soyak, A. Eroğlu, N. Kaban, Z. (1999). Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi, İstanbul: Kaptan Ofset, s. 205

Tablo 2.4 (devamı). 1775-1793 arasında yıllık karı esham olarak satılan belli başlı mukataaların listesi

Ağnam Geçit Resmi Mukataası	1779	10.000	8	1.250	
Yeni-il Mukataası	1780	32.000	16	2.000	10.500
Siroz Tütün Dönüm Resmi	1780	61.000	30,25	2.000	
Filibe Nezareti	1781	82.500	41,25	2.000	
Filibe Kalemi Cizyesi	1781				11.500
İstanbul Enfiye Mukataası	1781	180.250	90,5	2.000	13.000
Sırmakeşhan e(Simkeşhan e)	1781	26.000	13	2.000	13.000
Berkofça Mukataası	1782	37.000	18,5	2.000	
İstanbul Macunhanesi (Afyon Özü)	1783	30.000	15,5	1.935	
Memleha-i Cedid	1784	100.000	50	2.000	
Midilli Nezareti	1784	107.500	53,75	2.000	
İsküb Nezareti	1785	77,500	38,5	2.000	
Kıbrıs Muhassıllığı	1785	255.000	127,5	2.000	13.000
Ahyolu Tuzlası	1786	38.000	19	2.000	
Halep Muhassıllığı	1786	37.750	18,875	2.000	

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan isyanlar, Tanzimat ile birlikte yapılan reformlar sebebi ile devletin harcamaları artmış ve bu sefer esham sistemi üzerine kurulmuş kaime uygulamasına başlanmıştır. 1840 senesinde basılan kaime denilen paralar %12,5 faizli ve 8 yıl vadeli olmakla beraber, devlet tahvili yerine kâğıt paranın kullanıldığı

bir tür iç istikraza benziyordu⁹³. Kaimede faiz olmasındaki amaç, eshamdan daha fazla cazip hale gelmesi idi.⁹⁴

Matbaa baskısı olmayıp elle yapılan kaimelerin kolayca taklidinin yapılması üzerine halk tarafından tepki ile karşılandı. Bu sebepten dolayı 1842 senesinden itibaren kaimeler matbaada basılmıştır.⁹⁵ Kaimenin sebep olduğu bir diğer olumsuzluk ise enflasyon olmuş, birçok kuruluş kapanmak zorunda kalmıştır⁹⁶. Osmanlı Devleti birçok sefa kaime uygulamasını ortadan kaldırmaya çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştır.

2.3.1.3. Galata bankerleri

Osmanlı Devleti'nin başvurduğu iç borçlanma kaynaklarından biri de Galata Bankerleri olmuştur. Kökeni XVI. yüzyıla kadar giden Galata Bankerleri, çeşitli azınlık gruplar tarafından meydana gelmiştir.

Başkentteki Avrupalıların başlıca iş ve ikamet merkezleri olan Galata'nın ticari ve mali fırsatları Rumlarla Ermenileri buralara çekmekteydi. Her tip ticari işle ilgilenmekle birlikte, Rumlar özellikle belirli işlerde üstünlüğü ellerine geçirmişlerdir. İmparatorluğun Avrupa ile gelişen ticareti yeni koşullardan istifade edebilen Rumlara ve diğer gayrimüslimlere çok önemli fırsatlar sağlıyorlardı.⁹⁷

Galata bankerleri veya Galata sarrafları diye anılan kişiler ve bunların kurdukları bankerlik işletmeleri, Osmanlı mali tarihinde özellikle Türk-İslam tebaanın her tabakasının ekonomik hayatını, hatta günlük yaşam koşullarını etkilemede büyük rol oynamıştır⁹⁸. Bu sarflar Galata semti ve civarında toplanmaları nedeniyle Galata bankerleri olarak anılmıştır⁹⁹. Galata bankerlerinin Türk ekonomisindeki asıl önemli rolü Batı'daki Sanayi Devrimiyle ağırlık kazanmakta ve Osmanlı Devleti'nin Batı için devamlı Pazar haline

⁹³ Kopar, M. Yolun, M. (2012). "18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", *History Studies International Journal of History*, 4(1), s. 338.

⁹⁴ Akyıldız, A. (2001). "Kaime", *İslam Ansiklopedisi*, 24, İstanbul: TDV, s. 212.

⁹⁵ <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d189b219-fe71-40bf-9754-6a5f7d0a65eb/KagitParaTarihce.pdf?MOD=AJPERES> adresinden Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.

⁹⁶ Akyıldız, a.g.m., 2001, s. 215.

⁹⁷ Köse, M. (2001). "Osmanlı'da Borsa ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali Yapısındaki Yeri", *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 18, s. 235.

⁹⁸ Kazgan, H. (2006). *Galata Bankerleri*, İstanbul: Tarihçi Kitapevi, s. 23.

⁹⁹ Alper, Anbar, a.g.m., 2010, s. 44.

getirilmesinde bu bankerlerin rolü çok büyüktür¹⁰⁰. Osmanlı'nın sanayi devrimine ayak uyduramaması sebebi ile ticaret daha çok Galata bankerlerinin eline geçmiştir. Adeta Avrupa'da gelişen merkantilizmin İstanbul temsilcileri haline gelmişlerdir¹⁰¹.

XIX. yüzyılda Galata Bankerleri imparatorluğun neredeyse her tarafında kredi işlerine hâkim olmuştur.¹⁰² 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile dış ticaret dengesizliğinin finanse edilmesi amacıyla iç borçlanma ihtiyacı duyulmuş ve iç borçlanma ihtiyacı ve dış ticaretin kredili alım-satım işlemleri Galata bankerleri tarafından karşılanmış¹⁰³.

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile de yabancıların Osmanlı topraklarındaki faaliyetleri artmıştır. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile başlayan reform ve köklü değişme eylemlerinin iktisadi yönü ilk olarak tüketimin rasyonelleşmesi şeklinde olmuştur. Tüketim olanakları bir anda artınca bu tüketimi düzenlemek de bir reform olarak kabul edilebilir. Kaldı ki bugün dahi tüketimi organize etmek, buna bağlı üretimi rasyonel bir şekilde sokmak için gerekli görülmüştür.¹⁰⁴ Bu sebeple Galata bankerlerinin de görev aldığı ilk Türk şirket olan Şirket-i Hayriye kurulmuştur. Bu şirket Osmanlı'da bir borsanın kurulmasına zemin hazırlamıştır. İşte bu süreç Osmanlı Devleti'nde bir menkul değerler borsası kurulmasına sebep olmuştur. Osmanlı'da ilk banka 1845 tarihinde "Banque de Constantinople" (İstanbul Bankası) dır. Galata bankerleri 1847-1852 arasında çalışan İstanbul Bankası ile devletin dış ticari ilişkilerini beraber yürütmüşlerdir. Bunlar iç ve dış borçlanmalarda aracılık etmişler, Osmanlıların ihraç ettikleri menkul kıymetlere iç ve dış pazarlar aramışlar, devlete kredi temin etmişlerdir.

Galata bankerleri Kırım Savaşı sırasında Osmanlı'nın aldığı ilk borç ile dünyaya açılma fırsatı yakalamıştır. Bu borçlar için ihraç edilen Osmanlı tahvillerinin Avrupa'da Paris, Londra, Frankfurt, Viyana borsalarında satışa çıkarılması Galata piyasası için dış açılmada büyük bir fırsat oluşturmuştur. Kırım Savaşı vesilesiyle çok sayıda İngiliz ve Fransız subayı ve diplomatının İstanbul'a gelmeleri Galata borsasında beklenmedik bir canlılık yarattığı gibi, emtia fiyatlarında büyük artışlara sebep olmuş ve tüccarın kazancını

---

¹⁰⁰ Kazgan, *a.g.e.* 2006, s. 24.

¹⁰¹ Tabakoğlu, *a.g.e.*, 2003, s. 279.

¹⁰² Kazgan, *a.g.e.* 2006, s. 24.

¹⁰³ Alper, Anbar, *a.g.m.*, 2010, s. 45.

¹⁰⁴ Kazgan, *a.g.e.*, 2006, s. 48.

artırmıştır.¹⁰⁵ Dış borçların birbirini takip etmesi Galata bankerlerinin teşkilatlanmasını gerektirmiş ve 1862’de Havyar Han’da “Galata Borsası”nı kurmuşlardır.

2.3.2. Dış Borçlanma

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı’na kadar dış borçlanma yoluna başvurmamıştır. Ancak XIX. yüzyılda artan mali sıkıntılar ve savaş giderlerini karşılayamaması sonucunda devleti iflas noktasına götüren dış borçlanma süreci başlamıştır. 1850’lilerin başlarında birçok kez borç girişiminde bulunan Osmanlı Devleti’nin talepleri reddedilmiştir.

Osmanlı Devleti 1854 senesinde borç almak amacı ile Galata Bankerlerinden olan MessrsBlack’ı İngiltere’ye göndermiştir. İngiltere ise borcun harcanmasının kontrolü karşılığında¹⁰⁶ üç milyon sterlinlik borç vermeyi kabul etmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devleti, Londra, Paris, Viyana ve diğer Avrupa borsalarından çok ağır koşullar altında borçlar almaya devam etmiştir. Bu durumu aşağıdaki tablo özetlemiştir:

Tablo 2.5. Osmanlı Devleti’nin dış borçları (1854-1914)¹⁰⁷

Tarih	Borç Tutarı (1000 Osmanlı Lirası)	Ortalama İhraç Fiyatı (%)	Sağlanan Net Borç (1000 Osmanlı Lirası)	Faiz Oranı (%)	Aracı Kuruluş ya da Banker
1864	3300	80	2574	6	Dent Palmer (Londra) ve Goldshmidt (Paris)
1865	5500	102.6	5644	4	Rothschild(Londra)
1858	5500	76	3784	6	Dent Palmer (Londra)
1860	2241	62.5	1356	6	Mires (Paris)
1862	8800	68	5665	6	Deveaux ve Ottoman Bank (Londra)
1863	8800	71	5480	6	Osmanlı Bankası (Paris ve Londra) ve Credit Mobibilier (Paris)
1865	6600	66	4069	6	Osmanlı Bankası, Credit Mobibilier ve Societe Generale
1865	36200	60	21720	5	Erlanger (Paris) ve Credit General (Londra)
1869	24444	54	12711	6	Comptoir d’Escompte (Paris)
1870	34348	32.1	10498	3	Baron Hirsch (Brüksel)
1871	6270	73	4452	6	Credit General Ottoman (İst.) ve Louis Cohen and Sons (Londra)

¹⁰⁵ Fertekligil, *a.g.e.*, 1993, s. 15.

¹⁰⁶ Kopar, *a.g.m.*, 2012, s. 340-341.

¹⁰⁷ Kazgan, Ateş, Tekin, Koraltürk, Soyak, Eroğlu, Kaban, *a.g.e.*, 1999, s. 319.

Tablo 2.5 (devamı). Osmanlı Devleti'nin dış borçları (1854-1914)

1872	5302	98.5	5116	9	Credit General Ottoman ve Banque Austro- Ottomane
1873	12612	55	6939	5	?
1873	30556	54	15889	6	Credit General Ottoman, Credit Mobilier ve İstanbul Bankası
1874	41000	40	16600	5	Osmanlı Bankası
1877	5500	52	2860	5	Osmanlı Bankası
1879	8725	100	8725	5	Osmanlı Bankası
1886	6500	100	6370	5	Osmanlı Bankası
1888	1650	70	1122	5	Deutsche Bank
1890	1961	75	1431	4	Osmanlı Bankası
1890	5000	88	4300	4	Osmanlı Bankası
1891	2663	90	2397	4	Osmanlı Bankası Rothschild (Londra ve Paris)
1893	1000	70	680	4	Bir grup banker adına Tömbeki Şirketi
1894	1762	73.5	1260	4	Deutsche Bank ve Banque Internationale
1894	631	91	577	3.5	Osmanlı Bankası Rothschild (Londra ve Paris)
1896	3273	85	2717	5	Osmanlı Bankası
1902	3467	80	2713	4	Osmanlı Bankası
1903	2376	81.5	1889	4	Deutsche Bank ve Anadolu Demiryolu Şirketi
1903	1701	81.5	1361	4	Deutsche Bank
1903	2668	81	1792	4	Osmanlı Bankası
1904	2750	80	2159	4	Osmanlı Bankası, Comptoir National D'Escompte (Paris)
1905	3630	81	2590	4	Osmanlı Bankası
1905	2640	81	2098	4	Deutsche Bank
1906	2751	87	1368	4	Osmanlı Bankası
1908	9988	100	9788	5	Deutsche Bank
1908	4711	85	3910	4	Osmanlı Bankası
1909	7000	86	5845	4	Osmanlı Bankası
1910	1712	89	1489	4	İzmir-Bandırma Demiryolu Şirketi
1911	1000	84	820	4	Hüdeyde-Sana Demiryolu Şirketi
1911	7040	84	5737	4	Deutsche Bank
1913	819	100	819	5	Anadolu Demiryolu Şirketi
1913	1485	100	1485	8.5	W.G Armstrong, Whit worths and Co. Ve Vikers müess.
1914	22000	88.7	19520	5	Osmanlı Bankası
Toplam	348.376		220313		

Kaynak: Gürsel, 1985, s. 678, 681, 683,

Yukarıda ki tabloda belirtilen borçlar, ülkenin kaynaklarını yabancılara aktarmanın bir aracı niteliği taşımış, alınan borçlar yeniden üretimde kullanılmamış, neredeyse tamamı cari harcamalara ayrılmıştır.¹⁰⁸ 1870'lere gelindiğinde devlet artık dış borçları ödemek için yeni bir dış borç bulma durumuna gelmişti. Ancak 1873 yılında Avrupa'da yaşanan borsa krizlerinden dolayı Osmanlı Devleti de borç bulamaz duruma gelmiştir.

Osmanlı Devleti, 6 Ekim 1875 yılında Ramazan Kararnamesi ile borç ödemelerini yarı yarıya indirdiğini açıkladı ama onları da ödeyemeyince 1876 senesinde borçlar ödemeyi tamamıyla durdurduğu ilan etmiştir. Yaşanan borsa krizleri sonrası sadece Osmanlı Devleti değil Mısır, Tunus ve birçok Latin Amerika ülkesi de iflas etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemde 1877-1878 savaşını kaybetmesi ekonomiye bir darbe daha vurmuştur. Berlin Kongresi'nde borçların ödenebilmesini sağlamak amacı ile Rüşum-ı Sitte İdaresi kuruldu ve iç borçların ödenmesi için bazı gelirler alacaklı yerli bankerler ve Osmanlı Bankası'na bırakıldı. Ancak Osmanlı Devleti dış baskılar sonucunda bu kurumu kapatıp Fransa, Almanya, Avusturya, Almanya ve diğer alacaklı devletler ile yaptığı görüşmeler sonucunda 20 Aralık 1881 tarihinde "Muharrem Kararnamesi"ni imzalamak durumunda kalmıştır.

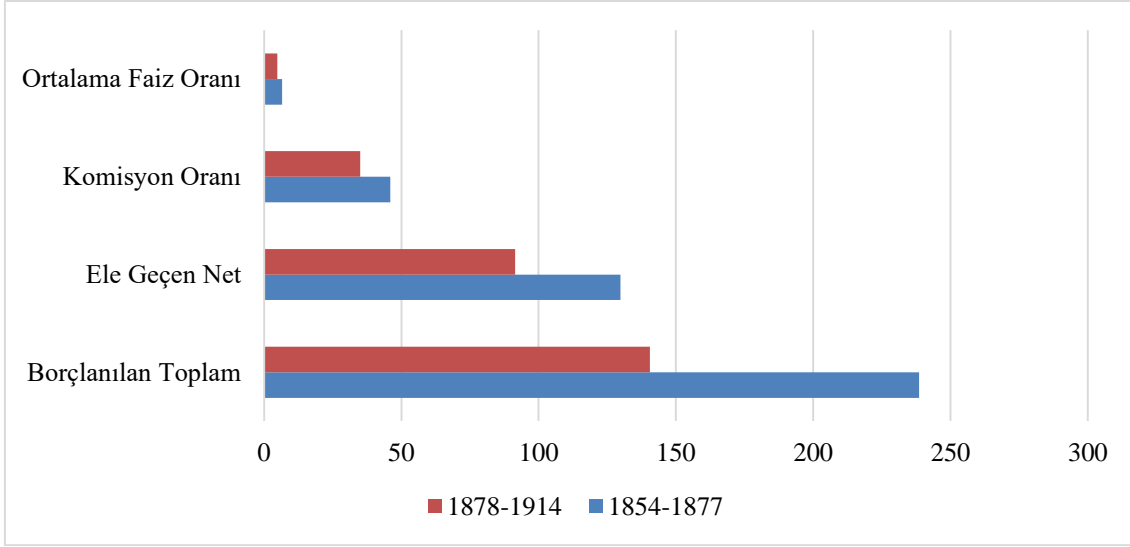
Kararname, Osmanlı Devleti ile alacaklıları arasında yapılan iki yanlı ve uluslararası bir antlaşmadır.¹⁰⁹ Muharrem Kararnamesi 21 maddeden oluşmaktadır ve 3 gruba ayrılmaktadır: Birinci grup: Borç miktarının tespiti (1-7. Maddeler), İkinci grup: Borçlara tahsis edilen kaynaklar (8-14. Maddeler), Üçüncü grup: Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin kurulması (15-21. Maddeler).¹¹⁰

Muharrem Kararnamesi ile aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi ödenecek faiz oranlarında büyük oranda düşüş olmuştur:

¹⁰⁸ Kepenek, Y. (2016). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitapevi, s. 11.

¹⁰⁹ Blaisdell, D. C. (1979). *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi Düyûn-uumumiye*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, s. 95.

¹¹⁰ Kartopu, S. (2012). "Düyûn-ı Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler", *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 1(2), s. 35.

Şekil 2.3. Osmanlı Dış Borçları, 1854-1914 (Milyon Osmanlı Türk Lirası)¹¹¹

Kaynak: Sağlam, M. Hakan, s. 3-27; 136-156.

Tablo 2.6. Muharrem kararnamesi ile karara bağlanan Osmanlı borçları (1871-1877)-
(Osmanlı lirası)¹¹²

I. TOPLAM BORÇLAR (II+V)	252.131.196
II. MUHARREM KARARNAMESİNE GÖRE İNDİRİM KAPSAMINDAKİ TOPLAM BORÇ TUTARI	233.993.066
Muharrem Kararnamesi Kapsamına Dahil Olup, İndirim Konusu Yapılan (1858-1881) Dönemi Borçlarının Henüz Ödenmemiş Anaparaları	219.938.559
Muharrem Kararnamesi Kapsamına Dahil Olup, İndirim Konusu Yapılan (1858-1881) Dönemi Borçlarının Faiz ve Komisyonları	14.054.507
III. MUHARREM KARARNAMESİ İLE YAPILAN İNDİRİMLER	110.625.277
Borçların Anaparasından Yapılan İndirim	94.687.616
Borçların Faizlerinden Yapılan İndirim	12.001.033
Zamanaşımı Gibi Diğer Nedenlerle İndirilen Tutar	3.936.628
IV. İNDİRİM SONRASI BORÇ TUTARI	123.367.789

¹¹¹ Kepenek, a.g.e., 2016, s. 12.

¹¹² Özdemir, B. (2010). *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ankara: Maliye Bakanlığı, s. 78.

Tablo 2.6 (devamı) Muharrem kararnamesi ile karara bağlanan osmanlı borçları (1871-1877)-(Osmanlı lirası)

V. İNDİRİM KAPSAMINA DAHİL OLMAYAN BORÇLAR (Bu istikrazlar, İngiltere ve Fransa'nın kefil oldukları 1855 borçlanması ile Mısır eyaletinden alınan vergilerin karşılık gösterildiği 1854,1871 ve 1877 borçlanmalarıdır.)	18.138.130
Muharrem Kararnamesi Kapsamına Dahil Olmayan 1854, 1855, 1871 ve 1877 İstikrazları Anaparaları	17.200.260
Muharrem Kararnamesi Kapsamına Dahil Olmayan 1854,1855,1871 ve 1877 İstikrazları Faiz ve Komisyonları	937.870
VI. MUHARREM KARARNAMESİ SONUCU BELİRLENEN NİHAİ BORÇ TUTARI	141.505.919

2.3.2.1. Düyûn-ı Umumiye idaresi

Muharrem Kararnamesi ile borçların bir düzen içerisinde ödenmesi için İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, İtalya, Hollanda ve Osmanlı alacaklılarını temsilen birer üyeden oluşan Düyûn-ı Umumiye İdaresi kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin vergi kaynaklarının büyük bir bölümü üzerinde denetim kuran Düyûn-ı Umumiye, bu gelirleri Avrupa'daki alacaklılara aktarmıştır¹¹³. Böylece Osmanlı Devleti'nin ekonomik bağımsızlığı son bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin, Düyûn-ı Umumiye'nin kuruluşundan 1897 senesine kadar toplam devlet borçlanması 159,9 milyon Osmanlı lirasıdır. İdarenin kuruluşundan 1886'ya kadar devlet dış borçlanma yapmamış, Osmanlı Bankası'ndan aldığı avanslarla yetinmiştir. 1886 senesinde Osmanlı Bankası aracılığı ile 6.499.988 lira istikrazda bulunmuş ve gümrük gelirlerini teminat olarak göstermiştir:

¹¹³ Pamuk, *a.g.e.*, 2017, s. 62.

Tablo 2.7. Düyûn-ı Umumiyye İdaresi'nin kuruluşundan 1897 yılına kadar yapılan borçlanma miktarı (1881-1895)¹¹⁴

Borçlanmalar	Borçlanma Miktarı (Osmanlı Lirası)
1881	
Düyûn-ı Mübeddele	100.502.515
Şark Demiryolu Tahvilatı	15.632.547
1886	
Gümrükler İstikrazı	6.499.988
1888	
Otuz milyon mark istikrazı	1.650.000
1890	
Yüzde dört faizli tahvilat-ı Osmaniyye	4.999.500
1891 senesi istikrazı	6.948.612
Yüzde dört faizli tahvilat-ı mümtaze	8.609.964
1893	
Tönbeki istikrazı	1.000.010
1894	
Kırk milyon frank istikrazı	1.760.000
1894 senesi istikrazı	9.033.574
1895	
1896 senesi yüzde beş faizli tahvilat-ı Osmaniyye	3.272.720
Toplam	159.909.430

Kaynak: Tevfik Güran, Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2011, s. 194.

Osmanlı Devleti, Düyûn-ı Umumiye kurulduktan sonra yatırımları borçlar ile yapmaya başlamıştır. Şark Demiryolları, 1908'de Bağdat Demiryolları, 1910, 1911, 1913'de demiryollarının inşası, Konya Ovası sulama projesi, rıhtım inşası için istikrazda bulunmuştur.¹¹⁵

XX. yüzyılda devletin Trablusgarp, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşına girmesi ekonomiyi daha çok sıkıntıya sokmuştur. Lozan Antlaşmasından sonra alacaklılar Türkiye Cumhuriyeti'ne 107,5 milyon altın borç kaldığını bildirmiş ve Düyûn-ı Umumiyye İdaresi ortadan kaldırılarak Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar ödenmiştir¹¹⁶.

¹¹⁴ Güran, T. (2014). *19 Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s. 308.

¹¹⁵ Kazgan, Ateş, Tekin, Koraltürk, Soyak, Eroğlu, Kaban, a.g.e., 1999, s. 335.

¹¹⁶ Ünal, a.g.e., 2014, s. 227-228.

3. OSMANLI DEVLETİ'NDE BORSA

Avrupa'da borsaların ortaya çıkışı Osmanlı Devleti'ne göre çok önce başlamıştır. Modern anlamda ilk borsa 1487'de Belçika'nın Anvers şehrinde kurulmuş, bunu 1530 senesinde Fransa Lyon'da kurulan borsa takip etmiştir¹¹⁷. Osmanlı Devleti'nde ise borsanın kuruluşu XIX. yüzyıla denk gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde borsanın Avrupa'ya göre geç kurulmasının en önemli nedeni Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirememiş olmasıdır. Avrupa'da XV. yüzyıldan itibaren gelişen olaylar; coğrafi keşifler, Rönesans ve reform hareketleri, en önemlisi de Sanayi Devrimi modern anlamda borsaların kurulmasına zemin hazırlamıştır.

Avrupa ülkelerinde borsalar XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar önemli aşamalar kaydederken Osmanlı Devleti'nde benzer bir yaklaşım görülmemektedir. Çünkü Avrupa devletleri yaşadığı finansman sıkıntılarını borsa ile çözmeye çalışırken Osmanlı Devleti para taşıması, müsadere, malikâne ve esham gibi yöntemler ile halletmeye çalışmıştır. Özellikle esham sisteminde kaimelerin kolayca devredilememesi Osmanlı Devleti'nde borsanın daha erken bir tarihte ortaya çıkışını engellemiştir.¹¹⁸

3.1. Galata Borsası (1845-1873)

Osmanlı Devleti'nde borsanın kurumsal bir yapıya kavuştuğu 1873 senesi öncesinde de İstanbul'da bir menkul kıymetler piyasası mevcuttur. Borsa kurma çalışmaları 1854 Kırım Savaşı itibari ile yoğunlaşmıştır. Avrupa borsalarının gösterdiği hızlı gelişmeler, artarda kurulan anonim şirketlerin çıkarttığı hisse senedi ve tahvillerin, sarflar aracılığı ile devletin merkezi ve önemli yerlerinde dolaşması ve alınıp satılması Osmanlı Devleti'nde borsa kurulmasını hızlandırmıştır. Bunların yanında 1854 Kırım Savaşı'ndan itibaren devletin dışarıya borçlanması sebebi ile çıkarılan tahvillerin başlıca Batı borsalarında alınıp satılma sürecine girmesi, diğer bazı yan faktörler ile birlikte, Osmanlı Devleti'nde resmi bir borsa kurma çalışmalarını meydana getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ekonomik anlamda ve özellikle borsa konusundaki gelişmelerde Galata Bankerleri çok önemli bir rol oynamıştır. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren, finans

¹¹⁷ Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu, a.g.e., 2011, s. 7.

¹¹⁸ Al, H. Akar, Ş. K. (2013). *Osmanlıdan Günümüze Galata Borsası 1830-1873*, İstanbul: Denizaltı Ofset Yayınları, s. 16-17.

ihtiyacının önemli kısmını karşılayan Galata Bankerleri vergilerin toplanmasında, madeni para ihracı ve tedavülünde, ortaya çıkan hazine açıklarını kapatmada, borç vermede hükümete destek olmuşlardır¹¹⁹. Galata Bankerleri'nin en parlak dönemi ise XIX. yüzyılda olmuştur.

“Sultan II. Mahmut devrinde başta İstanbul olmak üzere İzmir ve diğer güney limanları ile Karadeniz limanlarına kadar sanayi devriminin çeşitli ve ucuz malları Galata bankerleri ile onların bu liman kentlerindeki acente ve ortaklarını kısa zamanda daha da zenginleştirmişti. İstanbul başta olmak üzere özellikle liman kentleriyle bazı önemli kentlerde bu ucuz ve çeşitli mallara talep sadece saray, vükela, bey ve padişahlardan gelmeyip Türk-İslam halkı da bu malları tercih eder duruma düşünce, bankerlerin iş hacmi bir anda genişlemişti. Galata bankerleri imparatorluğun hemen her tarafında kredi işlerine hâkim olarak, bir taraftan yerli tüccarı ve diğer taraftan da tüketiciyi finanse etmek durumuna gelmişlerdi”.¹²⁰

“1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile yabancıların serbestçe ticaret yapabilmelerine zemin hazırlanmış, yerel gümrüklerin kaldırılarak gümrük resimlerinin %3'e düşürülmesi sonucu ithalatın hızla artmasının ardından, Osmanlı'da dış ticaret dengesi tamamen bozulmuştur. Bu dönemde, dış ticaret dengesizliğinin finanse edilmesi amacıyla iç borçlanma ihtiyacı duyulmuş ve iç borçlanma ihtiyacı ve dış ticaretin kredili alım-satım işlemleri Galata bankerleri tarafından karşılanmış¹²¹ ve bir süre sonra Osmanlı Bankası kurulmuştur. Galata'nın iki ünlü bankeri olan Baltazzi ve Alleon, Abdülmecit tarafından dış ticaret tıkanıklığının düzenlenmesi amacı ile görevlendirilmiştir. Adı geçen bu iki banker 1845 tarihinde “İstanbul Bankası” adı altında bir banka kurmuşlardır”.¹²²

İstanbul Bankası, banka kurucularının Avrupa piyasalarındaki tanınmışlığını kullanarak römiz ve tretleri ile takas odası görevi de yaparak bir süre dış ticaret tıkanıklığını gidermeyi başarmışlardır. Hatta bu römiz ve tretler Galata'da, römizler ise Avrupa borsalarında bile işlem görmüştür. Görüldüğü gibi Galata'daki borsa direk olarak Avrupa ülkeleri ile ilişki içine girmişti.¹²³ Galata bankerleri 1847-1852 arasında çalışan İstanbul

¹¹⁹ Alper, Anbar, a.g.m, 2010, s. 44

¹²⁰ Kazgan, a.g.e.,2006, s. 24.

¹²¹ Alper, Anbar, a.g.m., 2010, s. 45.

¹²² Kazgan, H. (1995). *Tarih Boyunca İstanbul Borsası*, İstanbul: İMKB Yayınları, s. 46-47.

¹²³ Kazgan, a.g.e., 1995, s.47-48.

Bankası ile devletin dış ticari ilişkilerini beraber yürütmüşlerdir. Bunlar iç ve dış borçlanmalarda aracılık etmişler, Osmanlıların ihraç ettikleri menkul kıymetlere iç ve dış pazarlar aramışlar, devlete kredi temin etmişlerdir. 1850 senesinde İstanbul'a kadar uzanacak olan telgraf telleri Galata'yı dünya borsalarına bağlayınca, İstanbul Bankası borsa yönü ağırlık kazanan banka olma özelliğini taşımaya başlamıştır.¹²⁴

İstanbul Bankasının faaliyetleri ile Galata bankerleri, 1852 senesinde İstanbul Bankasının tasfiyesi üzerine ellerinde bulunan sermaye ile birlikte aralarında anlaşarak gayri resmi bir biçimde Galata Borsasını kurmuşlardır. Aynı zamanda da bunlar Kırım Savaşı sırasında Osmanlı'nın aldığı ilk borç ile dünyaya açılma fırsatı yakalamıştır.

Osmanlı Devleti'nin ilk borcu, 4 Ağustos 1854'te Sultan Abdülmecit'in bir fermanı ile resmîyet kazanmış olup 5 milyon sterlin tutarında idi. Bu borçlar için ihraç edilen Osmanlı tahvillerinin Avrupa'da Paris, Londra, Frankfurt, Viyana borsalarında satışa çıkarılması Galata piyasası için dışa açılmada büyük bir fırsat oluşturmuştur. Kırım Savaşı vesilesiyle çok sayıda İngiliz ve Fransız subayı ve diplomatının İstanbul'a gelmeleri Galata piyasasında beklenmedik bir canlılık yarattığı gibi, emtia fiyatlarında büyük artışlara sebep olmuş ve tüccarın kazancını artırmıştır.¹²⁵

Osmanlı Devleti'nde hayriyye, tramvay ve telgraf şirketlerinin alınıp satılması ile yavaş yavaş resmi olarak bir borsa kurmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Edinilen bilgilere göre de 1864 yılında Kambiyo ve Menkul Kıymetler Borsası Galata'daki Havyar Hanı'nda tesis edilmiştir¹²⁶, teşkilatlanmayı hızlandırmışlardır. Galata'daki ilk borsa olarak kabul edilen bu yer günümüzde Karaköy'de Havyar Hanı İçi Sokak'ta yer alan bir handa açılmıştır. Havyar Han'a daha sonra Komisyon Han veya Konsolid Han ismi de verildi.¹²⁷

“Bankerleri örgütlenmeye iten iki temel neden; yoğun spekülasyona sahne olan Osmanlı tahvillerin borsacılığı cazip hale getirmesiyle türedi sarrafların aralarına katılmasını önlemek ve İstanbul'un hemen her tarafında geceleri meyhanelere kadar her yerde her meslektan insanın adi bir kumar nevinden oyun oynamasına karşı sert tedbirler alan Hükümetin bankerliği tamamen yasaklaması korkusu olmuştur. Böylece, Galata'da

¹²⁴ Kazgan, a.g.e., 1995, s. 48.

¹²⁵ Fertekliçil, a.g.e., 1993, s. 11.

¹²⁶ Kazgan, a.g.e., 2006, s. 81.

¹²⁷ Kazgan, a.g.e., 1995, s. 63.

Havyar Han ve civarındaki dükkânlarda faaliyet gösteren gayrimüslimlerden 162 oluşan birkaç yüz kişilik bir grup yeni yapılan Komisyon Han'a geçerek, hanın üst katındaki salona "borsa" salonu adını vermiştir. Borsacılar, Anglo-Sakson ülkelerinde olduğu gibi kendi aralarında bir borsa meclisi kurmuşlardır".¹²⁸

Kurulan derneğin tüzüğünde sözünde durmayanların, kötü kimselerin, sözünü yerine getirmeyenlerin, hava oyununu meslek edinmiş olanların derneğe alınmaması kararlaştırılmıştır.¹²⁹ Fakat örnek olarak gösterilen Batı borsalarında sistemin işleyişi, Galata Borsası'nda olduğu kadar çıkarıcı, güvensiz ve denetimsiz olmamıştır. Batı borsaları, ulusal ekonomi politikasının bir unsuru haline gelebilmiş ve sanayileşmeye yardımcı olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ise borsa, ülke ekonomisi ile neredeyse hiç ilgisi olmayan bankerlerin, yabancıların destekçilerin keyfine göre her türlü oyunun oynandığı bir ticaret olarak kullanılmıştır,¹³⁰ resmen işlemler kumar şeklini almıştır.

Derneğin başıboşluğunun yanında 1861 Aralık ayında ortaya çıkan finansal krizin sonucunda Havyar Han kapatılmıştır. Osmanlı Hükümeti, bu krize sebep olarak gördüğü finansal aktörlere karşı bir düzenlemeye girişmiştir. Bu düzenlemenin en önemli kısımlarından biri, krizde önemli pay sahibi olan köşe sarraflarını, bankerlerden ayırmak istemiştir. Bu amaçla 1864 yılında "Köşe Sarrafları Nizamnamesi" çıkartmıştır¹³¹. Bu nizamname ile köşe sarraflarına sadece para değiştirme için izin verilmiştir. Diğer bir düzenlemede borsa faaliyetleri ile ilgili olmuştur. Londra elçisi Kostaki Bey'in Osmanlı Hükümetine yaptığı önerinin etkisi ile Avrupa'daki borsa örneklerine uygun bir düzenleme yapılması için karma bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon 1861 Krizinin geçmesinin ardından kısa bir süre sonra modern ve kapsamlı bir rapor hazırlayarak Osmanlı Hükümetine iletmiştir. Hazırlanan bu taslak üç ana alanı kapsamaktadır; menkul kıymetler borsası, ticaret borsaları ve deniz ticareti.¹³² Ayrıca yapılan düzenleme toplam yüz iki maddeden oluşmaktadır.

Yapılan düzenleme ile madde elli sekize göre borsanın güvenliği İstanbul'da Ticaret Nezareti'nin gözetimi altında, taşrada ise vali ve vali yardımcılarının denetimi altında

¹²⁸ Arık, H. E. (2010), "Cumhuriyet Döneminde Menkul Kıymetler ve Borsa", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, s. 33-34.

¹²⁹ Fertekliçil, a.g.e., 1993, s. 21.

¹³⁰ Köse, a.g.m., 2001, s. 249.

¹³¹ COA. İ.MVL, nr. 519/23365.

¹³² Al, Akar, a.g.e., 2013, s. 51-52.

sağlanacaktır. Ayrıca bir borsa komiseri belirlenecek, bu kişi borsanın bir nevi iç polisi olacaktır. Düzenlemenin elli dokuzuncu ve altmışıncı maddesi ile borsa çalışanları belirlenmiştir. Buna göre borsada sekreter, nizam şefi ve yeterli sayıda mübaşir ile birlikte borsa komiseri başkanlığı altında, iki temsilci ve altı yardımcından oluşan komite olacaktır. Bu görevliler her sene seçim ile belirlenecektir.¹³³

Düzenleme metninin yetmiş birinci maddesinden yetmiş altıncı maddesine kadar olan kısımda borsaya kimlerin girip kimlerin giremeyeceği belirlenmiştir. Buna göre yerli ve yabancı bankacılar, tüccarlar ve gemi kaptanları İstanbul'da Ticaret Nezareti, taşrada ise vali veya vali yardımcılarını tarafından onaylanan kimseler borsaya girebilirler. Giremeyecek olanlar ise; iflas eden tüccarların (eski saygınlığına kavuşana kadar), onur lekeleyici cezalar alan kişiler, kadınlar.¹³⁴

Yetmiş yedi ve yetmiş sekizinci maddeler incelendiğinde ise borsanın çalışma gün ve saatleri belirlenmiştir. İstanbul'da borsa tatil ve dinlenme günleri hariç her gün toplanacaktır. Saat 6.30'dan 7.30'a kadar devlet tahvilleri ve altın gümüş para anlaşmaları yapılacak, 7.45'ten 10.45' kadar da değişim ve ticaret işleri yapılacaktır. Taşrada ise bu saatler Ticaret Mahkemesinin seçeceği görevliler tarafından belirlenecektir. Belirlenen saatler dışında işlem yapılması kesinlikle yasaklanmıştır. Doksan altıncı, doksan yedinci ve doksan sekizinci maddelerde de borsadaki bütün kişilerin hile ve oyun yapmaları yasaklanmış ve borsa işlemlerinin sadece borsa binasında gerçekleştirilmesi zorunluluğu gelmiştir. Yasaklara uymayanlara verilecek cezalar belirtilmiştir. Bu işlere girişen kimselere 50 ile 300 Mecidiye altını para cezası verilecek ve borsaya tekrar girişleri kesinlikle yasaklanacaktır.¹³⁵

Genel olarak Galata Borsası'nın düzenlenmesi için yapılan taslakta borsanın güvenilirliği sağlanması amaçlanmıştır. Avrupa'daki gibi düzenli, teşkilatlı, hava oyunlarından ve hilelerden uzak bir borsa kurulması gerekliliği ortaya konmuştur. Kostaki Bey'in bu geniş kapsamlı ve ayrıntılı taslağını Osmanlı Hükümeti inceledikten hemen sonra görüşlerini almak amacı ile sefaretlere gönderilmiştir. Fakat bu düzenlemenin yürürlüğe

¹³³ Le Baron I. De Testa, (1882). *Recueil des Traités de la Porte Ottomane: avec les Puissances Etrangères, Tome Quatrième*, Paris: Chez les Principaux Libraires, s. 110-115.

¹³⁴ Testa, *a.g.e.*, s. 115-120.

¹³⁵ Testa, *a.g.e.*, s. 116-126.

girdiğine dair elimizde hiçbir kaynak bulunmamaktadır. Yalnız Fertekgil'e göre bu düzenlemenin on yıl sonra kabul edilip yayınlanmış olabileceği söylenmiştir¹³⁶

Taslağın yürürlüğe konulmasının en büyük sebeplerinden biri Galata bankerlerinin bu zamana kadar denetimden uzak olup bu düzenleme ile denetim altına girecek olmalarını istememeleridir. Bunu göz önüne alarak Galata Bankerleri hükümet üzerinde baskı oluşturarak taslağın yürürlüğe konulmamasını sağlamış olabilir. Diğer bir neden de yabancı devlet tabiiyetinde bulunan kişilerin menfaatlerinin ortadan kalkma tehlikesi karşısında kendi sefaretleri aracılığı ile hükümete karşı kapitülasyonları öne sürmüş olmalarıdır¹³⁷.

30 Eylül 1869 tarihli Ceride-i Havadis gazetesinin baskısında Avrupa borsalarındaki gibi düzenli bir uygulamanın artık Galata Borsası'nda da olması gerektiği yazılmıştır. O tarihte bile gazete Galata Borsası'nın hiçbir kural olmadan, başıboş olarak işletilmesinden dolayı şikâyetçi olduklarını, derhal düzenli bir hal alınması gerekliliği vurgulanmıştır.¹³⁸ Bu düzensizlik, kargaşa ortamı 1873'lere kadar sürmüştür. 1861 krizinde kapanan Havyar Han, kısa bir süre sonra açılarak borsa faaliyetleri gayri resmi olarak 1873 senesine kadar devam etmiştir.

Osmanlı Hükümeti de Galata Borsası'nı birçok defa kayıt altına almaya çalışmıştır. Bunun en önemli iki sebebi şu şekildedir: Esnaf keyfiyetliği nedeni ile yatırımcıların mağduriyetine son vermek ve büyük kazançların yaratıldığı borsada vergi alabilmek. Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda sıkıntılı günler geçirdiği dönemde hükümet borsadan vergi almak istemiştir.

3.2. Dersaadet Tahvilat Borsası'nın Kurulması

Osmanlı Devleti'nde ilk resmi borsa olma özelliğini taşıyan "Dersaadet Tahvilat Borsası"nın kuruluş tarihi ile ilgili günümüzde hala süre gelen tartışmalar yaşanmaktadır. Bu tartışma 1866 senesi ve 1873 yılı arasında olmaktadır. Mehmet Beşirli, Haydar Kazgan' göre Osmanlı Devleti'nde resmi bir borsa 1866'da ortaya çıkmıştır. Bu kişilere göre 1866 tarihinde çıkan bir kararname ile Fransız sistemine benzeyen bir "Dersaadet Tahvilat Borsası" kurulmuş olup borsanın denetimi için Maliye Bakanlığı tarafından Abidin Paşa

¹³⁶ Fertekgil, *a.g.e.*, 1993, s. 22.

¹³⁷ Al, Akar, *a.g.e.*, 2013, s. 61.

¹³⁸ Ceride-i Havadis, 1247:30.9.1869

tain edilmiştir.¹³⁹ Hüseyin Al, Kamil Akar, Azmi Fertekligil başta olmak üzere İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Osmanlı Devleti'nde resmi olarak kurulan ilk borsa olan "Dersaadet Tahvilat Borsası"nın kuruluş tarihini 1873 olarak kabul etmiştir.¹⁴⁰

Elimizde birinci kaynak olan Osmanlı Arşivi'ne göre "Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi" 12 Kasım 1873 senesinde yürürlüğe konmuştur.¹⁴¹ O dönemin bir diğer önemli kaynaklarını incelediğimizde Hadıka, Basiret isimli gazetelerde bu nizamnamenin 1873 senesinde ilan edildiği bilgisine ulaşmaktayız.¹⁴² Borsaya atanan ilk komiser olan Abidin Paşa'nın 1874 senesinde yazdığı "Hava Oyunları Risalesi"ni incelediğimizde de "Dersaadet Tahvilat Borsası"nın resmi olarak kuruluş tarihinin 1873 olduğunu söylemek mantıklı olacaktır¹⁴³.

1870'lerde yaşanan hadiseleri incelediğimizde de borsanın resmi olarak 1873 senesinde açılmasının mantıklı nedenleri olduğu düşünülebilir. 1870'lerde borsanın kırsal alanlara ulaştığını, sarrafların borsa kağıdını devreye sokarak çitçinin yüksek faizler ödemesine yol açtığı görülmektedir. Bunun sonucunda birçok çiftçi iflas etmiş, toprakları ipotek ettirildiğinden toprakların boş kalmasına sebep olduğu bilinmektedir.¹⁴⁴ Bu olayla birlikte Osmanlı Hükümeti borsanın düzenleme konusunu tekrar gündeme getirmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Londra ve Paris borsaları gibi düzenli bir borsanın acilen tesisi gerekliliği ortaya çıkmıştır¹⁴⁵

1870'lerde yaşanan diğer bir önemli olayda 1873'de neredeyse bütün Avrupa ülkelerini etkileyen bir ekonomik kriz patlak vermesidir. 9 Mayıs'ta Viyana Borsası'nın çöküşü ile başlayan bu kriz 1896 senesine kadar sürmüştür. Krizin ana sebebi deflasyondur, yani kar oranlarının düşmesidir¹⁴⁶. Ekonomi tarihçilerine göre ise de Fransa-Prusya savaşı sonucunda Fransa'nın Almanya'ya yüklü bir miktar savaş tazminatı ödemek zorunda kalmasıdır. Kriz önce Almanya ve Avusturya'da başlamış daha sonra İtalya, Hollanda,

¹³⁹ Köse, a.g.m., 2001, s. 239, Kazgan, a.g.e., 2006, s. 81.

¹⁴⁰ Fertekligil, a.g.e., 1993, s. 22, Al, Akar, a.g.e., 2013, s. 77, Kurduğlu, Ç. (2010) *Galata'dan İstinye'ye İstanbul Menkul Kıymetler Borsası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları s. 10.

¹⁴¹ COA, İ. MMS, nr.47/2023

¹⁴² Hadıka, nr. 35, 12 Ocak 1874; Basiret, nr. 1116, 26 Aralık 1873.

¹⁴³ Abidin Paşa, (2011). *Hava Oyunları Osmanlı Borsasında Finansal İşlemler*, İstanbul: SCALA Yayıncılık.

¹⁴⁴ Köse, a.g.m., 2001, s. 237-238.

¹⁴⁵ Ruznameyi Ceride-i Havadis, 1233:10.9.1869

¹⁴⁶ Kaymak M. (2010). "1873-1896 Krizi: Mit mi Gerçeklik mi?", Ankara: *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (2), s. 167.

Belçika ve Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya'ya sığmamıştır.¹⁴⁷ 1873 krizinin etkisi ile bir süreliğine Viyana ve New York borsaları kapanmıştır.

1873 krizi Galata Borsası'nı da etkilemiş, spekülasyonlar ile konsolid fiyatlarında ani iniş çıkışlar yaşanmış ve kaos ortamına sebebiyet vermiştir. Para sıkıntısına giren Galata Borsası'nda yine borsa oyunları, intiharlar, sahte telgraflar gibi olaylar yaşanmaya başlanmıştır ve bu ortamda yeni bir borsa kurulmasının ya da mevcut Komisyon Han ile birleştirilmesi gündeme gelmiştir.¹⁴⁸ Sonuç olarak 1873 ekonomik krizi ile Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan kaos, mevzuat düzenlemesi yıllar önce yapılan ancak bazı nedenlerden dolayı bir türlü hayata geçirilemeyen Dersaadet Tahvilat Borsası'nın kurumsallaşmasını sağlamıştır.¹⁴⁹

3.2.1. Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi

Osmanlı Devleti'nde borsa Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi ile resmi bir hal almış, devlet kurumlarının içinde yerini almıştır. Bu nizamname metni Ek 2'de verilmiştir. Nizamname tetkik edildiğinde on bölüm ve elli sekiz maddeden oluştuğu görülmektedir. Aşağıda nizamname metni ayrıntılı olarak incelenmiştir:

Başlangıç bölümünde borsa doğrudan Maliye Nezareti'ne bağlanmış olup, borsada gerçekleştirilen işlemlerin uygunluğunun denetimini yapma görevi borsa komitesi ve Maliye Nezareti'ne tayin edilmiştir. Borsanın güvenliği, hükümet memurları tarafından idare olunacaktır. Borsa ile Osmanlı Hükümeti arasındaki yazışmalar, yine hükümet tarafından atanan komiser tarafından sağlanacaktır. Atanan bu komiser nizamnamenin uygulanmasına ve meclisçe alınacak kararların uygulanmasından sorumlu olacaktır. Borsada esham ve tahvilat üzerinde uygulanacak tüm işlemlerin uygulanmasına borsa üyelerinin hepsi zorunludur. Bu nizamnamenin alım-satım ile alakalı hükümleri, borsa üyelerinden mubayaacı tarafından yürütülür.¹⁵⁰

Nizamnamenin birinci bölümü on maddeden oluşmaktadır. Bu bölümde borsa azası olabilmek için gereken şartlar açıklanmıştır. Borsa üyesinin bir sayısı olmamakla birlikte

¹⁴⁷ Polat, M. (2016). "1873-1929-1973 Krizleri ve İktisat Okullarının Çözüm Yaklaşımı", Yüksek Lisan Tezi, Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 30.

¹⁴⁸ Al, Akar, *a.g.e.*, 2013, s. 76.

¹⁴⁹ Abidin Paşa, *a.g.e.*, 2011, s. 32.

¹⁵⁰ COA. İ. MMS, nr. 47/2023.

sınırsızdır. Sadece yaş sınırı getirilmiş, 21 yaşın üzerinde olan ve şartları sağlayan herkes borsa üyesi olabilmektedir. Üyeler; mubayaacı, simsar ve cober olarak sınıflandırılmıştır. Bu üç sınıf için ayrı ayrı aidat ücreti belirlenmiştir. Mubayaacıların senelik aidatı yanındaki iki yardımcı ile beraber 5 lira, simsarların 2 lira, coberların aidatı ise bir yardımcıları ile beraber 2 liradır. Aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak aidatlar belirtilmiştir. Belirlenen bu senelik aidatları ödemeyenler borsa üyeliğinden çıkartılacaktır.¹⁵¹

Tablo 3.1. Borsa üyeleri ve aidatlar ¹⁵²

Borsa Üyeleri	Aidat Ücreti
Mubayaacı(iki yardımcı personel dahil)	5 Osmanlı Lirası
Simsar	2 Osmanlı Lirası
Cober(bir yardımcı eleman dahil)	2 Osmanlı Lirası
Aboneler Sınıfı (kesin miktarlar meclis tarafından tayin edilir)	
Bankalar	20-100 Osmanlı Lirası
Şirketler	10-20 Osmanlı Lirası
Bankerler	5 Osmanlı Lirası

Borsada üye olan mubayaacı, simsar ve coberlerin tanımı şu şekildedir: Mubayaacı; borsada başkasının hesabına mal alan kimse olarak tanımlanmıştır¹⁵³. Simsarın tanımına baktığımızda ise “koruyan, gözeten alıcı ile satıcı arasındaki aracı”¹⁵⁴ olarak ifade edilir. Kısacası komisyoncu olarak karşımıza çıkan simsarların en genel tanımı “bir akdin tarafları arasında onlardan müvekkili olanın hesabına aracılık yapan kimse”¹⁵⁵dir. Borsada bir diğer üye cober; borsaya kayıtlı olarak ve kendi nam ve hesabına hisse senedi ve tahvil alım satımı yapılması¹⁵⁶ olarak tanımlanır.

İkinci bölüm on birinci madde ile on üçüncü maddeleri arasını kapsamaktadır. Bu bölümde borsanın idare şekli ortaya konmuştur. Bu maddelere göre borsa komitesi sadece mubayaacılar tarafından seçilecekti. Komite seçimi ise gizli ol usulü ile yapılarak çoğunluğun isteğine göre seçilecektir. Komite yirmi kişiden oluşacaktır. Komite seçimi her sene Şubat’ın 8’inden 15’ine kadar olacaktır.¹⁵⁷

¹⁵¹ COA. İ. MMS, nr. 47/2023.

¹⁵² Fertekligil, a.g.e., 1993, s. 33.

¹⁵³ <http://www.lugatim.com/s/mubayaac%C4%B1> adresinden 30 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.

¹⁵⁴ Kallek, C. (2009). “Simsar”, *İslam Ansikopedisi*, 37, İstanbul: TDV, s. 215.

¹⁵⁵ Kallek, a.g.m., 2009, s. 215.

¹⁵⁶ <https://www.muhasenews.com/ticari-kazanc-nedir/> 30 Haziran 2020 tarihinde alınmıştır.

¹⁵⁷ COA. İ. MMS, nr. 47/2023.

Nizamnamenin üçüncü bölümü on dördüncü madde ile yirmi birinci maddeleri arasındadır. Üçüncü bölümde komitenin vazifeleri izah edilmiştir. Borsa üyeleri tarafından seçilen komite göreve her sene Mart'ın başlangıcında başlarlar. Komite toplantıları haftada bir olacak, olağanüstü şartlarda ise daha fazla toplanabilecektir. Borsa komitesi 15 günde bir defa likidasyonu yapar. Komite, kendi üyesinden birisini reis, ikisini sandık emini seçer. Yine komite tarafından dışarıdan bir kâtip tayin edilir. Bu şekilde teşekkül eden komite ayda dört defa toplanır. Komitenin toplanması kâtip tarafından yapılır. Komite üyelerinden herhangi birisi reise arz etmiş olduğu bir madde için komiteyi olağanüstü toplayabilirdi.

Borsa komitesinin karar olabilmesi için toplantıda en az yedi üye bulunmalı ve alınan kararlar oy birliği alınarak karar defterine kaydedilmelidir. Reis bulunmadığı zaman mevcut üyelerin içlerinden bir tanesini geçici olarak reis tayin eder, görüşmeler reisin idaresi altında gerçekleşip kararlar görüş birliği ile verilirdi. Eşitlik durumunda ise reisin taraf olduğu çoğunluk seçilirdi. Reis, komiser ve kâtip tarafından imzalanmadıkça akçe kimseye verilmezdi. Her akşam borsa kapandıktan sonra esham ve tahvilat fiyatının o günkü artış ve azalışını içeren bir resmi belge düzenlenirdi.¹⁵⁸

Nizamnamenin dördüncü faslı yirmi ikinci madde ile yirmi üçüncü maddeleri arasını kapsamaktadır. Bu bölümde borsada alınıp satılabilecek esham ve tahvilatlar hakkında bilgi verilmiştir. Borsa komitesi %5 faizli esham-ı umumiye ile Devlet-i Aliyye'nin bütün borç senetlerini, kuruluşuna devlet tarafından izin verilmiş banka, sanayi ve ticaret şirketlerinin hisse senetlerini resmi kayıt olarak kabul edecektir. Bu tahvilat ve sen edat üzerine uygulanan işlemler Osmanlı lirası ve cm hesabı ile düzenlenecektir.¹⁵⁹

Nizamnamenin beşinci faslı ise yirmi dördüncü madde ile otuz üçüncü maddelerini içermektedir. Bu bölümü genel olarak incelediğimizde işlemlerin nasıl gerçekleştiği açıklanmıştır. Borsa binasının dışında veya borsanın kapalı olduğu günlerde borsada kayıtlı olan esham ve tahvilatların alım-satımı kesinlikle yasaklanmıştır. Borsada meydana gelen her bir işlemin hemen onu akçeden azaların odalarına tebliğ ve beyan olunması gerekecektir.

Nizamnamenin altıncı faslı otuz dördüncü madde ile kırk altıncı maddeleri arasını kapsamaktadır. Altıncı bölümde likidasyondan bahsetmektedir. Esham-ı umumiye tahvilatı

---

¹⁵⁸ COA. İ. MMS, nr. 47/2023.

¹⁵⁹ COA. İ. MMS, nr. 47/2023.

üzerine meydana gelen işlemlerin hesabı her on beş günde bir defa pazartesi günleri kesilir. Tahvilat ve diğer senetlerin işlemlerinin hesap kesimi ise ayda bir defa her ayın ilk cuması meydana gelir.¹⁶⁰

Yedinci fasıl, kırk yedinci ve elli birinci maddeler arasını kapsamaktadır. Bu bölümde borsada iflas durumu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Herhangi bir borsa üyesinin iflas etmesi durumunda ilk olarak alacaklıları tespit edilecek ve hesabı tasfiye edilecektir. Tekrar üye olmasının şartları ise borçlarını ödemek ve itibarını geri kazanmak olarak belirlenmiştir. İflas eden mubayaacı iflasının ilanından itibaren üç gün zarfında bilançosu borsa komitesine teslim etmek zorundadır. Borsa komitesi bu bilançoğu inceleyerek, borsa üyesinin iflasının gerçekliğini kontrol edecektir.

Sekizinci fasıl elli ikinci ve elli üçüncü maddeleri içermektedir. Elli ikinci madde de borsanın açılıp kapanma zamanları ve primlerin verilme zamanları komite tarafından kararlaştırılacağı bildirilmiştir. Elli üçüncü maddede borsanın kapalı olacağı yortu günleri her üç ayda bir defa komite tarafından kararlaştırılıp bunun için bir cetvel hazırlanacaktır.

Dokuzuncu fasıl elli dördüncü ve elli beşinci maddeleri kapsamaktadır. Elli dördüncü maddede borsa üyesinden biri bir simsar ile ittifak yapıp müvekkilinden bir miktar akçe saklarsa borsadan kovulacaktır.¹⁶¹

Onuncu fasıl nizamnamenin son bölümü olup elli altıncı maddede elli sekizinci maddeye kadar olan kısmı içine almaktadır. Bu maddeler ile nizamname içerisinde ilerleyen zamanlarda yapılacak düzenlemelerin yöntemleri açıklanmıştır. Nizamnamenin düzenlenmesi için borsa üyelerinin yarısından fazlası tarafından dilekçe verilmedikçe komite tarafından kabul edilmeyecektir. Bu başvuru dilekçesinin yanında borsa komitesinin görüşü, borsa komiserinin başvuru metnini hükümete bildirmesi ve hükümetin de bu metni onaylaması gerekecektir. Eğer nizamnamenin düzenleme talebi hükümet tarafından gelirse derhal komite tarafından müzakere edilecektir. Ayrıca düzenleme teklifleri her sene sadece Temmuz ve Aralık aylarında yapılacaktır.

---

¹⁶⁰ COA. İ. MMS, nr. 47/2023.

¹⁶¹ COA. İ. MMS, nr. 47/2023.

Elli sekizinci maddeye göre İngiltere ve Fransa iç borçlanma tahvilleri ile Osmanlı Devleti'ne ait pekiştirilmiş ve diğer tahvillerin Londra ve Paris borsalarında gerçekleşen fiyatları ile bu piyasalarda cari olan kırdırma oranı öğrenilerek borsanın açılmasından önce duyurulacaktır.¹⁶²

Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi dışında yedi maddeden oluşan "Borsa Muamelatına Dair Düzenleme" başlıklı bir alt düzenleme karşımıza çıkmaktadır. Burada Osmanlı Devleti'nin her türlü eshamı ile şimdiye kadar teşekkül etmiş ve ileride teşekkül edecek şirket ve bankaların hisse senetleri üzerine Galata Borsası'nda meydana gelen alım ve satım işlemlerinden sonra alakadar olanların bu nizamname hükümlerine uydukları halde mahalli mahkemeler tarafından tanınması hususu padişahın iradesi tarafından gerekli bulunduğu ifade edilmiştir.

Birinci maddeye göre şahıslar arasında bir muamele meydana geldikten sonra iki taraf o gün akşama kadar borsa içerisinde teşekkül eden kaleme gidip işlerini kayıt ettirir. Daha sonra gerekli olan pusulaları alacakları fakat mensup oldukları hükümet tarafından onaylı vekâlet senedi borsa kalemine verilerek bu gibi işlere memur kendi adamlarını da vekil olarak tayin edebileceklerdir.

İkinci maddeye göre herhangi bir tartışma sırasında iki taraf hemen o gün adı geçen kalem tarafından protesto etmeye mecburdurlar. Bunlar uzlaşma senedi verilmesi ile mümeyyizler tayin edilerek sulhun anlaşmazlıklarını ortadan kaldıramadıkları halde şu şekilde sorun çözülmeye çalışılacaktır: Durumun on iki üyeden oluşan borsa meclisine havale olunarak uzlaşma senedi verilip kesinlikle veyahut istedikleri halde ilk olarak karşılıklı hak iddia edecekleri ve o halde ticarethane veyahut divan-ı ahkam adliyede davayı yeniden başlatacaklardır.¹⁶³

Üçüncü maddeye göre borsa ile özel kalem arasında hükümet tarafından vekâleten bir memur bulunup, bu memur işlerin iyi bir şekilde yapılmasına nezaret edecek ve borsa muhasebesine reislik edecektir.

---

¹⁶² COA. İ. MMS, nr. 47/2023.

¹⁶³ COA. HR. TO. nr. 512/44.

Dördüncü maddeye göre borsa meclisi Salı, Perşembe ve cumartesi günleri saat ikide, kış mevsiminde birde toplanacağı gibi gerektiği halde merkez kaleminin özel daveti üzerine olağanüstü bir surette dahi toplanacaktır. Meclis, reisten başka borsa ile ilgilenen milletlere mensup ve Maliye Nezareti tarafından seçilmiş olmakla birlikte 6 ayda bir yenilenmek üzere on bir üyeden oluşacak ve mecliste yalnızca yedi üye bulunduğu halde bile çoğunluk ile verilen kararlar uygulanır.

Beşinci maddeye göre kaydedilen işlemler meclis ve mahkemeler nezdinde nazar-ı itibara alınıp iki taraf bu işlemlerden esham-ı umumiyenin her bir bin adedinden onar ve demiryolu senetleri ile borç tahvilatlarının her birinden ikişer ve onaylanmış şirketler hisse senetlerinin her birinden birer kuruş verecektir. Karşılığında meclisin özel mührü ile mühürlenip ve onaylanan merkez kaleminden pusula alacaktır.

Altıncı maddeye göre dellallık edenler genel güvenliği sağlamak arzusunda bulunurlar ise borsa sandığına teminat olmak üzere iki bin adet esham veya istedikleri halde hükümetten tanınmış şirketler tarafından bir kefalet senedi vermek mecburiyetindedirler.

Yedinci maddeye göre Osmanlı tebaasından olanlara güvenli adamlar seçilmesi ile esham hakkındaki anlaşmaların uygulamasını zorlamayan hükümetler tebaasından seçilmeleri tavsiye olunur.¹⁶⁴

Yukarıda açıklamasını yaptığımız düzenlemenin gazeteler vasıtası ile ticarethane, borsa ve divanhanelerde asılması gerekli görülmüştür. Hatta dost devletlerin elçiliklerine dahi bildirilmesi istenmiştir.

3.3. Borsa İşlemleri ve Hava Oyunları

3.3.1. Borsa İşlemleri

Galata Borsası, Kırım Savaşı'na kadar kambiyo ve dış ticaret işlemlerinin gerçekleştiği bir piyasa olmuştur. 1856 Kırım Savaşı'nın finansmanını sağlamak amacı ile piyasaya

---

¹⁶⁴ COA. HR. TO. nr, 512/44.

sürülen iç borçlanma tahvilleri ile borsa menkul kıymetler borsası olma yolundaki ilk adımını atmıştır.

Borsada sadece Osmanlı devlet tahvilleri değil yeni kurulan banka, demiryolu, tramvay, maden ve pazarlama gibi yüze yakın anonim şirketlerinin de hisse senetleri işlem görmeye başlamıştır. Bunlar içerisinde en çok işlem gören menkul kıymetler ise devlet tahvilleri olmakla beraber bu tahviller Galata Bankerleri vasıtası ile Avrupa ülkelerine satılmıştır.

Borsada menkul kıymetler ve döviz yani kambiyo işlemleri yapılmıştır. Öncelikle menkul kıymetler ele alınacaktır.

3.3.1.1. Menkul kıymetler işlemleri

Borsada işlem gören bu menkul kıymetler üç grupta toplanmaktadır: Birincisi; devletin esham, tahvil, sergi, hazine bonosu v.s. namlarıyla çıkardığı borç senetleri. İkincisi; özel sektöre mensup şirketlerin çıkardıkları hisse senetleri. Üçüncüsü; Yabancı kurum ve şirketlerin çıkardıkları hisse senetleri ve tahviller.¹⁶⁵

Borsada en çok işlem gören menkul kıymetlerin devlet tahvilleri olması ile birlikte bu tahviller içerisinde en önemlisi de 1865 senesinden itibaren çıkartılan esham-ı umumiye olmuştur. Esham-ı umumiye borsada en fazla işlem hacmine sahip olup üzerinde en fazla spekülasyon yapılan kâğıt olmuştur. Ayrıca bu kâğıt Avrupa borsalarında da çok işlem görmesiyle Dersaadet Tahvilat Borsası'nın Avrupa borsaları ile etkileşimini arttırmıştır. Öyle ki 1870'lerden sonra çıkan Osmanlı dış borçlanma tahvillerinin borsada işlem görmeye başlaması bile esham-ı umumiyenin işlem hacmini kıramamıştır.¹⁶⁶

---

¹⁶⁵ Fertekligil, *a.g.e.*, 1993, s. 35.

¹⁶⁶ Al, Akar, *a.g.e.*, 2013, s. 125.

Tablo 3.2. Galata Borsası'nda işlem gören borçlanma tahvilleri (Milyon lira/Nominal)¹⁶⁷

Yıl/ Tahvil Türü	Esham-1 Umumiyye-I	1869	1870	1871	1872	1873	Esham-1 Umumiyye- II (1873)	Esham-1 Umumiyye- III (1874)	Toplam
1866	13.3								13.3
1867	13.3								13.3
1868	13.3								13.3
1869	13.3	3.67							16.9
1870	13.3	3.67	1.4						18.3
1871	13.3	3.67	1.4	?					18.3
1872	13.3	3.67	1.4	?	-				18.3
1873	13.3	3.67	1.4	?	-	-	-	4.5	22.8
1874	13.3	3.67	1.4	?	-	-	-	4.5	22.8
1875	13.3	3.67	1.4	?	-	-	-	4.5	22.8

Tabloda esham-1 umumiye 1., 2. ve 3. Tertip ihraçlar gösterilmiştir. Dersaadet Tahvilat Borsası'nda iç borçlanma senetleri çok işlem görmüştür. Aşağıdaki grafik ve tabloda da bu duruma bir başka örnek olan esham-1 mümtaze ve esham-1 cedidenin borsadaki işlemleri belirtilmiştir.

Tablo 3.3. Galata Borsası'nda işlem gören iç borçlanma tahvilleri (Lira/Nominal)¹⁶⁸

Yıl/ Tahvil Türü	Esham-1 Mümtaze	Hazine Tahvili	Tahvilat-1 Mümtaze	On Senelik Sergiler	Esham-1 Cedide	Aziziye	Toplam
1854	300.000	-	-	-	-	-	300.000
1855	300.000	-	-	-	-	-	300.000
1856	300.000	-	-	-	-	-	300.000
1857	1.350.000	-	-	-	-	-	1.350.000
1858	1.000.000	350.000	-	-	-	-	1.350.00
1859	1.000.000	2.500.000	-	4.000.000	2.500.000	-	10.000.000
1860	1.000.000	2.500.000	-	4.300.000	2.500.000	-	10.300.00
1861	750.000	-	2.500.000	4.300.000	4.375.000	-	11.925.000
1862	-	-	2.500.000	4.300.000	5.000.000	6.000.000	17.800.000
1863	-	-	2.500.000	4.300.000	5.000.000	12.500.000	24.300.000
1864	-	-	2.500.000	4.300.000	5.000.000	12.500.000	24.300.000
1865	-	-	-	4.300.000	5.000.000	12.500.000	24.300.000

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1854 senesinden 1861 yılına kadar esham-1 mümtaze, 1859 tarihinden itibaren de esham-1 cedide borsada bir hayli işlem gören tahvillerdir. Esham-1 cedide tahvilleri Abdülmecit döneminden itibaren %6 faizli olarak piyasaya sürülmüştür. Bu tahviller dünya piyasasında “konsolid” olarak anılmış ve işlem

¹⁶⁷ Al, Akar, a.g.e., 2013, s. 157.

¹⁶⁸ Al, Akar, a.g.e., 2013, s. 154.

görmüştür. Sonuç olarak borsada iç borçlanma tahvilleri çok fazla işlem hacmine sahip kâğıtlar olmuştur.

1872 senesinde, Fransız finans uzmanları Osmanlı hükümetine bütün Osmanlı iç ve dış borçlarını birleştirme ve yeni tahviller çıkarma konusunda tavsiye vermesiyle borsada aniden Osmanlı kâğıtları yükselmiş, yeni kurulan Tramvay Şirketi'nin hisse senetlerinin fiyatı bile artmıştı. Ellerinde Osmanlı kâğıtları bulunan herkes elli verip yüz almanın heyecanı içerisinde girmiştir. Aşağıdaki tabloda bu durum açıkça belli olmuş, ileride borsa oyunlarına yol açacak gelişmelere yol açmıştır¹⁶⁹:

Tablo 3.4. Hisse Senedi Fiyatları

	1871	1872
Lots Turc (Rumeli Demiryolları Tahvili)	142,75 FF.	183,75 FF.
Société Generale Ottoman (banka)	10,22 FF.	13,14 FF.
Crédit General Ottoman (banka)	12,18 FF.	17,17 FF.
Tramvay Şirketi	7,50 FF.	15,70 FF.

Tablodan anlaşılacağı gibi borsa cetvellerinde yeni hisse senetleri yer almaya başlamıştır. Görüldüğü gibi menkul kıymetlerin beşi borçlanma tahvillerine, ikisi mali kurum, birisi tramvay şirketi hisse senetlerine aittir. Bir yıl içerisinde spekülasyon anlamında fiyatlarda yükselme görülmektedir.

Borsada spekülasyon hareketleri sonucunda fiyatların artmasının iki önemli sonucu olmuştur: Birincisi, herkesi birdenbire zengin olma hevesine kaptırmış ve borsanın çekiciliği artmıştır, ikincisi ise Osmanlı hükümetini avantajlı bir borç değiştirme yoluna sevk etmiştir.¹⁷⁰

Borsada Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma tahvilleri de işlem görmüştür. Bu tahviller Londra ve Paris borsalarına da ihraç edilmiştir. Kırım Savaşı ile alınan ilk dış borç ile Galata

¹⁶⁹Kazgan, *a.g.e.*, 1995, s. 70-71.

¹⁷⁰Fertekliçil, *a.g.e.*, 1993, s. 36.

Borsası'nın önemi artmıştır. 1854-1874 döneminde on beş dış borç sözleşmesine imza atan Osmanlı Devleti 220 Milyon Sterlin borç alarak, yalnızca 116 Milyon Sterlin elde etmiştir¹⁷¹.

Esham-ı umumiyeler bir kenara bırakılırsa, dış borçlanma tahvillerinin borsada işlem görmesi 1870'li yılları bulmuştur. 1869 yılı borçlanması ile ilk defa dış borçlanma tahvilleri İstanbul ile aynı anda Londra ve Paris piyasalarında ihraç edilmiş, bu tarihten sonraki borçlanmalarda da bu durum devam etmiştir. Aynı zamanda daha önce sadece Avrupa piyasalarına ihraç edilen 1863 ve 1865 borçlanma tahvilleri de 1870 senesinden itibaren Galata Borsası'nda işlem görmeye başlamıştır.¹⁷² Aşağıda 1863 tarihinden 1873 tarihine kadar olan istikraz tahvillerinin borsa değerleri verilmiştir:

Tablo 3.5. İstikraz Tahvilleri¹⁷³

Yıl	Borsa Değeri (Frs.)	Nominal Değer
1863 İstikraz Tahvilleri	338.50	500
1865 İstikraz Tahvilleri	324.50	500
1869 İstikraz Tahvilleri	290.50	500
1872 İstikraz Tahvilleri Kuponu	80.00	-
1873 İstikraz Tahvilleri	273.50	500

Dış borçlanma kredilerinin büyük bir kısmı Londra ve Paris başta olmak üzere Avrupa'nın önemli finansal merkezlerinde arz edilen borçlanma senetleri niteliğindedir. Dersaadet Tahvilat Borsası'nda işlem gören tahvillere bakıldığında söz konusu tahviller Avrupa borsalarında daha çok işlem görmüştür.

1876 yılında Osmanlı Hükümeti “Moratoryum” ilan ederek beş yıl süre ile borç ödemelerini durdurmuş ve 1881 senesinde de Muharrem Kararnamesi ile Düyûn-ı Umumiye İdaresi kurulmuştur¹⁷⁴. Bu idareden sonra Regie Şirketi, Havagazı, Su, Rıhtım demiryolu, tramvay, madencilik ve diğer şirketler, Galata Borsası'ndaki işlem hacmini arttırmıştır, spekülasyonların bu defa borç tahvillerin yerine bu şirketlerin hisse senedi ve tahvilleri üzerinde olmasına sebep olmuştur.¹⁷⁵

¹⁷¹ Karta, a.g.m., 2014, s. 160.

¹⁷² Al, Akar, a.g.e., 2013, s. 126-131.

¹⁷³ Fertekliçil, a.g.e., 1993, s. 37.

¹⁷⁴ Tokgöz, E. (2000). “XIX. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi”, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), s. 373.

¹⁷⁵ Kazgan, Ateş, Tekin, Koraltürk, Soyak, Eroğlu, Kaban, a.g.e., 1999, s. 394-395.

Moratoryum ilanı sadece Dersaadet Tahvilat Borsası'nda değil Avrupa borsalarında da şok etkisi yaratmıştır. Avrupa borsalarında tahvil fiyatları hızlıca düşmüş ve işlem hacimleri oldukça azalmıştır.

3.3.1.2. Kambiyo işlemleri

Daha öncede belirtildiği gibi borsada sadece menkul kıymet işlemleri yapılmıyor, aynı zamanda kambiyo işlemleri de gerçekleştiriliyordur. Kambiyo kelime anlamı ile nakit para veya para yerine geçen her türlü araç ve senetlerin alım ve satımıdır. Tüm yabancı ülke paraları ve bu paralarla ödeme yapabilen her türlü hesap, belge, bono, poliçe, çek vb. parasal araçların tümüne kambiyo denir.¹⁷⁶

Dersaadet Tahvilat Borsası'nda kambiyo işlemleri ile o dönemde borsada işlem gören dövizlerin alım-satımları kastedilmektedir. Bu borsada Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan zaman diliminde en fazla alınıp satılan dövizler İngiliz Sterlini ve Fransız Frangı idi. Bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde İngiltere ve Fransa'nın çok geniş yer kaplaması olmuştur. Buna bağlı olarak da iki ülkeye borçlarda artmış, Düyûn-ı Umumiye anlaşmasındaki borçların önemli kısmı Sterlin ile ödenecektir.¹⁷⁷

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde dış ticaretin artış göstermesiyle birlikte para piyasasında değişik türde çok sayıda paranın tedavül görmesi kambiyo problemlerinin doğmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan dış ticaret açıklığının nakden karşılanması için kullanılan kambiyoaların yüksek maliyetlerle temin edilmesi sonucunda kambiyo rayicinin sabitlenmesi konusu gündeme gelse de bu gerçekleşmemiştir.

Kambiyo fiyatlarındaki artışın hem halkın hem de hükümetin aleyhine olduğu söylenebilir. Uzmanlar dönemin altın fiyatları ve kambiyo fiyatlarındaki artışı karşılaştırarak şu örnekleri vermişlerdir: “75 milyon kuruş gümrük geliri olan devletin, kambiyo rayicinin yükselmesi halinde hazineye aynı miktarda gelir gireceğinden bu gelir ile 7 milyon Memduhiye altını alınabilecekken, bu sırada altın beşliğin gerçek değerine ulaşması halinde

¹⁷⁶http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Banka%20Ve%20Kambiyo%20C4%B0%20C5%9Flemleri.pdf adresinden 25 Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.

¹⁷⁷ Fertekliçil, *a.g.e.*, 1993, s. 43.

21 kuruş küsur para değere sahip Memduhiye altını 40 kuruşa yükseleceğinden devletin 3 milyon Memduhiye altını alabileceği tespit edilmiştir¹⁷⁸.

Dövizin fiyatlarındaki artışın ilk nedeni sikkelerin sürekli tağşiş edilmesi olmuştur. Özellikle II. Mahmut döneminde paranın değeri ile çok fazla oynanmış; altın sikke 35, gümüş sikke ise 37 kez tağşiş edilmiştir. Aynı zamanda 1808 senesinden 1844 senesine kadar kuruş içerisindeki gümüş %83 azaltılmıştır.¹⁷⁹ Yapılan tağşişler sonucunda kuruş değerini kaybetmiştir. Bunun en iyi örneği aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 3.6. Osmanlı kuruluşunun İngiliz sterlini karşısındaki değer kaybı (1800-1844)¹⁸⁰

Tarih	Yer	1 Sterlin=Kuruş	Diğer Şehirlerde Kurlar
1830 (31 Aralık)	İstanbul	77.5	İzmir:76,5 Selanik:77.5
1831 (31 Aralık)	İstanbul	84.8	İzmir: 83,5
1832 (27 Aralık)	İstanbul	94.0	İzmir:93,5 Trabzon:100
1833 (31 Aralık)	İstanbul	96.9	Selanik:96 Trabzon:96
1834 (31 Aralık)	Trabzon	97.3	
1835 (31 Aralık)	İstanbul	101.8	İzmir:99 Selanik:100 Trabzon: 99
1836 (31 Aralık)	İstanbul	103.5	İzmir:102 Trabzon: 100
1837(22 Kasım)	İstanbul	108.8	İzmir:107 Edirne:108
1838(10 Ocak)	İstanbul	104.0	İzmir:101 Selanik:104 Trabzon:106,5
1839(31 Aralık)	İstanbul	104.8	Selanik:104 Trabzon:106,5
1840(31 Aralık)	İstanbul	109.8	İzmir:107 Selanik:106,5 Trabzon:105,8 Bursa:110
1841(31 Aralık)	İstanbul	114.5	İzmir:113,5 Trabzon: 108 Bursa:111 Edirne: 110
1842(31 Aralık)	İstanbul	118.1	İzmir:119 Selanik:116 Bursa:117 Edirne:118

Kaynak: Charles İssawi, *The Economic History of Turkey (1800-1914)*, Chicago, s. 329-31.

¹⁷⁸ Al, H. (1997). "Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 59.

¹⁷⁹ Öner, E. (2001). *Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları, s. 114.

¹⁸⁰ Al,a.g.m., 1997, s. 52.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi II. Mahmut zamanında kuruş, Sterlin karşısında en hızlı değer kaybettiği dönem olmuştur. Bu durum döviz fiyatlarında istikrarsızlığa yol açmış, 1840'larda hem madeni hem kâğıt paralar ülkenin değişik yerlerinde farklı değerlerle işlem görmeye başlamıştır. Bu durum üzerine Osmanlı hükümeti Tashih-i Ayar Fermanı ile 1 altın lira, 100 kuruş gümüşe eşitlenmiş, I. Dünya Savaşı'na kadar 1 Sterlin 110 kuruş seviyelerinde kalabilmiştir. Görüldüğü gibi kambiyo özellikle Sterlin ve Frank üzerinde spekülasyon yapılmasına uygun bir ortam oluşmuştur¹⁸¹. Aşağıdaki tabloda Osmanlı sikkelerinin yabancı paralar karşısındaki kurları şu şekilde belirlenmiştir:¹⁸²

Tablo 3.7. Tashih-i Ayar kararından sonra döviz kurları

	1 Osmanlı Lirasının Karşılığı Yabancı Paralar	Yabancı Paraların Karşılığı Kuruş		1 Osmanlı Lirasının Karşılığı Yabancı Paralar	Yabancı Paraların Karşılığı Kuruş
İngiliz Lirası	0,903	110,69	Avusturya Kronu	21,69	4,61
Frank	22,8	4,39	Florin	10,94	9,14
Mark	18,44	5,42	Ruble	8,54	11,7
Mısır Lirası	0,88	113,37	Dolar	4,39	22,75

Dersaadet Tahvilat Borsası'nda gerçekleşen menkul kıymetler işlemleri ve kambiyo işlemlerindeki fiyat gelişmelerini izlemek ve sonuçlar çıkartmak zordur. Çünkü belgelerde yeterli bilgi mevcut değildir. Her ne kadar çıkartılan Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi'nde borsada gerçekleşen işlemlerin cetvel tutularak kayıt altına alınmasını ve borsa dışında işlemlerin yasaklanmasını zorunlu hale getirirse de bunları tam anlamı ile uyulmamıştır.

3.3.2. Borsada Hava Oyunları

Galata Borsası, bir spot piyasa olmaktan ziyade türev piyasadır ve bu borsada finansal işlemler Felemenkçeden yapılan tercüme ile hava oyunları olarak isimlendirilir. Galata Borsası gibi piyasalarda piyasada hisse ve tahviller dayanak varlık konumundadır. İşlem gören ürünler, alıcı ve satıcı arasında yapılan vadeli kontratlar olup piyasada varlık değil, o dayanak varlığın gelecekteki fiyatı üzerine alıcı ve satıcı taraflar arasında yapılan

¹⁸¹ Fertekligil, a.g.e., 1993, s. 44.

¹⁸² Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: TTK, s. 155.

sözleşmeler işlem görür. Aynı varlık üzerinden birçok sözleşme yapılabilir ve varlığın spor değerinin çok üstünde işlem hacmi yaratılması mümkündür ki Galata Borsası'nda bu gibi durumlar yaşanmıştır. Sahte senet, olmayan kur'a kuponlar üzerine opsiyon sözleşmeleri yapılmıştır.¹⁸³

Abidin Paşa kaleme aldığı risalede hava oyunlarını sekize ayırmıştır ve örneklerle açıklamıştır. Sırası ile sekiz hava oyunu şu şekildedir: Almak, satmak, setilanc, bahşiş, duble, rapor, depor ve arbitraj. Bu oyunları Abidin Paşa risalesinde örneklerle şu şekilde açıklamıştır:

Konsolidin hava oyunlarının ilki almak işlemidir. Borsa dışından bir kişi mubayaacıya gelerek örneğin 50 kuruş olan konsolidten 1000 tanesini istediğini belirtip işlem başlatır ve kaparo verir. O gün içinde veya daha sonra konsolid fiyatı artıp 51 kuruş olması ile işlemi başlatan kişi 1000 konsolidten 1000 kuruş kazanmış olduğunu belirtir. Mubayaacı hemen bu 1000 kuruşu vermez ve borsaya gidip 1000 konsolidi 51 kuruşa satabilirse 1000 kuruş olan farkını müşterisine verir. Eğer 51 kuruşa satamayıp fiyat o sırada 50 kuruş 30 paraya düştüyse müşterinin de rızası ile bu fiyata satar ve müşteriye 750 kuruş öder. Böylece müşteri bu işten çıkmış olur ancak mubayaacının müşterisi için başka mubayaacıdan 1000 konsolid aldığı için onun işlemi devam edecektir. İki mubayaacı arasında satın alma işlemi olurken müşteri ile mubayaacı arasında konsolidin havasını almak şeklinde tabir edilen "almak" işlemi gerçekleşmiş olur.¹⁸⁴

Hava oyunlarının ikincisi satmaktır. Konsolidi ucuz alıp daha sonra fiyat yükselir ise satıp farkı alır. Eğer aldığı fiyatın aşağısına düşerse zarar ile satmaya mecburdur. Satın almak tabiri bu şekilde açıklanmıştır. Borsada "hava" adı altında alım satımı yapılan konsolidler "hava" iken likidasyon tabiri ile tahsis olunan gün geldiğinde hava (türev ürün) kapsamından çıkartılır. Böylece menkul kıymet yani konsolid haline gelmiş olur. Nizamnamede likidasyon günü cumartesi olarak belirlenmiştir. Abidin Paşa'nın örnek verdiği gibi bir müşteri likidasyon gününden 10 gün evvel 50 kuruşa 1000 konsolid alır, 1 gün tutar, konsolid yükselmez ise likidasyon gününe kadar elinde tutmayı sürdürürse, likidasyon günü geldiğinde "hava işlemi" yapamaz. Müşteri konsolidi aynen 100 kuruş hesabı ile 50.000

¹⁸³ Yılmaz, C. (2014). "Osmanlı Borsası'nın İşlem Hacmi Ne Kadardı?", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7, s. 54.

¹⁸⁴ Abidin Paşa, a.g.e., 2011, s. 57-58.

kuruş nakden verip konsolidi almaya mecburdur. 1000 konsolidin havasını alan kişi de 50.000 kuruşu ödemeyip konsolidi alamaz ise en başta havasını satan kişi 1000 konsolidi Borsa Kâtibi'nin bilgisi dahilinde talibine satar. Bu satış 50.000 kuruştan ne eksik ne de fazla olamaz.

Hava oyunlarının bir diğeri ise repodur. Bu tabir günümüzde repo olarak geçmektedir. İleride geri alım vaadiyle bir menkul kıymetin, nakit veya menkul kıymet karşılığında bugünden satımı anmana gelen repo teminat karşılığı menkul kıymet borç işlemlerin bir tanesidir¹⁸⁵. Aldığı konsolidi likidasyon zamanından önce satmamış, 50.000 kuruşu da verip alamamış kişiler çok fazla zarara uğramak istemez ise çare repodadır. Bu müşteri likidasyon gününde, Abidin Paşa'nın ifadeleri ile satıcaya şöyle der;

“diğeri gelecek olan likidasyon gününe kadar, yani 15 gün daha beni bekle. Benim konsolidin fiyatı yükselecek ümidim var. Lakin 50.000 kuruşum olmadığından, benim almağa mecbur olduğum konsolid sende dursun, vermeğe mecbur olduğum 50.000 kuruşun faizi ne ise, sana onu ödeyeyim.” Bunun üzerine satıcı da faiz almayı onaylarsa rapor, yani faiz olarak 1000 konsolid için 6 veya 9, 10 para tahsis olunur. Burada 10 para 250 kuruş demektir (borsa kaidesince her 1000 konsolide 1 para, 25 kuruş eder, 10 para=250 kuruş). Tahsis edilen bu 10 para karşılığında 15 gün daha konsolidi elinde tutabilir. Müşteri faizi yani raporu verdikten sonra sadece faizden kurtulmuş olur.¹⁸⁶

Hava oyunlarının dördüncüsü depodur. Abidin Paşa bunu kısaca şu şekilde ifade etmiştir; likidasyon günü gelip 15 gün daha uzatmak gerekir ise müşterinin vereceği akçeye rapor ve satıcının tedarik edemeyeceği senetler için müşteriye vereceği akçeye depor denir. Ayrıca Abidin Paşa deporu adı bir zorlama olarak nitelemiştir.

Bir diğeri hava oyunu ise bahşıştır. Müşteri mubayaacıya gelerek, mesela o gün 50 kuruş olan konsolidin yükseleceğini ümit edip mubayaacıya “1000 konsolid için bahşış vermek isterim, bugün bahşışler nasıl?” diye sorar. Mubayaacıda o gün değerlerine göre fiyat verir, örneğin 24 saat 200, 1 hafta 500, 15 güne 700, 1 ay 1400 kuruş gibi. Müşteride örneğin bir hafta için 1000 konsolid ister ve 500 kuruş verir ve bu durumda mubayaacısı gider bahşış

¹⁸⁵ Arslan, V. (2005). “Teminat Karşılığı Menkul Kıymet Borç İşlemlerinden Repo'nun Merkez Bankaları Döviz Rezerv Yönetimindeki Yeri”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, s. 27.

¹⁸⁶ Abidin Paşa, a.g.e., s. 61-62.

almak isteyen diğer mubayaacıyı bulup 500 kuruş verip 1000 konsolidin havasını alır. Bir hafta içerisinde konsolid 50 kuruştan yukarıya çıkarsa o fazlayı bahşış veren kişi kazanır. ¹⁸⁷

Borsada gerçekleşen hava oyunlarından bir diğer setilancdır. Bunun için verilen akçe hem müşteriye hem mubayaacıyı kapsadığı için bahşışe verilen paranın iki kat fazlası olur. Mesela müşteri setilanc için 1000 kuruş bahşış verip bir hafta içerisinde konsolidin fiyatı 50 kuruşun üzerine çıksa veya 50 kuruşun altına inse de setilanc için para veren kişi hem fiyat artışından hem fiyat düşüşünden para kazanır. Mesela konsolid 50,5 kuruşa çıkarsa 500 kuruş kazanır fakat setilanc için öncesinde 1000 kuruş verdiğinden yine 500 kuruş zararda olur. 49.5 kuruşa düşerse fiyat düşüşünden dolayı 500 kuruş kazansa da 1000 kuruş zararda olur. Eğer bir hafta içinde konsolid 50 kuruşa kalırsa 1000 kuruşu tamamen zarar eder. ¹⁸⁸

Duble, hava oyunlarından yedincisidir. Hem fiyat artışı hem de fiyat düşüşünü kapsar. Setilanc gibi 24 saat, 1 hafta, 15 gün veya 1 ay içinde gerçekleşir. Müşteri mubayaacıya 8 gün içerisinde konsolidlerin fırlayacağını düşündüğünü söyler ve sözleşme yapmak ister. Eğer fiyat fırlar ise 2000 konsolid yani iki katını müşteri alsın, fiyat yükselmez ise sadece 1000 konsolid alsın, diğer 1000 konsolid için tercih hakkı da müşterinin elinde bulunsun. Müşterinin bu teklifi üzerine mubayaacı der ki: Bu sözleşmeye göre 2000 konsolid müşteriye satıp fiyat artarsa 2000 konsolidin farkından müşteri kazansın. Eğer fiyat düşerse yalnız 1000 konsolidin farkından müşteri zarar edecek ama buna karşılık müşteri de bir fedakarlıkta bulunacak; konsolidin fiyatı mesele 50 kuruş ise müşteri double olarak bu 2000 konsolidi 20 para daha pahalı, yani 50 buçuk kuruşa kabul edecek. Müşteri bu sözleşmeyi kabul ederse eğer konsolid 50 kuruş 20 paradan fazla çıkarsa, müşteri 20 paradan daha fazla olan farkı kazanır, karı 2000 konsolid üzerinden tamamen alır, konsolid fiyatı artmaz ise seçme hakkına sahip olduğundan yalnız 1000 konsolidi kabul eder. Fakat en başta konsolidi 20 para daha yüksek fiyattan kabul etmiş olduğundan müşterinin almaya mecbur olduğu 1000 konsolid için 300 kuruş zarar eder. ¹⁸⁹

Borsadaki hava oyunlarının sonuncusu arbitraj, konsolid havasının alım satımıdır. Bu işlem sadece bir borsada ve bir şehirde gerçekleşmez. Bu işlemin yapılabilmesi için üç şart vardır. Bunlardan birincisi her gün telgraf alıp yazmak, ikincisi Londra ve Paris'te bir ortağı

¹⁸⁷ Abidin Paşa, *a.g.e.*, s. 62-68.

¹⁸⁸ Abidin Paşa, *a.g.e.*, s. 69-70.

¹⁸⁹ Abidin Paşa, *a.g.e.*, s. 70-73.

olmak, üçüncüsü de yeterli miktarda sermayesi olmaktır. Arbitrajda amaç, Osmanlı Borsası'nda ve Avrupa piyasalarında fark gördükçe o farkı kaybetmeyerek, nerede ucuze orada almak ve nerede pahalı ise orada satmaktır. Fakat bu işlemde şu zarar olabilir; Avrupa'da ucuz bulup Osmanlı Borsası'nda pahalı görülürse İstanbul'da satılır ve Avrupa'da ortağına konsolid alması için telgraf yazarken işler tam tersine dönebilir. Böylece müşteri zarar uğramış olur.¹⁹⁰

Abidin Paşa bu açıkladığımız sekiz hava oyunu işlemlerini kumar olarak görmüştür. Burada havadan maksat, konsolidin farklarıdır. Hava oyunları o dönemde sadece Osmanlı Borsası'nda değil, Avrupa'daki borsalarda da gerçekleşmiştir.¹⁹¹ Hava oyunlarının engellenmesi için birçok düzenleme girişimlerinde bulunulmuştur.

Daha önceki bölümde bahsedildiği gibi 1862 yılında Londra elçisi Kostaki Bey'in tavsiyesi ile oluşturulan Galata Borsası'nın düzenlenmesine dair nizamnamede Borsa Oyunları 24,25 ve 26. Maddelerde açıklanmıştır:

“**Madde 24:** Borsa oyunları derken; sanal olarak ve ciddi bir karakteri olmadan, vadeli alış ya da satış olarak yapılan her türlü spekülasyon alışveriş kastedilir; taraflar bu tip bir alışverişte ne sattıkları malı verir, ne satın aldıkları malı teslim alırlar. Bu tip alışverişler, kapalı ya da serbest ya da izinli pazarlarda yapılsalar da yasaktır ve cezası anlaşmanın kesin iptalidir.

Madde 25: Altın ya da gümüş veya bunların muadilleri üzerine yapılan her türlü vadeli alışveriş borsa oyunu sayılacaktır. Bunlar üzerine yapılacak her türlü alışveriş peşin yapılmalıdır, böylece satılan ya da alınan nesnelere bir oturumdan diğerine teslim edilmiş ve ödenmiş olacaktır.

Madde 26: 21. maddenin birinci kuralında verilen şartları karşılamayan (21.1 Genel olarak, kambiyoocular ve komisyoncular peşin ve taksitle alışveriş yapabilirler, ama taksitle olan alışverişlerin dönemleri bir ayı geçmemelidir. Yukarıda bahsedilen borsa oyunları, bu bir ay kuralına dahil değildir) her türlü vadeli alışveriş, aksi kanıtlanmadığı takdirde, borsa oyunu olarak kabul edilecektir.”¹⁹²

---

¹⁹⁰ Abidin Paşa, *a.g.e.*, s.73-75.

¹⁹¹ Abidin Paşa, *a.g.e.*, 2011, s. 50.

¹⁹² Al, Akar, *a.g.e.*, 2013, s. 274.

1867 yılında Ticaret Kanunu'nun 28. Maddesine ekleme yaparak borsa oyunları engellenmeye çalışılmıştır.¹⁹³ Ancak bu maddeyle de hava oyunlarının önüne geçilememiştir.

Görüldüğü gibi borsada hava oyunları oldukça geniş yer kaplamış, yapılan düzenlemelere rağmen engel olunamamıştır. Bunun nedenlerinden birisi de önemli ceza sisteminin olmamasıdır. Hava oyunlarını oynayan kişiler belirlendiğinde Borsa Meclisi bir karar verir, bu kararı hangi taraf kabul etmez ise borsadan ihraç edilir, başka herhangi bir cezası yoktur.

3.4. Dersaadet Tahvilat Borsası'nda Yaşanan Mali Krizler

1873 yılında resmi bir kuruluş olan Dersaadet Tahvilat Borsası bu tarihten sonra yaşanan siyasi ve ekonomik olaylar sonucunda iflas noktasına gelmiştir. Kabine değişiklikleri, Ramazan Kararnamesi, Bosna-Hersek isyanı, Osmanlı-Rus savaşı gibi gelişmeler borsayı olumsuz yönde etkilemiştir.

1875 Ocak ayında hükümetin yanında Bank-ı Osman-ı Şahane toplanıp bütçe çalışmalarına başlamış ancak bu çalışmalar dört ay gibi uzun bir süre devam etmiştir. Bütçe çalışmalarının uzun sürmesi bazı söylentilere yol açmış, Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödeyemeyeceği iddia edilmiştir. Diğer bir yandan Rumeli Demiryolları sorununun çözülememesi, Balkanlarda isyanlarının çıkması Dersaadet Tahvilat Borsası'nda konsolid fiyatlarının 40' in altına düşmesine sebep olmuştur.

Hükümetin 1875 Ekim ayında Ramazan Kararnamesi yayınlayarak beş yıl süre ile borçların yarısının nakit, geri kalan yarısının da %15 faizli senetlerle ödeneceğini ilan etmesi, 1876 Nisan ayında ise tüm borç anapara ve faizlerin ödemesinin durdurulması¹⁹⁴ ile borsada fiyatlar yere çakılmıştır. Görüldüğü gibi Ramazan Kararnamesi borsada büyük krize neden olmuştur.

¹⁹³ COA. İ.MVL., 582/11.12.1867.

¹⁹⁴ Yılmaz, B. E. (2002). "Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç", Antalya: *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 4, s. 195.

3.4.1. Mahmut Nedim Paşa Olayı

1870'lerin başlarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik durum borsayı olumsuz yönde etkilemiştir. 1874 tarihinde dış kredinin %35'ten kapatılması Osmanlı tahvilleri ve kambiyou su üzerinde spekülasyonlara neden olmuştur.¹⁹⁵ Yukarıda belirtildiği gibi 1875 yılında Ramazan Kararnamesi borsada krizi yol açmıştır.

Ellerinde tahvil bulunduranlar büyük zarara uğramış ve hükümete karşı tepkiler artmıştır. Mahmut Nedim Paşa'nın kararnameden önce danışmanı John Pacha kanalı ile borsada tahvil sattığı¹⁹⁶, Mithat Paşa'nın bu işten para kazandığı dedikoduları iyice yayılmıştır. Kararnameyi duyanlar Galata'ya gidip Komisyon Han çevresine toplanıp tepki gösteriyorlardı.

Osmanlı Hükümeti bu tepkileri biraz olsun azaltmak amacı ile bir bildiri yayınlamış ve vadesi uzatılan borçlarla yeni verilecek tahvillerin şartları, teminata bağlanması vs. hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ancak borsadaki bu krize hiçbir şey engel olamamış, fiyatlarında büyük düşüşler olan konsolidler üzerinde yeni oyunlar oynanmaya başlamıştır. Kararnameden haberi olanlar ise ellerindeki iyi fiyatla satıp daha sonra yarıya inen fiyatlar üzerinden alım yaparak büyük kazançlar elde etmişlerdir.¹⁹⁷

Ramazan Kararnamesine ancak kısa vadede uyulabilmiş, 1877 tarihinde Osmanlı-Rus savaşı başlamasının üzerine borç ödemeleri tamamen durmuştur. Bu durum Dersaadet Tahvilat Borsası'na olan güveni azaltmıştır. Görüldüğü gibi 1875 tarihinde çıkartılan kararname borsayı bir çıkmazın içine sürüklemiş, krize yol açmıştır. Bundan dolayı bu kriz "Mahmut Nedim Paşa Olayı" olarak ifade edilmiştir. Bu tarihten sonra yaşanan gelişmelerde borsa açısından kötü olmuştur.

Osmanlı Devleti, 1878 yılında savaş gelirlerini finanse etmek amacı ile Galata Bankerleri'nden savunma kredisi aldı ve böylece hükümetin Galata Bankerlerine borcu 90 milyon altın liraya çıkmıştır. 1879 senesinde ise Osmanlı Hükümeti Galata Bankerleri ile

¹⁹⁵ Kazgan, Ateş, Tekin, Koraltürk, Soyak, Eroğlu, Kaban, *a.g.e.*, 1999, s. 380.

¹⁹⁶ Fertekliçil, *a.g.e.*, 1993, s. 46.

¹⁹⁷ Fertekliçil, *a.g.e.*, 1993, s. 47.

masaya oturarak Rüsüm-u Sitte İdaresi'ni kurdu. Bu idare İstanbul ve civarına ait altı adet rüsüm ve verginin tahsilâtını toplamayı üstlenmiştir.¹⁹⁸

20 Aralık 1881 tarihinde kurulan Düyûn-ı Umumiye İdaresi ile Osmanlı Borsası büyük ölçüde değişmiştir. Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin yönetimi yeniden düzenlenerek eski tahvil sahiplerine sunduğu Osmanlı borç tahvilleri ile ilgili anapara ve faiz ödemelerini hiç aksatmadan yürüteceği için, 1831-1894 yılları arasında Osmanlı tahvilleri artık aranan tahviller arasına girmiştir. Bunun sonucunda da işlem hacmi spekülasyon Osmanlı tahvillerinden, devlet içerisinde kurulan şirketlerin hisse senedi ve tahvillerine kaymıştır.¹⁹⁹

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra ünlü bankerler olan Abraham Kamondo ve Hristaki Zografos İstanbul'u terk edip bir daha geri dönmedikleri için borsada işlem hacimleri azalsa da yüzyılın sonlarına doğru tekrar hareketlenmiştir. Çünkü Düyûn-ı Umumiye İdaresinin kurulmasından sonra Reji Şirketi'nin kurulması borsanın sistemli bir şekilde işleminde rol oynamıştır. Ayrıca Abdülhamit'in borsaya ilgisi Özellikle Galata'ya yerleşen Fransız, Rus ve İtalyan bankaların borsada yabancı devlet kağıtları ile yabancı şirketlere ait işlemleri hızlandırması Dersaadet Tahvilat Borsası'nda olumlu gelişmelere yol açmıştır.²⁰⁰

Her ne kadar nizamname ile borsa belirli kurallar çerçevesinde düzenlenmeye çalışılsa da borsada spekülasyonlar devam etmiş ve işlemlerin değerlerinin düşmesine yol açmıştır. Osmanlı Hükümeti bu durumu engellemek için bir nizamname hazırlamış ve Dersaadet Tahvilat Borsası, Dersaadet Ticaret Odası ve Maliye Nezareti'ni ilgilendiren bu nizamname 1886 senesinde yayınladığı "Umum Borsalar Nizamnamesi" adı ile yayınlanmıştır. . 1873 nizamnamesinden farkı hem ticaret hem de menkul kıymetler borsalarına dair maddeleri kapsamasıdır. Ayrıca bu nizamname ile taşralarda borsa açılabilme imkânı verilmiştir. Çıkartılan nizamname ile daha önce Ticaret Nezareti'ne bağlı olan borsa komiseri tekrar Maliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Bununla beraber devlet eshamının değerinin düşmesini engelleyici koşullar ile işlemleri düzenleyen hukuki müeyyidelerin tekrar düzenlenmesi zorunluluk halini almıştır.

¹⁹⁸ Kazgan, Ateş, Tekin, Koraltürk, Soyak, Eroğlu, Kaban, *a.g.e.*, 1999, s. 390-391.

¹⁹⁹ Kazgan, *a.g.e.*, 1995, s. 89.

²⁰⁰ Beşirli, M. (2009), "Osmanlı'da Borsa: Dersaadet Tahvilat Borsası'ndan Esham Tahvilat Borsası'na Yeni Düzenleme Girişimleri", *Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), s. 192.

3.4.2. Altın Şirketler Krizi

Ramazan Kararnamesi ile büyük kriz yaşayan Dersaadet Tahvilat Borsası, 1881'den sonra yavaş yavaş toplanmaya başlamıştır. Birçok anonim şirket hisse senetleri işlem görmeye başlamıştır. Abdülhamit'in bankeri Zarifi ile beraber borsa ile ilgilenmeleri de dikkatleri borsaya çevrilmişti. Ancak Dersaadet Tahvilat Borsası 1895 yılında ikinci büyük kriz ile karşılaşması sonucunda çok büyük zarar görmüştür. Bu kriz literatürde "Altın Şirketler Krizi" olarak geçmektedir.

Sir Edgar Vincent, uzun dönem Osmanlı Bankası'nın genel müdürlüğünü yapmış olup özellikle Kahire'de ticari zekasını ispatlamış bir kişidir. Vincent, Londra seyahati dönüşünde Marsilya'dan bir kumpanya gemisine binmiş ve kafasında altın şirketini İstanbul'da nasıl uygulayacağını düşünmüş, gemideki iş adamlarına annesinin gördüğü rüyayla birlikte şirket hakkındaki düşüncelerini anlatmıştır. Rüyada annesi, babasını görmüş ve Güney Afrika'nın Transval bölgesinde altın madeni bulunduğu söylemiştir. Bu basit rüyaya takılıp kalan Vincent, Güney Afrika'ya seyahate çıkıp daha oraya varmadan İstanbul'a Transval topraklarında altın madeni bulunduğu dair bir telgraf çekmiştir.²⁰¹

Kendi yalanına kendisi inanan Vincent, bir şirket kurmuştur. Güney Afrika'da altın madeni bulunduğu ve bir şirket kurulduğu bilgisi her yere yayılmış, halk hisse senetlerini almak için kuyruğa girmiştir. Ancak altı ay sonra aslında Transval'da böyle bir madenin bulunmadığı ortaya çıkınca hisse senedi sahipleri ellerindeki kâğıtları yok pahasına satarak büyük zarara uğramıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Dersaadet Tahvilat Borsası'na ve Osmanlı Bankası'na olan güven azalmış, hisse senedi fiyatlarında büyük düşüşler yaşanmıştır.

Altın Şirketi Krizi'nin ardından İstanbul'da yaşanan Ermeni olayları sonucunda borsada işlem gören hisse senetleri değer kaybetmeye devam etmiştir. 1895'te Ticaret Nezareti'ne gönderilen belgede de²⁰² borsanın gelir ve giderler arasında açık olduğu belirtilmiştir²⁰³. Osmanlı Bankası'nın da hisse senetleri ve tahviller üzerinden avans verme işlemini durdurması ile borsa komitesi Osmanlı Hükümeti'ne moratoryum çağrısında

²⁰¹ Kazgan, *a.g.e.*, 1995, s. 96-97.

²⁰² COA. BEO. 354. 26536. 1.

²⁰³ COA. BEO. 354. 26536. 2.

bulunmuştur. 19 Ekim 1895 tarihinde de genel likidasyon ilanı ile borsa dört ay süre ile kapatılmıştır.

Yaşanan krizlerin yanı sıra borsada fiyatlarla ilgili oyunlara devam ediliyor, her ne kadar borsa dışında işlem yapılması yasak olsa da bunlar engellenemiyordu. Dolayısıyla devlet kontrolü altında olan borsanın yeni düzenlemeler ile düzgün bir biçimde işlemesi için adımlar atılmıştır.

3.5. Esham ve Tahvilat Borsası

Dersaadet Tahvilat Borsası'nın işlemlerin sağlıklı bir şekilde devam etmesi ve yaşanan spekülasyonlara engel olunabilmesi için 1900 başlarında çalışmalara başlanmıştır. Borsa meclisi bu kötü durum sonucu bir “Esham ve Tahvilât Borsası Nizamnamesi” ve “Borsa Resmine Dair Nizamname” taslakları hazırlayarak Şura-yı Devlet-i Tanzimat Dairesi'ne sunmuştur. Bu taslak bir mazbata ile 3 Nisan 1904 tarihinde Meclis-i Vükela'ya gönderilmiştir. Bu mazbata ancak 1906 yılında Mecliste görüşülmüş ve bu görüşmede borsada işlem görecektir borsa muameleleri ile ilgili bütün evrakın öncelikle komiserliğe verilmesi, banka ve Nafia kurumlarının son hesaplarının yapılmasında borsa idaresinden bir ya da iki vekilin mümeyyizler ile beraber bulunması, genel meclislerinde komiserin bizzat hazır olması zorunluluğu gerekli görülmüştür²⁰⁴.

“Esham ve Tahvilât Borsası Nizamnamesi” ve “Borsa Muamelatı Resmine Dair Nizamname” lahiyaları Meclis-i Vükela'da ayrıntılı olarak incelenerek onaylanmıştır²⁰⁵. 20 Haziran 1906 yılında Sadrazam Kamil Paşa tarafından onaylanan²⁰⁶ bu nizamname 6 Ağustos'ta II. Abdülhamit tarafından onaylanarak yürürlüğe konmuştur²⁰⁷ ve Dersaadet Tahvilat Borsası'ndan, Esham ve Tahvilat Borsası'na geçilmiştir.

Borsa Resmine Dair Nizamname yirmi maddeden oluşmakla beraber, borsada yapılan alım satım işlemlerinden belli oranda bir vergi alınması kararlaştırılmıştır. Bu nizamnameye göre 1906 Mart ayından itibaren her türlü borsa işleminden, işlem tutarının her beş bin kuruş

²⁰⁴ Beşirli, a.g.m. 2009, ,s. 194.

²⁰⁵ COA. İrade-i Kanun ve Nizamât, Nr. 1384.

²⁰⁶ COA. İrade-i Kanun ve Nizamât, Nr. 1384.

²⁰⁷ COA. İrade-i Kanun ve Nizamât, Nr. 39.

ve küsuru için alımda on para ve satımda on para vergi alınacak, röpor işlemlerinde ise bu verginin yarısı alınacaktır²⁰⁸.

Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi bir başlangıç bölümüyle dokuz bölüm ve seksen maddeden oluşmaktadır. Bu nizamname ile adından ve tanımından başlayarak, borsanın yasal ve kurumsal düzenine önemli değişiklikler getirmiştir.

Nizamnamenin mukaddime kısmı birinci ve on üçüncü maddelerini oluşturur. Birinci maddesinde nizamnamenin tanımı yapılmıştır. Buna göre Esham ve Tahvilat Borsa'sı, Osmanlı Devleti'nin çıkarttığı bütün esham ve tahviller, padişahın emri ile kurulmuş bankalar, bayındırlık kurumları, sanayi ve ticaret şirketlerin çıkardığı hisse senedi ve tahviller, yabancı devlet hisse senetleri ve yabancı ülkelerde kurulan şirketlerin otuz altıncı madde şartlarını yerine getiren bayındırlık, sanayi ve ticaret kurumlarının hisse senetleri ve tahvillerinin peşin veya vadeli alım satımının yapıldığı yer olarak tanımlanmıştır²⁰⁹.

İkinci maddesi ile Esham ve Tahvilat Borsası'nın gözlem ve denetimi Maliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Borsanın güvenliği ise üçüncü madde ile Zaptiye Nezareti'ne bağlanmıştır. Borsanın açık bulunduğu zamanlarda devlet tarafından atanan komiser atanacak, atanan bu komiserin hastalığı gibi durumlarda bir muavin tayin edilecektir (md. 4). Beşinci madde ile komiserin görevleri belirlenmiştir. Buna göre komiser; borsa kanunlarına ve düzenin icra olunup olunmadığını kontrol etmekle yükümlüdür.²¹⁰

Nizamnamenin birinci faslında Esham ve Tahvilat Borsası'nın üyeleri ve görevleri hakkında bilgi vermektedir ve on dördüncü madde ile yirmi ikinci maddeleri kapsamaktadır. Borsa üyesinin adeti sınırsızdır ancak kadınlarda yaşı yirmi birden küçük olanlar ve cinayetten yargılananların borsaya girmeleri yasaklanmıştır.²¹¹

Dersaadet Tahvilat Borsası'nda olduğu gibi Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi'nde de borsa üyeleri mubayaacılar, simsarlar ve coberler olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bunlar dışında bir de aboneler vardır ve üç gruba ayrılmışlardır: Birincisi maliye (bankalar), ikincisi ticaret ve sanayi ve umuru nafia şirketleri, üçüncüsü bankerlerdir.

²⁰⁸ BOA, İrade-i Kanun ve Nizammat, 1372, Evrak Nr. 4478.

²⁰⁹ COA, A. DVN. MKL. 27. 1.

²¹⁰ COA, A. DVN. MKL. 27. 1.

²¹¹ COA, A. DVN. MKL. 27. 2.

Mubayaacılar, kendi namlarına ve ancak müvekkilleri hesabına muamele yaparlar. Mamafih arbitraj denilen muameleyi kendi hesaplarına dahi icra edebilirler. Simsarlar, mubayaacılar arasında vasıta olup kendi hesaplarına iş göremezler. Coberler, yalnız kendi hesaplarına işlem yaparlar. Borsa üyelerinden herhangi biri bu işlemler haricinde bir işlem yaptıkları takdirde borsada atılacak ve üç sene geçmedikçe tekrar borsa üyeliğine dâhil olamayacaklardır. (md. 15).²¹²

Borsa üyelerinin her biri senelik ücret ödeme zorunluluğu vardır. Mubayaacılar iki memur ile birlikte beşer lira Osmani, simsarlar ikişer lirayı Osmani, coberler ikişer lira Osmani vereceklerdir. Abonelerden bankalar, ücreti meclis tarafından belirlenmek üzere yirmide yüz liraya kadar, şirketler, ondan yirmiye kadar ve bankerler ise beşer lira vermekle yükümlüdürler (md. 17). Her borsa üyesinin ve hademelerin isimleri cetvele kayıt edilecektir (md. 22).²¹³

Borsanın idaresi ile ilgili hükümler nizamnamenin ikinci bölümünde yer almakta ve yirmi üçüncü-yirmi dördüncü maddeleri kapsamaktadır. Borsa meclisi seçimleri her sene şubatın on beşinde gerçekleştirilecektir. Meclis üyesi ard arda üç sene seçilebilir ancak üç seneden sonra görevden alınır. Aradan bir sene geçmedikçe tekrar seçilemezler (md. 23-24).²¹⁴

Üçüncü fasıl meclisin görevleri hakkında olup yirmi beş ile otuz dördüncü maddeleri arasını kapsamaktadır. Buna göre borsa kalemi vazifeli bir başkâtip ve gerekli memurlardan oluşmaktadır. Bunların tayin, yükselme, azil ve cezalandırılmaları memurlar hakkındaki kanun ve nizamlara uygun olarak gerçekleşir. (md. 27) Meclisin toplanması için azanın davet ve celbi başkâtip tarafından gerçekleştirilir. Mazeretsiz bir ay içerisinde devamlı surette toplantıda hazır bulunmayan üyeye istifa etmiş gözüyle bakılıp yerine yirmi birinci ve otuz dördüncü maddelere uygun başka birisi tayin olur. (md. 28). Meclis görüşmelerin itibara alınması için en az dört üyenin bulunması gereklidir. Reisin olmadığı zaman azanın en önde geleni kısa süreliğine reise vekâlet eder. Görüşmeler reisin gözü önünde gerçekleşip daha sonra kararlar çoğunluğun fikri ile verilir. Fikirlerde eşitlik olduğu zaman reisin oyu karar

---

²¹² COA, A. DVN. MKL. 27. 2.

²¹³ COA, A. DVN. MKL. 27. 2.

²¹⁴ COA, A. DVN. MKL. 27. 3.

niteliğinde sayılır. Görüşmeler bir deftere kayıt olunup devlet komiseri, aza, başkatip ve reis tarafından imzalanır (md. 29).²¹⁵

Harcamalar reis ve meclisçe kontrol edilmektedir (md. 30). Borsa meclisi nizamname hükümlerinin uygulanmasına komiser ile birlikte gayret gösterir. Düzene aykırı bir durum olduğunda görüşülüp ve borsada peşin veya vadeli işlemler uygulayanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıklar anlaşma yolu ile düzenlenir (md. 31). Borsa her akşam kapandığında resmi kayıda eklenen esham ve tahvilat ve senetler ile kambiyo ve meskûkâtın fiyatını o günkü artışı ve azalışını haber veren kâtip ile düzenlenecek resmi belge borsa dışına asılır. (md 32.) Meclis üyesinin vefatı veya istifası halinde kendisinden sonra oy almış olan mübayaacı onun yerine geçer (md. 34).²¹⁶

Nizamnamenin dördüncü bölümünde borsada alınıp satılabilecek senetler hakkında bilgi verilmiştir. Bu fasıl otuz beşinci ve otuz yedinci maddelerden oluşur. Borsa meclisi Osmanlı Devleti'nin tahvilat ve eshamını hemen resmi kayıt olarak kabul etmekle sorumludur. (md 35) Yabancı devletlerin eshamının resmi kayda kabulü maliye nezaretinin ruhsatına bağlıdır. Yabancı şirketler hisse senetleri ve tahvilatına gelince bu şirketlerin amaçları Osmanlı Devleti'nin kanunları ve halkın menfaatine aykırı olmayacaktır ve sermayelerinin en az dörtte biri nakden verilecektir. Bununla beraber merkezleri bulunan memleket borsasında resmi kayıt kabul edilmiş olduğunu ve Osmanlı Devleti içerisinde resmi ruhsat ile açılmış bir şubeleri ile bir de sorumlu vekili ve muteberleri bulunduğunu ispat edilecektir. Daha sonra ve her sene bilançolarını, kar ve zarar hesaplarını İstanbul'da yayınlanan gazetelerde borsa meclisine gösterilecek veya birkaç gazete ile yayınlayıp ilan edeceklerini taahhüt ettikten sonra maliye nezaretince verilecek izin üzerine resmi kayıt kabul edilecektir (md 36). Kanunen damga vergisine tabi olunan senet, tahvilat ve evraktan damgasız olanlar borsa kaydı vergisine kabul olunmayacaktır (md. 37)²¹⁷.

Beşinci bölümde işlemlere dair hükümler yer almıştır. Mübayaacılar her pazartesi sabahı borsanın açılışından önce cumartesi akşamına kadar aralarında şüphede kalmış olan işlemler ve borçlar ve taleplerini bildirip birbirlerine bordro göndermek zorundadırlar (md. 43). Karşılaştırılmış olan işlemlerin farkları o gün düzenlenmek zorundadır. Bu farklar

---

²¹⁵ COA, A. DVN. MKL. 27. 4.

²¹⁶ COA, A. DVN. MKL. 27. 4.

²¹⁷ COA, A. DVN. MKL. 27. 5.

düzenlenmezse görevli tarafından meydana gelen şikayetler üzerine diğer gün borsanın açılışından önce borçların ödenmemesi halinde borsaya girişi engellenecek ve ismi borcunu ödemeyenler listesine yazılıp başkatip tarafından uyarılacaktır (md. 44). Borsa işlemlerden meydana gelen her bir hesap derhal düzenlenmelidir. Aksi takdirde borçlunun talebi üzerine meclis hesabı araştırdıktan sonra kararına uygun hareket etmeye borçlu olanı davet edecektir. Karara uymayanlar idareye uygun bir şekilde ihraç olunacak, isimleri borcuna ödemeyenler listesinde ilan edilecektir (md. 45).²¹⁸

Resmi kayda olan veya olmayan her türlü esham ve senetler üzerine peşin veya vadeli işlemler icrası dolayısıyla gündüz veya akşam borsa salonunun dışında ve borsanın açık veya kapalı olduğu sırada toplanmak yasaktır (md. 48). Meclis, vadeli işlemlerin askeri miktarını tayin edecektir. Gerek resmi daireler gerek şahıslar tarafından alınıp satılan esham ve senedat ve saire için meclis komiserle birlikte bir resmi dellaliye tarifesi uygulayacaktır (md. 49).²¹⁹

Altıncı bölümde hesap kapatılması hakkında hükümlere yer verilmiştir. Senetler, esham ve tahvilat vadeli işlemlerin hesabı her on beş günde bir pazartesi günleri kesilir. Peşin işlemlerde ise anlaşma yapıldığı gün veya ertesi gün düzenleme yapılmak zorundadır (md. 50). Elli birinci madde de genel olarak senetleri vermek zorunda olan bayiler ve almak zorunda olan müşteriler belgeleri mühürleyip zarfa koyup verirler. Mühürlenmiş bu zarflar belirli bir kaideye göre korunur (md. 51). Teslim ve teslim senetleri ile hesabı kesilmeyen işlemler ertesi likidasyona devr olunması gerekir (md. 52). Depor ve rapor işlemlerinde suiistimal meydana geldiğine dair mubayaacı tarafından şikâyet gelip borsa kâtiplerine kaydettirildiği takdirde maznunun aleyhin tayin edeceği iki mubayaacı ile bir meclis başkatibi araştıracaktır (md. 53). Likidasyonun havalesi zorunludur (md. 54). Salı günü başkatibin nezaretinde likidasyon mektuplarının içerdiği miktarlardan hâsıl olan farklar borsada görüşülür (md. 55).²²⁰

Elli altıncı ve elli yedinci maddede mektup likidasyonlarının içeriğinin ve işlemlerin nasıl yapılacağından bahsetmektedir. Elli sekizinci maddede senetlerin nasıl satıldığını, hangi şartlarda satılığında bahsetmektedir. Buna göre başkatip müzayedeye alt miktardan başlayıp kademli olarak arttırmaktadır. Kaydettirilen senetlerin hangi gün ve saatte teslim

²¹⁸ COA, A. DVN. MKL. 27. 6.

²¹⁹ COA, A. DVN. MKL. 27. 6.

²²⁰ COA, A. DVN. MKL. 27. 8.

edileceğine dair bilgi vermektedir (md. 59). Antlaşmasına uymayan şahıslar elli dokuzuncu madde hükümlerine uymaz ise hakkında işlem başlatılacaktır. (md. 60). Altmış birinci maddede mezatın nasıl tayin olunacağı, teklif edilen senetlerin ne zaman teslim edileceği vb. konular hakkında bilgi vermektedir. Resmi borsa kaydına dahil olan konsolide, esham ve senetler er ne durumda olursa olsun hükümet tarafından tayin olunup her likidasyonun Çarşamba günü toplanacak bilir kişi komisyonunca kabul olmadığı tahakkuk etmedikçe kabulünden imtina olunmaz (md. 62)²²¹

Yedinci bölümde iflas edenler hakkındaki hükümleri içermektedir. Altmış dört ile altmış yedinci maddelerde yürütülen icra işlemleri, iflas edilen kişinin borsadan uzaklaştırılması, iflasın eşiğinde bulunan mubayaacının ilan-ı iflasından üç gün içerisinde bilançosunu meclis-i borsaya teslimi, teslim etmez ise borsaya girişine izin verilmemesi ve adının borçlular listesinden çıkartılması konularını anlatmaktadır.²²²

Sekizinci bölüm altmış sekizinci yetmiş dördüncü maddeleri arasını kapsamaktadır. Mubayaacıların uygulayacağı her işlem için maddelerin özetini içeren imzalı bir bordroyu müşterilerine vermeyi, müşterilerin muameleyi imzalamaları, mubayaacının vefat etmesi durumunda hesabının incelenmesi, alacaklıları ile şirketlerin hisselerinin ödenmesi, borsanın açılış-kapanış günleri ve tatil günleri belirtilmiştir.²²³

Ceza hükümlerini anlatan dokuzuncu fasıl, yetmiş ve seksen birinci maddeleri içermektedir. Bu kısımda borsa azalarının müvekkillerinden herhangi bir miktarda akçe gizlemesi halinde zikr edilen paranın iadesi, nizamname maddelerinin borsada uygulanmasından sorumlu görevliler, borsa maddelerine uymayanlara uygulanacak yaptırımlar, esham, Osmanlı Devleti ve kayd-ı resmiye giren senetlerin fiyatlarını indirecek bilgi verenlerin yapılan araştırmadan sonra gerekli mahkemeye gönderilmesi bilerek ve isteyerek senet ve eshamın alım-satımı konusunda halka bilgi için ilan verdirenler hakkında verilecek ceza, bu nizamnamenin yürürlüğe girmesi ile beraber eski nizamnamelerin yürürlüğü ortadan kalkması vb. konular hakkında bilgiler içermektedir.²²⁴

---

²²¹ COA, A. DVN. MKL. 27. 8.

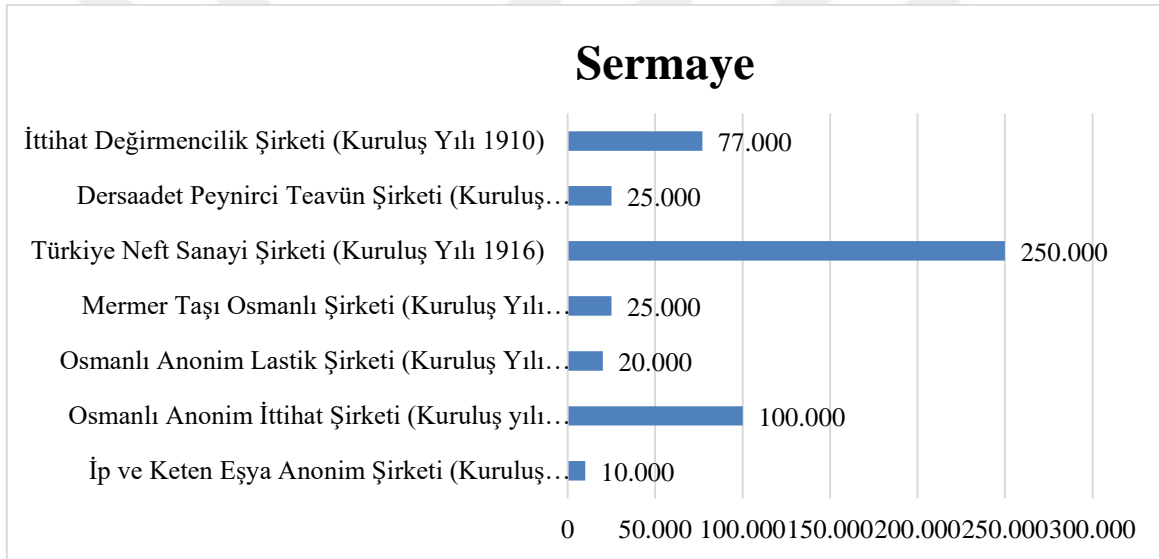
²²² COA, A. DVN. MKL. 27. 9.

²²³ COA, A. DVN. MKL. 27. 9.

²²⁴ COA. A. DVN. MKL. 27. 10.

3.5.1. Esham ve Tahvilat Borsası'nda Yapılan İşlemler ve Borsanın Kapatılması

1908 senesine kadar borsada yalnızca İstanbul, Selanik ve Beyrut'ta kurulmuş olan yabancı şirketlerin çıkartmış olduğu menkul kıymetler işlem görüyordu. II. Meşrutiyet'in ilanını ile birlikte bu durum değişmiş ve artık yerli şirketlerde borsada işlem görmeye başlamıştır²²⁵. Bunun sonucunda 1914 yılına kadar Esham ve Tahvilat Borsası'nda kot listesinde yer alan devlet ve kamu kesimi borçlanma tahvillerinin sayısı yirmi üçe, yerli ve yabancı şirket hisse senetlerinin sayısı yetmiş sekize, şirket tahvillerinin on üçe, toplam menkul kıymet kalemi yüz on dörde yükselmiştir.²²⁶ Bu dönemde borsaya kayıt edilen yerli anonim şirketleri şunlardır:

Şekil 3.1. Esham ve Tahvilat Borsası'na kayıt olan yerli anonim şirketler²²⁷

Kaynak: Şanda, H.A. (1966). Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları, 100. Yıl Broşürü, s. 13.

²²⁵ Tetik, N. (2019). "Osmanlı Devleti'nde Menkul Kıymet İşlemleri, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi", 17, s. 148.

²²⁶ Fertekliçil, a.g.e., s. 37.

²²⁷ Fertekliçil, a.g.e., s. 52.

Borsada yerli anonim şirketlerinin sayısının artmasını 1913 senesinde çıkartılan Teşviki Sanayi Kanun'u da etkili olmuş ve bu sayede borsaya kayıt olan yerli şirketlerin hisse senetleri de artmıştır. Ancak Esham ve Tahvilat Borsası' da Dersaadet Tahvilat Borsası gibi Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda sıkıntılar yaşadığı döneme denk geldiğinden faaliyeti kısa sürmüştür.

Trablusgarp, Balkan Savaşları ve daha sonra I. Dünya Savaşları ile Esham ve Tahvilat Borsası resmen felce uğramıştır. Konsolid Han 1913'de tamamen yıkılmış, borsa Mehmet Ali Paşa Hanı'na taşınmıştır. Bu döneme ait çok fazla bilgi yoktur ancak 1912'de borsaya Ali Muhsin Bey'in komiser olarak tayin olduğunu belgelerde görmekteyiz²²⁸.

Osmanlı'nın savaşa katılmasıyla, birçok borsacı savaş altına alındığından borsada işlemler duraksamıştır. Daha sonra borsa yöneticilerinin kurum yöneticilerinin teklifi üzerine Maliye Bakanlığı'nca borsa süresiz kapatılmıştır. Borsanın kapatılmasına rağmen senet alım satımları gayri resmi ve gizli olarak sürdürülmüş, menkul değerler piyasası artık sokak aralarında, kahvehanelerde ve Havyar Hanı'nda kurulmuştur²²⁹.

---

²²⁸ BOA. İ.ML. 1330. Z-7.

²²⁹ Gülsoy, U. (2014). *İstanbul Ticaret Borsası*, İstanbul: İstanbul Ticaret Borsası Yayınları, s. 60

4. SONUÇ

XVI. yüzyılın sonları, XVII. yüzyılın başlarında ticaret yollarının Afrika'yı dolanan yeni bir yola kayması sonucunda Osmanlı Devleti transit ticaretten sağladığı gelirleri kaybetmeye başlamıştır. Öte yandan belirtilen yüzyıllardan itibaren tımar sisteminin yetersiz kalması, alınan askeri yenilgiler gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'nin mali sıkıntılarla karşılaşmasına yol açmıştır. Yaşanan mali sıkıntıları çözmek için Osmanlı Devleti iç borçlanma yöntemine başvurmuş, sorunları kısa vadede çözmeye çalışmıştır.

XVIII. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi ile Osmanlı ekonomisine büyük bir darbe vurulmuştur. Sanayi devrimi ile hammadde ihtiyacı artan Avrupa devletleri Osmanlı pazarlarına girebilmek için uzun süre mücadele etmiş ve XIX. yüzyılda yaptıkları serbest ticaret antlaşmaları ile emellerine ulaşmışlardır. 1838 Ticaret Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa ekonomisiyle bütünleşmesi hızlanmış ve Avrupa ticaret sermayesinin ekonomiye hâkim olmasına yol açmıştır.

Yapılan ticaret antlaşmaları ile birlikte dış ticaret dengesi bozulan Osmanlı Devleti'nin ekonomik sıkıntıları giderek arttı ve hükümet Galata Bankerleri'nden aldığı iç borçlanmaları arttırmıştır. XIX. yüzyılda Galata Bankerleri Osmanlı ekonomisi açısından çok önemli bir yere sahip olmuştur. Bunlar iç ve dış borçlanmalarda aracılık etmişler, Osmanlıların ihraç ettikleri menkul kıymetlere iç ve dış pazarlar aramışlar, devlete kredi temin etmişlerdir. Galata bankerleri 1847-1852 arasında çalışan İstanbul Bankası ile devletin dış ticari ilişkilerini beraber yürütmüşlerdir. 1852 senesinde bu bankanın kapanması ile ellerinde kalan sermaye ile gayri resmi şekilde Galata Borsası'nı kurmuşlardır.

Galata Borsası, Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı ile aldığı ilk borçla beraber önemli hale gelmiştir. Bu borçlar için ihraç edilen Osmanlı tahvillerinin Avrupa'da Paris, Londra, Frankfurt, Viyana borsalarında satışa çıkarılması Galata piyasası için dışa açılmada önemli rol oynamıştır. Ayrıca Kırım Savaşı sırasında Fransız, İngiliz diplomatının ve askerinin İstanbul'a gelmesi Galata Borsası'nda bir canlılık yaratmasına vesile olduğu gibi emtia fiyatlarında büyük artışlara sebep olmuştur.

Kırım Savaşı'nda sonra Osmanlı Devleti dış borçlanmalara devam etmiş ve çıkarılan tahvillerin başlıca Batı borsalarında alınıp satılma sürecine girmesi, artarda kurulan anonim

şirketlerin çıkarttığı hisse senedi ve tahvillerin, sarflar aracılığı ile devletin merkezi ve önemli yerlerinde dolaşması, alınıp satılması Osmanlı Devleti'nde resmi bir borsa kurulma çalışmaları hızlandırmıştır. Hükümet 1864 senesinde gayri resmi olan Kambiyo ve Menkul Kıymetler Borsası'nı Galata'daki Havyar Hanı'nda tesis etmiştir. Ancak bu borsa denetimsiz olduğundan resmen bir kumarhane halini almış ve hükümet buranın düzenlenmesini için çalışmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 1873 senesinde çıkartılan bir nizamname ile "Dersaadet Tahvilat Borsası" adı ile resmi borsa kurulmuştur.

1873 yılında devlet denetimi altına giren Dersaadet Tahvilat Borsası, Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk resmi borsa olmaz özelliğini taşımaktadır. Borsada Osmanlı devlet tahvillerinin yanında yeni kurulan banka, demiryolu, tramvay, maden ve pazarlama gibi yüze yakın anonim şirketlerinin de hisse senetleri işlem görmeye başlamıştır. Kısacası bu borsada menkul kıymetler ve kambiyo işlemleri yapılmıştır.

Resmi bir kurum haline gelen borsa, Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde yaşanan krizler sonucunda olumsuz etkilenmiştir. 1873 senesinde dünyada yaşanan kriz sonucunda bir süreliğine Viyana ve New York borsaları kapanmıştır. Bunun yanında 1875 senesinde çıkartılan Ramazan Kararnamesi ve 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin borçlarını ödeyememesi borsada krizlere yol açmıştır. Yaşanan bu olaylar sonucunda Dersaadet Tahvilat Borsası'da etkilenmiş, konsolid fiyatları hızlıca düşmeye başlamış ve spekülasyonlar artmıştır. 1881 yılında Düyûn-ı Umumiyye'nin kurulmasından sonra Reji Şirketi'nin kurulması borsanın sistemli bir şekilde işleminde rol oynamış, 1895 yılına kadar normal seyrinde işlemler görülmeye devam etmiştir.

1895 senesinde Dersaadet Tahvilat Borsası ikinci bir kriz ile karşılaşmış, yaşanan Altın Şirketi Krizi sonrasında bu borsaya olan güven azalmakla beraber hisse senedi fiyatlarında büyük düşüşler yaşanmıştır. borsa komitesi Osmanlı Hükümeti'ne moratoryum çağrısında bulunmuştur. Yaşanan gelişmeler sonucunda 19 Ekim 1895 tarihinde de genel likidasyon ilanı ile borsa dört ay süre ile kapatılmıştır.

Borsanın sağlıklı bir şekilde işlemesi için duruma el koyan Osmanlı Hükümeti 1900'lerin başlarından itibaren çalışmaya başlamış ve bu çalışmaların sonucunda 1906 senesinde çıkarttığı ‘‘Esham ve Tahvilât Borsası Nizamnamesi’’ ortaya çıkmıştır. Bu nizamname ile Dersaadet Tahvilat Borsası'nın ismi Esham ve Tahvilat Borsası olarak değiştirilmiş, borsanın işleyişi, görevlileri gibi konularda değişiklikler yapılmıştır.

Esham ve Tahvilat Borsası'nın faaliyetleri dönemin koşulları sebebi ile fazla uzun sürmemiştir. Trablusgarp, Balkan ve I Dünya Savaşı sonucunda devletin yıkılacak duruma gelmesi sonucunda borsada işlemler tamamen durma noktasına gelmiştir. Borsa yöneticilerinin teklifi üzerine de I. Dünya Savaşı sürerken borsa kapatılmıştır.

KAYNAKLAR

- Abidin Paşa, (2011). **Hava Oyunları Osmanlı Borsasında Finansal İşlemler**, İstanbul: SCALA Yayıncılık.
- Akagündüz, Ü. (2010). **Uygarlık Tarihi**, “Sanayi Devrimi ve Sanayileşme”, Ankara: Pegem Akademi.
- Akdağ, M. (1995). **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, C.2, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akyıldız, A. (2001). “Kaime”, *İslam Ansiklopedisi*, 24, İstanbul: DİA.
- Al, H. (1997). “Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al, H. Akar, Ş. K. (2013). **Osmanlıdan Günümüze Galata Borsası 1830-1873**, İstanbul: Denizaltı Ofset Yayınları.
- Alper D. Anbar, A. (2010). “Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar”, *Maliye Finans Yazıları*, 24(87).
- Arık, H. E. (2010), “Cumhuriyet Döneminde Menkul Kıymetler ve Borsa”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Arslan, V. (2005). “Teminat Karşılığı Menkul Kıymet Borç İşlemlerinden Repo'nun Merkez Bankaları Döviz Rezerv Yönetimindeki Yeri”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Bak, B. (2009). “Borsa Opsiyon Sözleşmesi”, Ankara: *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(4).
- Barkan, Ö. L. (1970). “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, *Bellekten*, 136.
- Berkes, N. (2018). **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beşirli, M. (2009), “Osmanlı’da Borsa: Dersaadet Tahvilat Borsası’ndan Esham Tahvilat Borsası’na Yeni Düzenleme Girişimleri”, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1).
- Blaisdell, D. C. (1979). **Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi Düyûn-ı Umumiye**, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Bulut, M. (2012). “Osmanlı Ekonomi Politikğine Yeniden Bir Bakış”, Ankara: *Bilig Dergisi*, 62.
- Ceride-i Havadis, 1247:30.9.1869.
- COA, A. DVN. MKL. 27.
- COA. A. DVN. MKL. 27. 10.

COA, A. DVN. MKL. 27. 9.

COA, A. DVN. MKL. 27. 8.

COA, A. DVN. MKL. 27. 3.

COA, A. DVN. MKL. 27. 4.

COA, A. DVN. MKL. 27. 5.

COA, A. DVN. MKL. 27. 6.

COA, A. DVN. MKL. 27. 1.

COA, A. DVN. MKL. 27. 2.

COA. BEO. 354. 26536. 1.

COA. BEO. 354. 26536. 2.

COA. HR. TO. nr, 512/44.

COA. İ.ML. 1330. Z-7.

COA, İ. MMS, nr.47/2023.

COA. İ.MVL., 582/11.12.1867.

COA. İ.MVL, nr. 519/23365.

COA. İrade-i Kanun ve Nizamât, Nr. 1384.

COA. İrade-i Kanun ve Nizamât, Nr. 1384.

COA. İrade-i Kanun ve Nizamât, Nr. 39.

COA, İrade-i Kanun ve Nizamât, 1372, Nr. 4478.

Çapanoğlu, M. B. (1993). **Türkiye ve Dış Ülkelerde Sermaye Piyasası Özelleştirme Uygulamaları ve Menkul Kıymetler Borsaları**, İstanbul: Beta Yayınevi.

Çelik, İ. (2012). **Vadeli İşlem Piyasasında Fiyat Keşfi İzmir Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsasında Ampirik Bir Uygulama**, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.

Çetin, H. (2018). "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Vergi İsyanları", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10(1).

Çetkin, H. (2016). "Menkul Kıymetler Borsasının Tarihsel Gelişimi ve Borsa İstanbul", Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eldem, V. (1994). **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara: TTK.

- Erdem, E. (2016). “Sanayi Devrimi’nin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zafiyetleri”, Kayseri: *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 48.
- Fertekligil, A. (1993). **Türkiye’de Borsa’nın Tarihçesi**, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları.
- Genç, M. (2007). “İktisadi ve Ticaari Yapı”, *İslam Ansiklopedisi*, 33, İstanbul: TDV.
- Genç, M. (1995). “Esham”, *İslam Ansiklopedisi*, 11, İstanbul: TDV.
- Genç, M. (2013). “Yed-i Vahid”, *İslam Ansiklopedisi*, 43, İstanbul: TDV.
- Genç, M. (2018). **Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi**, Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Gökbunar, A. R. (2007). “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(1).
- Göktaş, A. M. Gölçek, A. G. (2016). “Endüstri Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu: Askeri Fabrikalaşma Örneği”, Niğde: *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(4).
- Gülsoy, U. (2014). **İstanbul Ticaret Borsası**, İstanbul: İstanbul Ticaret Borsası Yayınları.
- Güngör, O.C. (2016). “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Özel Dili Üzerine”, *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(3).
- Güran, T. (2014). **19 Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Le Baron I. De Testa, (1882). **Recueil des Traités de la Porte Ottomane: avec les Puissances Etrangères, Tome Quatrième**, Paris: Chez les Principaux Libraires, s. 110-115.
- Işık, O. (2012). “Hukuki Açıdan Borsa ve Borsa Türleri”, Yalova: *Yalova Fakültesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1).
- İnalcık, H. (2016). **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2018). **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnternet: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=borsa> Erişim tarihi: 18.12.2019.
- İnternet: file:///C:/Users/asus/Downloads/KIYMETLI_MADENLER_KIYMETLI_MADENLER_MEVZ.pdf Erişim tarihi: 30.04.2019.
- İnternet: http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Banka%20Ve%20Kambyo%20C4%B0%20C5%9Flemleri.pdf Erişim tarihi: 20.08.2020.
- İnternet: <http://www.lugatim.com/s/mubayaac%C4%B1> Erişim tarihi: 30.06.2020.

İnternet:<https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-3965-P%C4%B0YASA#.Xfppy0czY2w>
Erişim tarihi: 20.04.2019.

İnternet:<https://www.iktisatsozlugu.com/tr/nedir/likidite/3222> Erişim tarihi: 05.05.2019.

İnternet:<https://www.muhasabenews.com/ticari-kazanc-nedir/> Erişim tarihi: 30.06.2020.

İnternet:<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d189b219-fe71-40bf-9754-6a5f7d0a65eb/KagitParaTarihce.pdf?MOD=AJPERES> Erişim tarihi: 25.08.2020.

İvgen, A. R. (2004). “İstanbul Altın Borsası ve Finans Sektörüne Katkıları”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kallek, C. (2009). “Simsar”, *İslam Ansikopedisi*, 37, İstanbul: TDV.

Karslı, M. (2004). **Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler**, Bursa: Alfa Yayınları.

Karta, N. (2014). “18 ve 19 Asırda Avrupa’da Para, Banka ve Mevduat Alanında Yaşanan Gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu’na Yansımaları”, *Erzurum: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1).

Kartopu, S. (2012). “Dünyâ-ı Umumiye İdaresi ve İdareyle İlgili Görüşler”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 1(2).

Kaymak M. (2010). “1873-1896 Krizi: Mit mi Gerçeklik mi?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (2).

Kazgan, G. (2002). **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, H. (1995). **Tarih Boyunca İstanbul Borsası**, İstanbul: İMKB Yayınları.

Kazgan, H. (2006). **Galata Bankerleri**, İstanbul: Tarihçi Kitapevi.

Kazgan, K. Ateş, T. Tekin, Oğuz. Koraltürk, M. Soyak, A. Eroğlu, N. Kaban, Z. (1999). **Osmanlı’dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, C. 1, İstanbul: Creative Yayıncılık.

Kazıcı, Z. (1988). “Ahilik”, *İslam Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: TDV.

Kepenek, Y. (2016). **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Kopar, M. Yolun, M. (2012). “18. Ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış”, *History Studies International Journal of History*, 4(1).

Koşabaş, E. (2019). “19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi”, Yüksek Lisans Tezi, Konya: KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köse, M. (2001). “Osmanlı’da Borsa ve Galata Bankerlerinin Devletin Mali Yapısındaki Yeri”, *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 18.

Kurduğlu, Ç. (2010) **Galata’dan İstinye’ye İstanbul Menkul Kıymetler Borsası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Kütükoğlu, M. (1992). “Balta Limanı Muahedesi”, *İslam Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: TDV.
- Kütükoğlu, M. (1999). “Ahidnâmeler ve Ticaret Muâhedeleri”, Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları*, 3.
- Nazlıgül, K. (2006). “Gelişen Borsalar ve İMKB’nin Karşılaştırmalı Özellikleri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okur, C.(2006). “Tanzimat Dönemi Reformlarında İngiliz Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öner, E. (2001). **Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, B. (2010). **Osmanlı Devleti Dış Borçları**, Ankara: Maliye Bakanlığı.
- Palu, A. (2010). “İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda Belge ve Arşiv Yönetimi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü.
- Pamuk, Ş. (2015). **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500- 1914**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2017). **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018). **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polat, M. (2016). “1873-1929-1973 Krizleri ve İktisat Okullarının Çözüm Yaklaşımı”, Yüksek Lisan Tezi, Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ruznameyi Ceride-i Havadis, 1233:10.9.1869.
- Sayar, A. G. (2000). **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu**, (2011). İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası,
- Stanford J. Shaw, (1976). **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 1, İstanbul: E Yayınları.
- Şahin, R. (2019). “Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu’nda Neden Başlamadı?” *Business Economics and Management Research Journal*, 2(1).
- Şener, S. (2007). “Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu Süreçte Özel Girişimin Rolü”, İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (3).
- Stanford J. Shaw, (1976). **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 1, İstanbul: E Yayınları.

- Tabakoğlu, A. (1985). **Gerileme D6nemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2012). **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tan6r, R. (2000). **Türk Sermaye Piyasası**, C.I, İstanbul: Beta Basım Yayın, s. 7.
- Tokg6z, E. (2000). “XIX. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi”, Ankara: *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2).
- Turan, M. (1999). “İkinci Viyana Muhasarası: Osmanlı Devleti’nde Siyasi, İdari ve Askeri Çözölme”, *Osmanlı Tarihi Araştırmalar Merkezi*.
- Uluerler, S. (2018). **Yeni ve Yakın Çağ Tarihi**, “Coğrafi Keşifler ve Avrupa’ya Yayılması”, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık,
- Ünal, M. (2014). **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Isparta: Fakülte Kitapevi.
- Yıldırım, İ. (2001). “XIX. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, Elazığ: *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2).
- Yılmaz, B. E. (2002). “Osmanlı İmparatorluğu’nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”, Antalya: *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*.
- Yılmaz, C. (2014). “Osmanlı Borsası’nın İşlem Hacmi Ne Kadardı?”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7.
- Züğü, M., Gezer, M., (2007). “Menkul Kıymetler Borsası İle Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsasının Karşılaştırılması”, *Akademik Bakış Dergisi*.

EKLER

EK-1: İstanbul Komisyon Han'daki Dersaadet Tahvilat Borsası

Al, H. Akar, Ş. K. (2013). Osmanlıdan Günümüze Galata Borsası 1830-1873, İstanbul: Denizaltı Ofset Yayınları.

EK-2: Dersaâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

BOA, İ. MMS, nr. 47/2023, 12 Kasım 1873

Borsa doğrudan doğruya Maliye Nezâret-i Celîlesi'nin taht-ı nezâretinde olup makarr-ı nezâret-i meşârunileyhâ ile Borsa Komitesi canibinden müttefikan ta'yîn olunacaktır. Borsa'nın umûr-ı zâbitası hükûmet-i seniyye memurları ma'rifetiyle idâre olunur. Nezâret-i meşârunileyhâ ile mezkûr komite beyninde vâsita olmak üzere cânib-i saltanatı seniyyeden bir komiser ta'yîn buyurulup hükûmet-i seniyyeden borsaya ve borsadan dahi cânib-i hükûmet-i seniyyeye vuku'bulacak tebligâtın icrasına hassaten memurdur. Nizâmnâmenin temâmî-i cereyân-ı ahkâmına müteyakkızâne dikkat etmek üzere komitenin müzâkerâtında komiser hâzır bulunur ve meclisce verilecek kararların mevki'-i icraya vaz'ına mübâşeret eder. Komite a'zasının intihâbâtı komiserin nezâreti tahtında vukû'bulur.

Tahvîlat Borsası'nın Nizamnamesidir

Eshâm ve tahvilat üzerine olunacak mu'amelâtın te'mîn-i cereyânı maksadına mebni tanzim olunan işbu nizamnameye ittibâ etmeğe Borsa a'zasının kâffesi mecburdur. İşbu nizamnamenin eshâm ve tahvîlat bey ve şîrâsına âid olan ahkâmı borsa a'zasından olan bir mübâyâ'acı vâsıtasıyla icrâ-yı mu'âmelat edenlerin cümlesine dahi şamildir.

Birinci Fasl

Borsa a'zâsıyla Bunların Hademesi

Birinci Madde: Borsa a'zasının adedi nâ-mahdûddur. Ve sinni yirmi bire vâsıl olmayan kimse a'zâlîğe dahil olamaz.

İkinci Madde: Borsa a'zâsı üç sınıfa münkasımdır. Birincisi mübaya'acılar, ikincisi simsarlar, üçüncüsü dahi çakon/çakun yahd cober ta'bîr olunanlardır.

Üçüncü Madde: Borsa a'zâlîğine dahil olmak isteyen işbu üç sınıftan hangisine girmek murâdında olduğunu mübeyyin zîrde üçüncü madde mücebince teşkil olunan komiteye bir istid'â vermek lâzım gelir. İşbu istid'âdın komite canibinden imlâ olunacak varaka-i mahsusa üzerine tanzim olunması ve borsa a'zasından iki kişi tarafından tasdik edilmesi şarttır. Atik borsa a'zasından iki kişi tarafından tasdik edilmesi şarttır. Atik borsa a'zâsı işbu nizamname ahkâmına teba'iyet edeceklerini müş'ir bir kıt'a sened imzâ ve i'tâ eyledikleri halde yeni borsaya bil-istihkâk a'zâ olunurlar.

Dördüncü Madde: Borsaya dahil olmak isteyenlerin istid'âlarını tedkîk etmek üzere komite 15 günde bir kere likidasyon ya'ni kat-ı hesab gününü ta'âkib eden Pazartesi günü tecemmu edecek ve mezkûr istid'âlar hakkında ekseriyet-i ârâ ile ittihâz-ı karâr edilecektir.

EK-2(devam): Dersâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

Beşinci Madde: Borsa a'zâsının her biri zîrde muharrerü'l-mikdâr resm senedi ile mükellefdir. Şöyleki isimleri defter-i mahsusuna kayd olunmak lâzım gelen iki nefer havâle memurlarının dühûliyesi dâhil-i hesâb olmak üzere mübâya'acılar beş aded lira-yı Osmânî ve simsârlar ikişer aded lira-yı Osmânî ve kezâlik defter-i mahsusuna ism kayd olunacak olan bir nefer adamıyla berâber çakonlarına ikişer aded lira-yı Osmânî ve bunların fazla olarak diğêr bir nefer adamı dahi bir eded lira-yı Osmânî i'tâ edeceklerdir. İşbu resm her sene alafranka Mart ibtidâsında nakden îfâ olunmak lâzım gelir. Bir kimsenin borsaya târih-i dühûlü ne olur ise olsun her halde bir senelik resmi tamamen vermeğe mecburdur.

Altıncı Madde: A'zâdan her kim mezkûr resmi bâlâda muharrer zamanda te'diye etmeyecek olur ise borsa a'zâlığından çıkmak hükmünde tutulacak ve ismi defterden terkin olunacaktır.

Yedinci Madde: Resm-i mezkûrun te'diyesne mukâbil komitenin reisi ve kâtibi taraflarından mümzî ve borsaya mahsûs olan mühûr ile memhûr bir kıt'a makbuz senedi i'tâ olunacaktır.

Sekizinci Madde: İşbu makbuz senedi duhûliye bileti makâmındadır ve şahsa mahsûs olup âhara ferâğı kâbil değildir. Şu kadar ki mübâya'acılar kendi şeriklerinden birinin veya bir kaçının evvel emirde isimlerini komiteye bildirmek şartıyla hakk-ı duhullerini onlara nakil edebilirler.

Dokuzuncu Madde: Her hangi sınıfdan olur ise olsun borsa a'zâsı beşinci madde hükmünce borsaya duhûle mezun olub da eshâm ve tahvîlât bey've şîrâsına veya nakline memur olan hademesinin icrâ eyledikleri mu'âmelâtdan mesuldür. Muâmelât-ı vâkı'a o memurun mensûb olduğı zâta hemen o gün bildirilmez ise işbu mes'ûliyetin hükmü olmaz.

Onuncu Madde: Borsanın dâhilinde her sınıf a'zâ ile hademelerinin esâmîsini hâvî cedveller ta'lik olunacaktır.

İkinci Fasıl

Borsanın Sûret-i İdâresi

On Birinci Madde: Borsa münhasıran mübâya'acılardan olmak ve re'y-i hafî usulüyle ve ekseriyet-i ârâ ile intihâb ve ta'yîn olunmak üzere yirmi nefer a'zâdan mürekkeb bir komite ma'rifetiyle idâre olunur.

EK-2(devam): Dersaâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

On İkinci Madde: İntihâb her sene şubatın sekizinden on beşine kadar açık olup her müntahab borsa a'zâsından olduğunu isbât eyledikten sonra yirmi kişinin ismini hâvî bir kıt'a pusulalı komiser ve komite a'zâsından iki kişi ile komite kâtibinin taht-ı nezâretlerinde bulunan mahfazaya vaz' ve ilkâ eder. Bâlâda muharrer müddetin inkizâsında re'yer cem' olunup netîce-i intihâbâtı hâvî bir kıt'a mazbata tanzim ve istihsâl-i ârâyâ memur olanlar tarafından imzâ olunur. Ekseriyet-i ârâyı kazananların komite â'zâsı olmak üzere isimleri i'lân olunur. A'zâdan iki veya bir kaç hakkında müsâvât-ı ârâ hâsıl olduğu halde kur'a keşidesine mürâca'at kılınır. Mübâya'acılardan gayrıya verilen re'yer kenen lem yekün hükmünde tutulur. Komite a'zâlığından munfasıl olan zâtlar tekrar komite a'zâlığına intihâb olunabilir.

On Üçüncü Madde: Madde-i sabıkanın hilâfına olarak birinci komitenin emr-i intihâbı hükümet komiserinin taht-ı nezâretinde icrâ olunup, bu husus için ma'yyetine her gün mübâya'acılar tarafından müntahab ikişer nefer a'zâ terfik olunacaktır.

Üçüncü Fası

Komitenin Vezâifi

On Dördüncü Madde: Borsa a'zâsı tarafından intihâb olunan komite her sene alafranga Mart ibtidâsında işe mübâşeret eyler. Sene-i sabıkanın muhâsebâtı iki a'zâ tarafından mezkûr komiteye devr ve teslim olunur.

On Beşinci Madde: Komite kendi a'zâsından birini reis ve ikisini dâhi sandık emîni intihâb ve tayin eder. İşbu memuriyetler meccanen îfâ olunur hizmetlerdendir. Hâricten alınmak üzere komitece bir de kâtib tâ'yîn edilip işbu kâtib muvazzafdır.

On Altıncı Madde: Vech-i meşrûh üzere teşekkül eden komite ayda dört defa âdiyen ictimâ eder. Evvelâ her on beş günde bir kere (likidasyon) ya'ni kat-ı hesâb-ı umûmî günü borsanın kapalı olduğu vakitte dördüncü maddede beyân olunduğu üzere borsa a'zâlığına tâlib olanların müsted'iyâtını tedkik etmek ve on sekizinci maddede muharrer mevâdd üzerine müzâkere eylemek üzere mezkûr kat-ı hesâb gününe teâkub eden Pazartesi günleri akd olunur. Komite a'zâsından her hangisinin olur ise olsun evvelce reise arz etmiş olduğu bir madde için komiteyi fevka'l-âde olarak cem eylemeğe salâhiyeti vardır. Komitenin ictimâ'ı için a'zânın celb ve da'veti komite kâtibi ma'rifetiyle vuku' bulur.

EK-2(devam): Dersâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

On Yedinci Madde: İttihâz olunan karârların ma'mulün bih ve mu'teber olması için lâakal yedi a'zânın mevcûd olması lâbüddür. Reis bulunamadığı halde a'zâ-yı mevcûde içlerinden birini muvakkaten reis ta'yîn ederler. Müzâkerât reisin taht-ı nezâretinde cereyân edip kararlar ekseriyet-i ârâ ile verilir. Tesâvî-i ârâ vuku'unda reisin re'yi munzam olan taraf ekseriyet ad olunur. Netîceze-i müzâkerât zabt olunup işbu zabıtlar defter-i mahsusuna kaydedilir. Ve reis ve komiser ile a'zâdan birisi ve bir de kâtib tarafından imzâ edilir.

On Sekizinci Madde: Akçe te'diyesi komite tarafından me'zuniyet i'tâsına mütevakkıf olduğu gibi reis ve komiser ile kâtib tarafından mümzî bir kıt'a manda ibraz olunmadıkça kimseye bir akçe verilemez. Komite borsa dairesine âid olan akçeleri komiser tarafından verilecek ta'lîmâta tevfikân idâre eder. Nizâmname ahkâmının temâmî-i icrasına komiser ile müttahiden takayyüd ve ihtimâm eder. Ve a'zâ-yı cedîde komitece verilecek mezuniyet üzerine a'zâlîğa kabul olunacağı gibi bunların iffet ve istikâmet-i matlûbe ile muttasıf olup olmadıklarına dikkat eyler. Her akşam borsa kapandıktan sonra eshâm ve tahvilât fiyatının o günkü terakkî ve tenâkusunu mübeyyin bir varaka-i resmiye tanzim ile borsanın hâricine ta'lîk etdirir. Bu varaka matbû' ve koçandan maktû' olup ol varakının mündericâtını tamâmıyla hâvî olan koçanı Borsa'da hıfz olunacaktır. Borsaca tanzim olunan evrâkın cümlesi komite reisiyle komiserin imzâlarıyla mümzî ve komite kâtibi tarafından musaddak olmak lâzım gelir.

On Dokuzuncu Madde: Komite a'zâsından birinin isti'fâsı veyahud vefâtı vukû'unda intihâb-ı ahirde en sonraki müttahibden sonra re'y kazanmış olan mübâya'acı ânın yerine kâim olur.

Yirminci Madde: İcâb-ihâle göre her gün komite a'zâsından üçer kişi komiser ile beraber bi'l-münâvebe ictimâ' ederek komiser hâzır olduğu halde mugâyir-i nizâm vukû' bulan mu'âmelâtın muhakemesine ve borsada icrâ-yı mu'âmelât edenler beyinde zuhur eden ihtilâfâtın tesviyesine mübâşeret ederler. A'zâ-yı selâse mûmâ-ileyhim tarafından verilecek hükümleri hâvî bir mazbata yapılip işbu mazbata hem kendileri ve hemde komiser tarafından imzâ olunur.

Yirmi Birinci Madde: Yirmi beş liradan ziyade akçe te'diyesiyle mahkûm olanlar komitenin ictimâ-ı âdîsinde tekrar ru'yet olunmak üzere istinaf edebilirler. Hatta komite a'zâsından üçünün talebi üzerine komitenin fevkalâde olarak ictimâ'ını dahi istihsâle muhtedirdir.

EK-2(devam): Dersaâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

Dördüncü Fası

Borsa'da Alınp Satılabilecek Eshâm ve Tahvilât

Yirmi İkinci Madde: Borsa komitesi yüzde beş faizli eshâm-ı umûmiyye ile Devlet-i Aliyyenin kâffe-i müstakrazâtı tahvilâtını derhal kayd-ı resmîye kabul edecektir. Bâ-fermân-ı âlî teessüs etmiş olan şirket-i sarrâfiye ve sanâ'îyye ve ticâriyyelerin el-yevm piyâsada mütedâvil olan hisse senedâtını dahi kayd-ı resmîye kabul eyleyecektir. Bu tahvilât ve senedât üzerine cereyân eden mu'âmelât lira-yı Osmânî ve santim hesabıyla tesviye olunacaktır.

Yirmi Üçüncü Madde: Saltanat-ı seniyyenin ruhsat-ı âliyesiyle ve kavânîn-i Devlet-i Aliyye tahtında olarak ileride teessüs edebilecek olan şirketlerin hisse senedâtına gelince sermâyenin rub' mikdârı nakden vaz' ve te'diye olunmuş olduğunu isbât etmek şartıyla bunlardan borsaca kayd-ı resmî talebinde olanların istid'âsı komite tarafından rehîn-i hayyiz-i kabul olacaktır. Fakat ecnebî şirket ve istikrâz senedât ve tahvilâtının borsada icrâ-yı kayd-ı resmîsi Mâliye Nezâreti'nin ruhsatına menûtdur. Nizâmen re's-i tamgaya tâbi' olan evrâk ve tahvilât ve senedâtdan damgasız olanlar borsada tedâvül etdirilmeyecektir. Ve ettirildiği halde resm-i damga nizâmânâmesinde mu'ayyen olan cezâ icrâ olunacaktır.

Beşinci Fası

Mu'âmelâtın Sûret-i Cereyânı

Yirmi Dördüncü Madde: Borsa'nın hâricinde veyahut kapalı bulunduğu zamanda borsa'da resmen mukayyed olan eshâm ve tahvilâtın bey' ve şirâsı hassaten memnû'dur. Gerek borsadan dışarı ve gerek borsanın kapalı olduğu vakitlerde vukû'bulan muâmelâta âid müsted'iyâta komite tarafından havâle-i sem'-i i'tibâr olunmayacaktır.

Yirmi Beşinci Madde: Eshâm ve tahvilât bey' ve şirâsına dâir borsa a'zâsından biri tarafından kabûl olunan her bir mu'âmele tarafeyni ta'ahhüde almış olan bir pazarlık hükmünde olup yekdiğerinden hoşnûd olacak derecede depozito talebine hak ve salâhiyet verir. Tarafeynden hangisi depozitonun mikdârından hoşnûd olmaz ise komitenin kararına mürâca'at etmeğe hakkı olur.

Yirmi Altıncı Madde: Borsa a'zâsından birinin teklif eylediği mu'âmeleyi birkaç a'zâ birden kabul ettikleri halde teklif eden zât en evvel kabûl eden budur zannettiği zâtı irâe ve ta'yîn eder. Eğer bu bâbda kendisince iştibâh hâsıl olur ise huzzârın şehadetlerine bi'lmürâca'a onların karârına ittibâ' eylesin.

EK-2(devam): Dersâdet Tahvîlât Borsası Nizamnamesi

Yirmi Yedinci Madde: Borsa'da vukû' bulan her bir mu'âmelenin der'akab ânı akd eden i'zânın odalarına tebliğ ve beyân olunması lâzım gelir. İşbu tebliğ-i tarafeynin ma'rifetiyle icrâ olunur. Tarafeynden biri piyasa ile evvelce mu'âmelâtını tesviyeye hazır olur ise diğer taraf ânın teklîf eylediği havaleyi kabule mecburdur.

Yirmi Sekizinci Madde: Eshâm ve tahvîlât havâlesi tarafeynin husûl-i muvâfakatıyla kat'iyyen mu'teber olabilir. Havâle eden zât ancak o vakit mesuliyetden kurtulabilir. Havaleyi kabul eden zât havale olunan zâta yarım saat zarfında tebliğ-i madde etmez ise havâle eden zâta mürâca'at etmek hakkını zâyî' eder.

Bir havaleye mahsûben kabûl olunan ale'l-hesâb havale edeni mes'ûliyetden kat'iyyen kurtarır.

Yirmi Dokuzuncu Madde: Mu'âmelât-ı rûz-ı merrede depozitodan başka eshâm-ı umûmiyye fiyatınca yirmi para ve sâir eshâm ve tahvîlât fiyatınca dahi yüzde beş fark hâsıl olur ise bu farkdan müstefid olan tarafın ânı diğer taraftan talep eylemeğe hakkı olur. Meğer ki o farkdan mutazarrır olan taraf yirmi sekizinci maddede beyan olunduğu üzere ta'ahhüdünü âhara nakil ve havâle ede. Bâlâda muharrer ahkâmın adem-i icrâsı takdirinde esâs mu'âmele olan eshâm ve tahvîlât bi'l-müzâyede bey' veyahud furuht olunarak ta'ahhüdünde durmayan tarafın ta'ahhüdü îfâ olunur.

Otuzuncu Madde: Karşılaştırılmış olan mu'âmelâtın farkı günü gününe tesviye olunmak lâzım gelir. Eğer mezkûr fark tesviye olunmaz ise müdde'î tarafından vukû' bulacak şikâyet üzerine komite kâtibi medyûna ertesi gün borsanın küşâdından evvel îfâyı deyn etmediği halde borsaya duhûlden men' olunacağını ve te'diye-i deynden âciz olanlara mahsûs olarak tanzîm ve ta'lîk olunan cedvele ismi derc ve i'lân edileceğini beyân ve ihtâr eder.

Otuz Birinci Madde: Primli olan ya'ni (setilane) ve (aşağı duble) ve (yukarı duble) a'bîr olunan mu'âmelâtın kâffesinde primi alan kimse ve verenin ilk tab'ı üzerine bâlâda yirmi beşinci ve yirmi yedinci ve yirmi dokuzuncu maddelerin ahkâmına tevfikân dört yüz vaz'ıyla ânı te'mîn eylemeğe mecbûrdur.

Otuz İkinci Madde: Primli veyahud va'deli işlerin va'desi Pazar veya yortu gününe müsâdif eylediği halde ertesi gününe kalır. Va'deli mu'âmelat hakkında aylar yevm-i mu'âmelenin ertesi gününden i'tibâren otuzar gün i'tibâr olunur.

Otuz Üçüncü Madde: İşbu faslın ahkâmı gerek eshâm-ı umûmiye ve gerek sâir tahvîlât ve senedât işlerine şamildir.

EK-2(devam): Dersaâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

Altıncı Fası

Likidasyon ya'ni Kat'-ı Hesâb

Otuz Dördüncü Madde: Eshâm-ı umûmiye tahvîlâtı üzerine cereyân eden mu'âmelâtın hesâbı her on beş günde bir kere Pazartesi günleri kat' olunur. Tahvîlât ve senedât-ı sâire mu'âmelâtının kat'-ı hesâbı ise ayda bir def'a ya'ni her ayın ilk cuması vukû' bulur.

Kısm-ı Evvel

Eshâm-ı Umûmiyye Üzerine Cereyân Eden Mu'âmelâtın Kat'-ı Hesâbı

Otuz Beşinci Madde: Eshâm-ı Umûmiyye tahvîlâtı furuht eden her bir kimsenin sattığı mikdârı likidasyon günü teslîm eylemeğe hakkı olduğu misillü her müşterinin dahi mübâyâ'a eylediği mikdârı kabz ve istifâ etmeğe hakkı vardır. Bu cihetle tahvîlâtı teslîm yahud istifâ etmek murâdında bulunanlar keyfiyeti tahrîren bildirmek lâzım geleceğinden bunun için yazacakları varakayı bir tarafa lef ile üzerini temhîr edeceklerdir. İşbu tarafları umum için tertîb ve tehyie olup Pazartesi günleri öyleden iki saat sonraya kadar bırakılacak olan bir kutuya vaz' ve ilka' edeceklerdir. Öyleden iki saat murûrunda mezkûr kutu komiser yahud komiserin gaybûbeti halinde borsanın kâtibi ma'rifetiyle kaldırılacaktır. Pazartesi günü sabahdan Salı günü öyle vaktine kadar çifte miftâh ile kapanmış olduğu halde mahfûz duracaktır. Miftâhların biri komiserin ve diğeri komite reisi yedinde bulunacağından bunlar müddeti mezkûr inkizâsında komite a'zâsı muvâcehesinde taraflardan küşâdına şürû' ile mündericâtını bir cedvele kayd eyleyerek borsada ta'lik edeceklerdir.

Otuz Altıncı Madde: Mübâdele-i senedât ile hesâbı kat' olunamayan mu'âmelât ertesi likidasyona devr olunmak lazım gelir. İşbu (rapor) ya'ni devir mu'âmelesinin şerâiti Pazartesi sabahından i'tibâren Salı günü öyle vaktine kadar tarafeyn beyninde bit-terâzî kararlaştırılıp vakt-i mezkûrda rapor mu'âmelesini icrâ etmeyenler iki saat zarfında icrâ etmeğe mecburdurlar. Şu şart ile ki o müddet içinde yapılan rapor yahud deporun fiyatı likidasyonun bidayetinden Salı Günü öyle vaktine kadar kutunun küşâdından evvel cârî olan fiyattan yüksek olmaya. Bundan kat'-ı nazar o türlü mu'âmelede bulunanlar nizâma mugâyir hareketde bulunmuş olacaklarından kendilerinden eshâm-ı umûmiyyenin beherlira mikdâr-ı i'tibârîsi için iki para cezâ-yı nakdî hâsılâtı hayrât ve müberrâta sarf olunmak üzere komite sandığına teslîm olunacaktır.

EK-2(devam): Dersaâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

Otuz Yedinci Madde: Bâlâda yirmi altıncı ve yirmi sekizinci ve otuzuncu maddelerin ahkâmınca likidasyonun havâlesi mecburidir.

Otuz Sekizinci Madde: Derdest olan likidasyon için Çarşamba günü öyleden iki saat evvelinden i'tibâren artık hiçbir havale icrâ ve kabul olunamaz. Binâen aleyh teklifâtın matlûbâta ve matlûbâtın teklifâta nisbetle kayden zuhûr eden fazlası havâle en sonra kimin yedinde kalmış ise ona aid olur.

Otuz Dokuzuncu Madde: Mukayyed bulunan tahvilâtın teslîm ve kabulüne Çarşamba günleri tahsîs olunmuştur. Herkes kayd ettirdiği mikdârı teslîm veyahud ahza mecburdur. Tahvilâtın mu'âyenesiyle bedelinin îfâsı akşam alafranga saat beşde reşide-i hitâm olmak üzere en nihâyet öyleye kadar ibrâzı lâzım gelir.

Kırkıncı Madde: Tahvilât teslimine veyahud ahzına mecbûr bulunup da Çarşamba günü öyleye kadar icâbını icrâ edemeyenler için bir mehil verilip işbu mehil Perşembe günü borsanın kapanmasından üç saat evvel hitâmbulur. İşbu mehil mukâbilinde tarafeynden beher bin İngiliz liralık eshâm-ı umûmiyye tahvilâtı için komite sandığına onar aded lira-yı Osmânî depozito edilmesi lâzım gelir. İfâ-yı ta'ahhüd edemeyen şahıs bu bâbda muhâlefet eder ise âtiü'z-zikr maddede beyân olunduğu vechile hakkında mu'âmele-i icrâiyyeye derhal teşebbüs olunur.

Kırk Birinci Madde: işbu muhâlefet ta'ahhüdâtın icrâsını talep eden şahıs tarafından vukû' blur ise kendisi medyûn hakkında mu'âmele-i icrâiyyeye teşebbüs etmek hakkını zâyi' eder. Ve o vakitden tâ Perşembe günü borsanın kapanmasından üç saat evveline kadar ber-mûceb-i kayd müte'ahhid olduğu mikdârdan ahz veyâ teslîm etmediği mikdâr derecesinde medyûn tarafından mu'âmele-i icrâiyyeye mazhar olabilecektir. İşbu mu'âmele bâlâda ta'yîn olunan mehilin iktizâsına kadar icrâ olunmaz ise tarafeynin hâl ve mevki'i bir suret-i mütekâbile kesb etmiş olur.

Kırk İkinci Madde: Madde-i sâbıkada muharrer olan mehilin hitâmında tarafeynden biri ta'ahhüdâtını icraya kâdir olmadığı hâlde hakkında mu'âmele-i icrâiyyeye teşebbüs olunur. Ya'ni teslîm veya ahz edemediği mikdâr her ne ise kendi hesabına olarak müdde'î vâsıtasıyla borsada bi'l-müzâyede furuht veyahud mübâyâ'a olunur.

EK-2(devam): Dersâdet Tahvîlât Borsası Nizamnamesi

Kırk Üçüncü Madde: Çarşamba gününe kadar tahvîlât talebi veyahud teklifi hakkında defterde hiçbir şey kayd etdirmemiş bulunan a'zânın yevm-i mezkûrda kuyûdât-ı mevcûde ba'de't-tedkîk zuhûr etdirmemiş bulunan a'zânın yevm-i mezkûrda kuyûdât-ı mevcûde ba'de't-tedkîk zuhûr eden bakıyyenin gerek kâmilen ve gerek bir mikdârını îcâbına göre ahz veyahud teslim eylemeğe salâhiyeti olacaktır.

Kısm-ı Sâni

Eshâm-ı Umûmiyye'nin Gayrı Olan Tahvîlât ve Senedât Üzerine Cereyân Eden

Muâmelâtın Kat'-ı Hesabı

Kırk Dördüncü Madde: Otuz ikinci maddede beyân olunduğu vechile eshâm-ı umûmiyyenin gayrı olan tahvîlât üzerine cereyân eden mu'âmelâtın hesâbı ayda bir kere ya'ni her ayın ilk cuması kat' olunur. Mu'âmelâtı mezkûrenin raporları ya'ni devir mu'âmelâtı Cuma günü sabahleyin başlayıp Cumartesi akşam hitâm bulur. Tahvîlâtın ahz ve teslimi Pazartesi günü öyleden iki saat sonraya kadar vukû' bulacak ve ondan sonra kırk ikinci maddede beyân olunduğu üzere mu'âmelât-ı icrâiyyeye mübâşeret olunacaktır.

Kırk Beşinci Madde: Eshâm-ı Umûmiyye tahvîlâtının kat'-ı hesâbı hakkında kısm-ı evvelde muharrer olan şerâit eshâm-ı mezkûrenin ahzı veyahut teslimi için kırkıncı maddede ta'yîn olunan mehîl müstesnâ olmak üzere sâir bi'l-cümle tahvîlâtın kat'-ı hesâbı hakkında mer'iyü'l-icrâ olacak ve yalnız mehîl i'tâsındaki hükm tahvîlât-ı sâireye şâmil olamayacaktır.

Kırk Altıncı Madde: Borsaca kayd-ı resmîye dâhil olan eshâm-ı umûmiyye ve müstakrazât tahvîlâtıyla senedât-ı sâire her ne hâlde olur ise olsun üzerindeki kuponu te'diyeye memur olan idârenin kabûl edemeyeceği bir hâl ve heyetde bulunmadıkça kabulünden imtinâ' olunmayacaktır.

Yedinci Fası

Müflisât

Kırk Yedinci Madde: Her kimin ki ta'ahhüdâtını icraya iktidârı kalmayacak olur ise derhal hakkında mu'âmele-i icrâiyyeye teşebbüs olunmak lâzım gelir. Eğer işbu mu'âmele-i icrâiyyeden dolayı zimmetine terettüb eden farkı te'diye etmez ise bu hareketi üzerine kendisinin iflâsı hâlinde bulunduğu i'lân olunur. Müflisin aleyhinde müdde'ayâtı olanlar bunları derhal meydana koymak lâzım gelir ki muhâsebâtının ru'yetiyle hâl-i hâzırı sûret-i kat'iyede tebeyyün etdirilebilir. Vaktiyle dermeyân olunmayan müdde'ayâtın hesâbı mu'âmele-i icrâiyye-i fiyâtına tevfiikan ru'yet ve tesviye edilir.

EK-2(devam): Dersaâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

Kırk Sekizinci Madde: Müflisin i'lân-ı iflâsı derhal borsadan tard olunması müstelzem olur. Merkum ashâb-ı matlûbun cümlesini irzâ etmedikçe borsaya dâhil olamayıp borsa a'zâsından bulunan ve mikdâr-ı matlûbları mecmû'-ı matlûbâtın ru'b'una vâsıl olan bir veya birkaçının mümâna'atı merkumun matrûdiyetini îfâ kâfidir. Müflislerin matrûdiyetleri müddetince isimleri borsanın dâhilinde mevzû' olan cedvel-i mahsûsda mukayyed olur.

Kırk Dokuzuncu Madde: İflas hâlinde bulunan her bir mübâya'acı iflâsın i'lânından i'tibâren üç gün zarfında bilançosu borsa komitesine teslim eylemek lâzım gelir. A'zâdan iki kişinin müflis-i merkum nezdine irsâliyle zikr olunan bilançonun sıhhatini tetkik ettirmeğe komitenin salâhiyeti vardır.

Ellinci Madde: Müflis olan mübâya'acılardan her kim bilançosunu teslim etmekden veyahut madde-i sâbika ahkâmına ittibâ' eylemekden sarf-ı nazar veya imtinâ' eder ise velev ashâb-ı matlûb ile her ne sûretle olur ise olsun uyuşmuş olsa bile onun borsaya duhûle hakkı sâkıt olur. Ve o halde ismi mübâya'acıların esâmîsini hâvî cetvelden havf ve ihrâc edilir.

Elli Birinci Madde: Mübâya'acılardan her kim müşterilerden biri hakkında mu'âmele-i icrâiyyeye teşebbüs etmek mecburiyetinde bulunur ise o müşterinin hesabına olarak furuht edeceği eshâm ve tahvilât ve senedâtının mikdârını borsa kâtibine beyân etmek lâzım gelir. Onun üzerine üç gün murûr etmedikçe zikr olunan müşterinin ismini kâtib-i mûmâ-ileyhe bildirmeyecektir. Üç gün müddetin hitâmında ismi mezkûr cedvel-i mahsûsuna derc ve idhâl olunur.

Sekizinci Fası

Ahkâm-ı Umûmiyye

Elli İkinci Madde: Borsanın açılıp kapanma zamanları ve primlerin cevâbı verilme vakitleri fusûl ve mevâsime göre komite tarafından ta'yîn olunur. Evkât-ı mezkûre borsanın dâhilinde bir mahalle ta'lîk olunan bir cedvel-i mahsûs ile bildirilir. Ta'yîn olunan vakitler borsanın sâ'ati i'tibârıyla olup sâ'atler dahi çan ile i'lân olunur.

Elli Üçüncü Madde: Borsa'nın kapalı olacağı yortu günleri her üç ayda bir kere komite tarafından ta'yîn olup bunun için bir cedvel tanzîm ve herkesin mâ'lumu olmak üzere ta'lîk olunur.

EK-2(devam): Dersaâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

Dokuzuncu Fasl

Mevâdd-ı Cezâiyye

Elli Dördüncü Madde: Borsa a'zâsından biri bir simsar ile bi'l-ittifâk müvekkilinden bir mikdâr akçe ketm edecek olur ise gerek kendisi ve gerek o simsar tard ile mücâzât olunur. Komite tarafından bu bâbda verilen hükm ve i'lâmın sureti borsada ta'lîk olunacaktır.

Elli Beşinci Madde: Borsa a'zâsından birinin tard olunması hademesinin dahi o müddetle matrûdiyelerini müstelzemdir.

Onuncu Fasl

Ta'dîlât

Elli Altıncı Madde: İşbu Nizâmnamenin ta'dîli borsa a'zâsının nısfından ziyâdesi tarafından tahrîren istid'â olunmadıkça komite tarafından kabûl olunamaz. Usûl-i meşrûhaya muvâfık sûretde vukû' bulan ta'dîlât istid'âsı komite tarafından hükümet komiserine tebliğ olunacak ve komiser dahi ânı derhal saltanat-ı seniyyenin mevki'-i kabûl ve tasdik-i âlîsine arz etmek lâzım gelecektir. Ve bir de taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ba'zı ta'dîlât teklîf olduğu hâlde derhal komite müzâkeresine mübâşeret edecektir. İşbu ta'dîlât istid'â ve teklîfleri beher sene yalnız Kanûn-ı sâni ve Temmuz ibtidâlarında vukû' bulabilir.

Elli Yedinci Madde: İcâbına göre ta'dîlât icrâ olundukça komite işbu ta'dîlâtın derciyle nizâmnameyi yeniden tab'etdirerek neşr ve i'lân edecektir.

Elli Sekizinci Madde: Saltanat-ı seniyye masârıfi kendisine âid olmak üzere her gün İngiltere ve Fransa fondolarıyla Devlet-i Aliyye'nin eshâm-ı umûmiyye ve müstakrazâtı hâriciyesinin Londraca ve Parisce fiyâtlarını ve kezâlik Londra'da ve Paris'de cârî olan iskontonun fiyât-ı resmiyesini mübeyyin telgrafnâme celb etdirecektir. Havâdis-i kâzibe neşrine meydan verilmemek için mezkûr telgrafnâme mümkün olduğu halde borsanın küşâdından evvel ta'lîk olunacaktır.

***

Atûfetlü efendim hazretleri

Beyâna muhtâc olmadığı vechile Devlet-i Aliyye'nin eshâm ve tahvilâtıyla sâir senedâtı resmiyenin bey'u şîrâsı için Galata'da borsa nâmıyla bir mahall-i mahsûs olup bunların mu'âmelatı orada deverân etmekde olduğu halde işbu borsa her nasılsa şimdîye kadar ne saltanat-ı seniyyenin taht-ı nüfûz ve nezâretine ve ne de usûl-i emniye ve mazbûta dâiresine alınamayarak bir mesâğ-ı gayr-ı mahdûd ile pek ziyâde serbest bırakılmasıyla bunda eshâm ve tahvilât-ı mezkûrenin kıymet ve ahz'u i'tâlarınca envâ'-ı fesâdât ve

EK-2(devam): Dersâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

İğtişâât vukû'a gelmekte ve o sebeple Hazîne-i Celîle mâlen ve i'tibâren lâ-yenkâtı' zarar ve sektelere ve halk dahi suret-i müteselsile ve mütemâdiyede hasârlara uğramakta idüğünden ve bütün düvel-i mütemeddine ve muntazamada o makule borsalar hükümetlerin zîr-i nezâret ve dikkatlerinde ve kâide-i sâlime ve mahfûza altında bulundurulmakta iken pâ-yı taht-ı hilâfet-i kübrâda teşekkül eden ve vaz'iyet-i asliye ve tabî'iyesi iktizasınca mu'âmelât-ı umûmiyeye emniyetgâh olması lâbüd ve lâzım olan borsanın müfettiş ve müşevveş bir hâlde ve devletin evâmîr ve idârâtından âzâde kalarak bi'l-akîs merkez-i hıyel ve mazâr olmakta bulunması esr-ı mes'ûd-ı mehâsin-nümûd-ı cenâb-ı cihânânînin her umûr ve devâire bahş ettiği tanzîmât ve taslîhâta tevâfuk edemeyeceğinden şu sû-i ahvâl ve isti'mâlâtın men' ve izâlesi zımnında oranın ta'yîn ve tahdîd ve vezâif ve icrââtıyla taslîh ve te'mîn-i usûl-i idâresine maddî ve ma'nevî lüzumı hakîkî görünmesi üzerine yerli ve ecnebî sarrâf ve tüccâr ile bankerlerin kâffe-i mu'teberânı bi't-defa'ât celb ile uzun uzadıya söyleşilip mârrü'z-zikr borsanın nezâreti Mâliye Nezâret-i celîlesine ve umûr-ı zâbitası hükümet-i seniyyeye âid olmak ve teftîş-i muhâsebât ve mu'âmelâtı için oraya taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir komiser ta'yîn olunmak gibi şerâit-i esâsiye ve diğerkuyûd ve mevâdd-ı mukteziye derciyle bir nizâm-nâme tanzimine karar verildiğinden sonra kendilerinden mürekkeb bir cem'iyet-i umûmiye teşkîl etdirilerek ve cânib-i saltanat-ı seniyyeden dahi ta'lîmât-ı mahsûsa i'tâsıyla bir memurîn-i mahsûs ta'yîn edilerek kendi mühür ve imzâları ile mahtûm ve mûmzî Fransızca bir kıt'a nizâm-nâme lâyhası kaleme aldırılmış idi. Lâyhâ-i merkûmenin tercümesi Meclis-i Hâss-ı Vükelâ'da lede'l-kırâe ahkâm ve fîkrât-ı mündericesi her dürlü takayyüdâtı câmi' ve şâmil ve hukuk ve menâfi'-i hazîne ve umûmiyenin muhâfazasına kâfi ve kâfil olarak muvâfîk-ı matlab ve maslahat görünmüş ve ondan mâ'adâ ale'l-umûm tahvîlât ve senedât ile sâir evrâkdan darb-ı damga ile mukâbilinde rûsûmât-ı mütefâvite ahzı hakkında bir usûl ittihâzı irâde-i me'âlî-ifâde-i melikdâriye mu'lakan derdest-i müzâkere bulunarak tafsîlatı karîben arz olunacağı ve işbu usûlün borsada mer'iyeti illet-i gâiye-i vaz' ve te'sîs bulunan tezyîd-i vâridât kaziyesine pek büyük mu'âvenet eyleyeceği cihetle nizâm-nâme-i mezkûrda o dahi mahfûz tutulmuş idüğüne ve borsanın tanzîm-i şîrâze-i idâresi ile şöyle bir nizâm ve kâ'ide-i amîmetü'l-fâidenin teyessür-i husûlü velî-ni'met-i bî-minnetimiz pâdişâh-ı müeyyed min indillâh efendimiz hazretlerinin mu'âzamât-ı mesâlihde bedrika-i feyz-i bârika-i şehrah-ı teshîlât olan muvaffakiyât-ı necât-ı âyât-ı cenâb-ı zillullâhîleri âsâr-ı mukaddesesinden olarak şâyân-ı teşekkür ve mahmedet olduğuna mebni cümleten du'âyı efzâyiş-i ömr ü ikbâl ve azamet ve iclâl-i

EK-2(devam): Dersâdet Tahvilât Borsası Nizamnamesi

şehinşâhînin tekrarıyla tezyin-i elsine-i ubûdiyyet kılınmasına terdifen nizâmnâme-i mezkûrun hemen neşr ve i'lânıyla mu'âmelât-ı müteferri'asının icrâsı bi'l-ittihâd tezekkür ve tensîb olunmuş ve lâyhâ-i merk me müsveddesi leffen takdîm edilmiş ise de yine emr u fermân-ı isâber-nişân-ı cenâb-ı cihândârî her ne merkezde şeref-rîz-i sahife-i sünûh ve sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfî infâz olunacağı ve bâlâda hâmegüzâr-ı iş'âr olan damga usulünü muntazammın nizâmnâme dahi karîben arz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkim olundu efendim. Fî 20 Ramazan sene [1]290

EK 3: Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi
COA, A. DVN. MKL. 27.

MUKADDİME

Birinci Madde

Esham ve Tahvilat Borsası, Devlet-i Aliye'nin bilcümle esham ve tahvilatı ile vilayati şahane üzerinde keşide olunan vadeli hazine-i celile bonolarının veya irade-i seniye ile müesses olan bankalar ve müessesatı nafia ve teşebbüsatı sınaie ve ticariye şirketleri tarafından ihraç olunan hisse senedatı ile tahvilatının (ve bir ticaret müessesesi tesisine kadar kambiyonun) ve meskukatın ve düveli ecnebiye eshamı ile memaliki ecnebiyede nizamı mahalliyeye tevfikân teşekkül edip otuzaltıncı maddede gösterilen şeraiti ifa eden müessesatı nafia ve sarrafiye ve sınaie ve ticariye hisse senedatı ile tahvilatının peşin veya vade ile bey-ü şirasına mahsus olan mahaldır.

İkinci Madde

Esham ve Tahvilat Borsası, doğrudan doğruya Maliye Nezareti'nin taht-ı nezaretinden olup Nezaret-i Müşarünileyha ile Borsa Meclisi canibinden müttefikân tayin olunur.

Üçüncü Madde

Esham ve Tahvilat Borsası'nın, umur-u zabıtası Zaptiye Nezaretine ait olup nezaret-i müşarinileyhanın tayin edeceği memurlar, borsa muamelatından dolayı borsa azasına müteallik her bir husus için devlet komiserine ve bulunamadığı takdirde meclis reisine ve ikisinin de gaybubetinde ve umuru müstacele için borsa başkâtibine müracaat edeceklerdir.

Dördüncü Madde

Hükümet-i seniyenin casıtası olmak ve borsanın küşade bulunduğu müddet zarfında mütemadiyen bulunmak üzere borsaya tarafı devletten müstakilen bir komiser ve bunun hastalık gibi mezareti meşruası vukuunda vekalet etmek üzere bir muavin tayin olunacak ve devairi resmîyi ve müessesatı maliye ile muhabere komiserlik makamından icra edilecektir.

Beşinci Madde

Komiserin vazifesi borsa umuruna ve borsaya müteallik kavanin ve nizamı ahlâmının icra olunup olunmadığına, hükümeti seniyenin talimatı mahsusası mucibince dikkat ve nezaret etmektir göreceği suiistimalat hakkında borsa meclisinin nazarı dikkatini celp etmek hakkını haizdir. Mevakısa ve tedabiri ishaliyeye dair tenzîm ve hükümeti seniyeye takdim edecektir. Kaffe-i müstediyyat devlet komiserine ve gaybubeti halinde muavinine ita edilerek havalesi icra olunur ve neticesinden behemal komisere malumat verilir.

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

Altıncı Madde

Nizamname ahkâmının icra olunup olmadığına dikkat ve nezaret etmek üzere komiser meclisin ictimalarında hazır bulunur ve nizamnameye muvafık olan kararları mevkiî icraya vaz eder. Nizamnameye muvafık görmediği kararlar için münaziünfih madde hakkında esbabı irade ile evrakını meclise iade eder. İtilaf hasıl olmadığı takdirde meclisin zabıtnameleri ile beraber keyfiyet Maliye Nezareti'ne işar olunur. Nezaret-i müşarünileyhanın kararı katidir.

Yedinci Madde

Komiser borsa dahilinde muamelatın nizami dairesinde hüsnü cereyanına sarfı dikkat edip muhalifi nizam harekette bulunanların isimlerini zabt ile meclise tevdi eder. Meclis de mücazati nizamnameyi tertip ve hükmeyleyler.

Sekizinci Madde

Borsa meclisi azasının intihabatı komiserin nezareti tahtında vuku bulur.

Dokuzuncu Madde

Tahvilat ve hisse senadatı borsaca mukayyet olup hükümeti seniye canibi alisinden muameleye mezun olan kaffei müessesatı ve nafia ve sınaie ve ticariyenin ictima-ı umumi-i senevilerinde borsa komiseri hazır bulunarak şirket ahvali maliyesine dair izahatı lazımeyi istihsal ve borsa meclisine beyan eder ve ledelhace Maliye Nezareti'ne dahi işarı keyfiyet eyler. Ecnebi şirketlere gelince, bunların her sene vaki olan ictima-ı umumilerinde ittihaz olunan mukarrerat ile evrakı müteferrisinin birer kıta sureti musaddakaları Dersaadet'deki vakileri tarafından borsa meclisine ita olunarak teftişat-ı lazıme bu evrak üzerine icra olunur.

Onuncu Madde

Esham ve tahvilat ve hisse senadatı üzerine icra olunacak muamelatın temin-i cereyanı maksadına mebni tanzim olunan işbu nizamnameye ittiba etmeye borsa azasının kaffesi mecburdur.

Onbirinci Madde

İşbu nizamnamesinin esham ve tahvilat ve hisse senadatı bey-ü şirasına ait olan ahkâmı borsa azasından bir mubayaacı vasıtası ile icrayı muamelat eden ve borsa azası olan ve olmayanların cümlesine şamidir.

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

Onikinci Madde

Muamelatı mesrude mubayaacılar ve onlar namına dellal ve coberler vasıtası ile icra olunup, hariçten hiçbir kimse doğrudan doğruya bu muamelenin icrasına mezun değildir.

Onüçüncü Madde

Borsaca mukayyet esham ve tahvilat ve senedat ile kambiyo ve meskukat üzerine borsa azasından olan mubayaacılar vasıtası ile akdolunan ve onların defatirinde mukayyet bulunan peşin ve vadeli muamelattan mütevellit deavi mehakimce mesmü olmaz.

BİRİNCİ FASIL

Borsa Azası İle Bunların Hamedesi Hakkındadır

Ondördüncü Madde

Borsa azasının adedi gayri mahduttur. Fakat kadınlarla sinni yirmi bire vasıl olmayanların ve cinayetten dolayı mücazati terhibiye veya terziliyeye mahkum olanların ve mahkeme ilamı ile mahcur ve hileli veya adi müflis olarak ba ilam mahkum olanların ve taahhüdatını ifa etmeyen veya ifayı taahhüdata muktedir olmayanlarla hukuku medeniyeden sakıt olanların borsaya duhulleri esbabı manianın zail olmasına mütevakkıttır. Adi müflis olarak bailam mahkum ve taahhüdatını ifa etmeyen veyahut ifaya muktedir olamayanların borsaya girmeleri için deyni tesviye olunduğuna veya dayinlerin istifayı deyinden sarfınazar ettiklerine meclisce kanaat hasıl olmak isabeder.

Onbeşinci Madde

Borsa azası üç kısma münkasemdir: Birincisi mubayaacılar, ikincisi simsarlar, üçüncüsü coberlerdir. Borsa azasından başka bir de abone kısmı vardır ki bunlar da üç sınıfa münkasemdir: Birincisi müessesatı maliye (bankalar), ikincisi ticaret ve sanayi ve umuru nafia şirketleri, üçüncüsü bankerlerdir. Mubayaacılar, kendi namlarına ve ancak müvekkilleri hesabına muamele yaparlar. Mamafih arbitraj denilen muameleyi kendi hesaplarına dahi icra edebilirler. Simsarlar, mubayaacılar arasında vasıta olup kendi hesaplarına iş göremezler. Coberler, yalnız kendi hesaplarına muamele yaparlar. Borsa azasından biri işbu madde ahkâmınca mezun olduğu muamelattan gayri muamelat icrasına rasaddi eylediği takdirde borsadan tard olunup tardı tarihinden itibaren üç sene geçmedikçe tekrar azalığa kabulü caiz olamaz.

Onaltıncı Madde

Borsa azalığına dahil olmak isteyenler herhangi sınıfa girmek arzusunda olduklarını mübeyyin ve aynı sınıf azasından ikisinin tavsiyesini muhtevi olarak borsa idaresine bir

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

istida vermek lazım gelir. Müstedinin evsafı matlübeyi haiz olduğu meclisce tahakkuk ettikten sonra şayanı kabul görüldüğüne ekseriyeti ara ile karar verilir.

Onyedinci Madde

Borsa azasının her biri zirde muharrerülmikdar resmi senevinin itası ile mükelleftir. İsimleri defteri mahsusuna kaydolunmak lazım gelen iki nefer havale memurunun duhuliyesi dahili hesap olmak üzere mubayaacılar beşer lirayı Osmani, simsarlar ikişer lirayı Osmani, vazifesi münhasıran her iki muamelatı, tesviye etmekten ibaret olacak olan birer nefer adamları ile coberler ikişer lira Osmani ve fazla müstahdeminin her biri için birer lirayı Osmani ita edeceklerdir. Abonelerden evvela bankalar, mikdarı meclisce tayin olunmak üzere yirmiden yüz liraya kadar, saniyen şirketler, ondan yirmi liraya kadar ve salisen bankerler beşer lira ita edeceklerdir. İşbu resim her sene mart iptidasında peşin ifa olunmak lazım gelir. Bir kimsenin borsaya tarihi kabulü her ne olursa olsun azadan veya aboneden olan olzat her halde bir senelik resmi tamamen ifaya mecburdur.

Onsekizinci Madde

Mubayaacı sınıfına dahil olmak isteyenler baladaki resimlerden başka ilk defa kaydolunmak üzere ayrıca yirmişer lirayı Osmani ita edeceklerdir. Dört sene müddetle mubayaacılıktan keffi yed ettikten sonra tekrar muamelata başlamak isteyenler ilk kaydiye resmini dahi ita edeceklerdir. Mubayaacılık sınıfına dahil olmak isteyen her kimse, evvelce bulunduğu mesleğin mensup olduğu idareden ita ve ait olduğu reisi ruhani tarafından tasdik olunmuş bir şehadetname ile ba istida borsa komiserliğine müracaat edecektir. Komiser hazır olduğu halde mecliste tetkikatı mukteziye icra olunarak müstedinin işbu nizamname ahkâmına mugayir ahvali olmadığı anlaşıldıktan ve maddeiatiyede gösterilen teminat akçası ile beraber borsa muamelatından ve müteferriyatından dolayı ahkam nizamiyeye tebiyat edeceğini ve tebai ecnebiyeden olduğu takdirde imtiyazatı ecnebiye ididasında bulunmayacağını mübeyyin mensup olduğu sefaretten musaddak bir kıta senet alındıktan sonra mubayaacılığa kabul olunur. Tebai ecnebiyeden hademe istihdam eden aza dahi o hademe için aynı senet ibrasına mecburdur.

Ondokuzuncu Madde

Borsanın marıdatı masarifi seneviyenin tesviyesine kifayet etmediği takdirde meclis devlet komiseri ile müttehiden mümkün olan kaffei tasarrufatı emrettikten sonra Maliye Nezareti'nin muvafakati ile resmi senevinin nısfına müsavi bir resmi munzamı teşrinievvel

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

iptidasında borsa azasından istifa eder. Mubayaacılar iki sınıf olup birinci sınıfa dâhil olanlardan beşer yüz ve ikinci sınıfa kayıt edilenlerden dörder yüz lirayı Osmani teminat akçası alınır. İşbu akça müntahap üç mubayaacıdan mürekkep bir komiser marifetiyle muhafaza ve idare olunur. Mubayaacılar üçünün kefaleti mukabilinde istikraz edebilirler. Kefillerden biri kefil olduğu mubayaacının muamelatından şüphe ederse komisyona müracaat edebilir. Komisyon lüzum görürse müstekraz mubayaacının defterini muayene ve derhal yeni kefalet talep eder. Medyun mubayaacı bu kefaleti vermedikçe hiçbir muamele yapamaz. Temettuatı seneviye, mubayaacılar arasında her sene taksim ve tevzi olunur. Mubayaacılıktan keffi yed eden kimsenin borsa ve piyasa ile hesabı kat edildikten sonra işbu kefalet akçası veya mütebakisi kendisine iade olunur.

Yirminci Madde

Duhuliye resminin tediyesine mukabil reis ve başkatip ile sandık eminlerinden biri tarafından mumzi ve borsaya mahsus mührü havi bir kıt'a makbuz senedi ita olunacaktır.

Yirmibirinci Madde

İşbu makbuz senedi duhuliye bileti makamındadır ve şahsa mahsus olup aharaf terağı kabil değildir. Mamafih gaybubet sebebi ile mubayaacılar emniyetlerini haiz olan bir zatın ismini evvel emirde meclise bildirmek şartı ile hakkı duhullerini meclisin muvafakatı ile ona nakledebilirler.

Yirmiikinci Madde

Her sınıf aza ile hademenin esamisini havi olarak borsanın dahiline cetveller talik olunacaktır.

İKİNCİ FASIL

Borsanın Sureti İdaresine Dairdir

Yirmiüçüncü Madde

Borsa, münhasıran mubayaacılardan olmak, reyi hafi usulü ile ve ekseriyeti ara ile borsa azası tarafından intihap edilmek üzere yedi azadan mürekkep bir meclis marifeti ile idare olunur.

Yirmidördüncü Madde

İntihap her sene şubatının ilk onbeş günü zarfında üç günde icra olunur. Her müntehip borsa azasından olduğunu duhuliye biletini ibraz etmekte ispat eyledikten sonra yedi kişinin esamisini havi bir kıta pusulayı komiserin ve meclis azasından ikisiyle başkatibin tahtı nezaretlerinde bulunan mahfazaya vaz ve ilka eder. Baladaki müddetin inkizasında

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

heyeti mezkûre ve muvacehesinde işbu muhafaza küşat ve reyler cem olunup neticesi intihabatı havi bir kıt'a mazbata tanzim ve istihsali araya kazananların meclis azası olmak üzere isimleri ilan edilir. Azadan ikisi veya birkaçı hakkında müsavatı ara vuku bulduğu haldekur'aya müracaat olunur. Mubayaacılardan gayrıya verilen reyler keenlemyekun hükmünde tutulur. Meclis azası sıra ile üç sene intihap olunabilip üçüncü senenin hitamında memuriyetinden bittabi mazul addolunur. Bir sene geçmedikçe yeniden intihap olunamazlar. Borsa azası duhuliye resmini ita etmedikçe intihap salahiyetinden mahrumdurlar. İşbu nizamnameye tevfiikan ilk defa icra olunacak intihaptan evvel meclis azasından üçü kur'a ile ihraç edilip yerine baladaki zikrolunan cetvelde esamisi mukayyet bulunan mubayaacılardan üç aza intihap olunur ve sonraları bir sene dört ve diğer sene üç aza sıra ile ve olveçhile tebdil edilir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Meclisin Vazaifi Hakkındadır

Yirmibeşinci Madde

Borsa azası tarafından intihap olunan meclis her sene mart iptidasında işe mübaşeret eder. Sene-i sabıkanın muhasebatı azayı sabıka tarafından meclisi mezkura devrolunur.

Yirmialtıncı Madde

Meclis, kendi azasından birini reis ve ikisini sandık emini intihap eder. İşbu mezuriyetler meccanen ifa olunur.

Yirmiyedinci Madde

Borsa kalemi, muvazzaf olarak bir başkatip ile memurin-i sarie-i muktaziyeden mürekkeptir. Bunların meclisce nasp ve terakki ve azil ve mücazat edilmeleri ve mülkiye tekaüt sandığınca icrayı tekaütleri memurin-i saire-i devlet hakkındaki kavanin ve nizamata tevfiikan vuku bulacaktır. Kitabet veya memuriyet hidamatından biri münhal olduğu takdirde, meclis müstedilerin istidalarını kabul etmek ve münhal olan hizmete muktazi bulunan evsaf ve malumatı haiz olup olmadıklarını anlamak için evvela müstedileri imtihan edecektir. Bir münhal memuriyet için birkaç müstedi zuhur eder ise baladaki muamelenin icrasından sonra aralarından üçü kur'a ile tefrik olunacak ve bunlardan biri reyî hafi usulü ile ve ekseriyeti ara ile meclis tarafından intihap edilecektir.

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

Yirmisekizinci Madde

Meclis haftada bir kere adıyen ictimada eder. Meclis azasından herhangi biri olursa olsun evvelce reise bildirmiş olduğu bir madde için meclisi cem etmeye selahiyeti vardır.

Meclisin ictimai için azanın celp ve daveti başkatip marifeti ile vuku bulur. Bila özür-ü meşru bir ay zarfında mütemadiyen dört defa ictimai adide hazır bulunmayan azaya müstafi nazarı ile bakılıp yerine yirmibirinci ve otuzdördüncü maddelere tevfikan diğeri nasbolunur.

Yirmidokuzuncu Madde

Müzakerenin muteber olması için laakal dört azanın bulunması adettir. Reis bulunmadığı halde azanın en müsennii, muvakketen reise vekalet eder. Müzakerat reisin tahtı nezaretinde cereyan edip badehu kararlar ekseriyeti ara ile verilir. Tesavii ara vukuunda reisin rey-i munzam olan taraf ekseriyet addolunur. Müzakerat zabıt ve bir deftere kaydolunup işbu zabıtlar devlet komiseri ve reisi ve müzakerede hazır bulunan aza ile başkatip tarafından imza edilir.

Otuzuncu Madde

Bütçe dahilindeki sarfiyat başkatip tarafından tanzim olunup müsaadeyi müşar olarak reisin imzasını havi bir senede mukabil icra olunur. Masarifi tevkaladeye gelince, bunların sarfi meclisin müsaadesine ve komiserin tasdikine mütevakıftır.

Otuzbirinci Madde

Meclis, nizamname ahkâmının icrasına komiserle müttehiden takayyut ve ihtimam eder ve muhalifi nizam vukubulan ahvali rüyet ve borsada peşin veya vadeli muamelat icra edenler arasında zuhur eden ihtilafatı sulhen tesviye eyler. Bu suretle idareten ita olunan hükümler bir mazbataya derç olunup mezkur mazbata ictimada hazır bulunan aza tarafından imza olunur ve icrayı ahkâmı için edvlet komiserine verilir.

Otuzikinci Madde

Her akşam borsa kapandığı zaman kaydı resmiye dahil olan esham ve tahvilat ve senedat ile kambiyo ve meskukatın fiyatını ve o günkü terakki ve tenakusunu müş'ir olarak kitabet mariyeti ile tertip olunacak varakai resmiye borsanın haricine talik olunur. Bu varaka matbu ve koçandan maktu olup olvarakanın münderecatını havi olan koçan borsada hıfzonualacaktır.

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

Otuzüçüncü Madde

Borsaca tanzim olunan evrakı cümlesi devlet komiseri veya vekili ve meclis reisile başkatibin imzalarını havi olmak müktezidir.

Otuzdördüncü Madde

Meclis azasından birinin istifası veya vefatı vukuunda intihabı ahirde en sonraki müntehaptan sonra rey kazanmış olan mubayaacı onun yerine kaim olunur

DÖRDÜNCÜ FASIL

Borsada Alınp Satılabilecek Senedat Hakkındadır

Otuzbeşinci Madde

Borsa meclisi, esham ve tahvilat-ı Devlet-i Aliye'yi derhal kaydı resmiye kabul etmekle mükelleftir. Saltanatı seniye'nin ruhsatı aliyesi ile kavanin-i devlet tahtında olarak teşekkül eden veya ileride teşekkül edebilecek olan şirketlerin tahvilat ve hisse senedatı vukubulacak istida üzerine ve sermayenin laakal rubu nakden vaz olduğunu ispat edilmek ve hesabı seneviyenin esnayı tetkikinde mümeyyizlerle borsa idaresi tarafından bir veya iki vekil bulunduracağı şirketçe taahhüt olunmak şeraitiyle kaydı resmiye kabul edilecektir. Bu şeraiti ifa etmeyecek olan şirketlerin zaten kaydı resmiye dahil olın senedatını meclis kaydı resmiden tay edebilir.

Otuzaltıncı Madde

Devleti ecnebiye eshamının kaydı resmiye kabulü, Maliye Nezareti'nin ruhsatına mütevakkıftır. Ecnebi şirketlerin hisse senedatı ile tahvilatına gelince, işbu şirketlerin maksatları kavanin-i Devleti Aliye'ye ve menafii ahaliye mugayir olmamakla beraber sermayelerinin laakal rub'u nakden vaz olunup merkezleri bulunan memleket borsasında kaydı resmiye kabul olunmuş olduğunu ve Memaliki Şahane'de ruhsatı resmiye ile küşat olunmuş bir şubeleri ile bir de vekili mesul ve müteberleri bulunduğunu ispat ettikten sonra ve her sene bilançolarını ve kar ve zarar hesaplarını Dersaadet'de neşrolunan gazetelerden borsa meclisince irae olunacak bir veya birkaç gazete ile neşir ve ilan edeceklerini taahhüt eyledikten sonra nezaret-i müşarünileyhaca verilecek mezuniyet üzerine kaydı resmiye kabul olunabilecektir. Mezkur şirketlerin hisse senedatı ile tahvilatı memleketlerindeki borsadan ihraç olduğu takdirde derhal Dersaadet Borsası'ndaki kayıtları dahi terkin olunacaktır. İşbu madenin ikinci ve üçüncü fıkraları ahkamına tevfikân kaydı resmiye kabul edilmiş bulunmayan veya badel kabul kaydı terkin olunmuş olan senedat ve tahvilat üzerine borsa derununda gerek peşinen ve gerek vade ile icrayı muamelatı müsaade eden

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

meclis idare azası borsadan tard olunacağı gibi muamelatı mezkureden mütevellit zarar ve ziyanların tazminine dahi mahkum olabileceklerdir.

Otuzyedinci Madde

Nizamen damga resmine tabil olan evrak ve tahvilat ve senedattan damgasız olanlar borsa kaydı resmisine kabul olunmayacaktır. Her nevi tahvilat ve senedatın kaydı resmiye kabulünde borsa idaresi tarafından yüzbin liraya kadar, lirada iki para ve yüzbin liradan fazlası için lirada bir para kaydiye masarifi ahzolunacaktır. Kaydiye masarifi tesviye olunarak kaydı resmiye dahil olan senedatın tebdilinde senedatı mübadele için baladaki masarifin nısfı ahzolunacaktır. Tahvilat ve senedatı kaydı resmiye dahil olan şirketlerin kaffesi abone kaydolanarak onyedinci maddenin ikinci fıkrasında muharrer olan resmi seneviyi ita edecektir.

BEŞİNCİ FASIL

Muamelata Fair

Otuzsekizinci Madde

Herhangi fiyatla olursa olsun borsa azasından biri tarafından teklif olunup da yine azadan bir diğeri tarafından derhal kabul olunan her bir muamele nekul edilmemek üzere tarafeyni tahtı taahhüde almış bir pazarlık hükmünde olup yek diğeri ikna edecek derecede depozito talebine selahiyet verir. Depozitonun miktarına kanaat etmeyen tarafın meclisin kararına müracaat etmeye hakkı olacaktır.

Otuzdokuzuncu Madde

Borsa azasından birinin teklif eylediği muameleyi birkaç aza birden kabul ederlerse teklif eden zat en evvel kabul etmiş zannettiği zatı irade ve tayin eder. Eğer kendisince şüphe hasil olursa hüzzarın şahadetlerine müracaat ve onların kararına ittiba eder.

Kırkinci Madde

Borsada vukubulan her bir muamelenin onu akdeden azanın odalarına derhal tebliğ olunması muktezidir. İşbu tebliğ tarafeyn marifetile icra olunur. Tarafyenden biri piyasa ile muamelatını tesviyeye hazır olursa diğeri taraf onun teklif eylediği havaleyi kabule mecburdur.

Kırkbirinci Madde

Esham ve senedat havalesi bilcümle alakadarının muvafakatı hasil olmadıkça sureti katiyede akdedilmiş addolunmaz ve havale eden havalenin ancak olsuretle inikadı üzerine mesuliyetten kurtulur. Havaleyi kabul eden zat havale olunan zata yarım saat zarfında

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

tebliği keyfiyet etmezse havale eden zata müracaat etmek hakkını zayi eder. Bir havaleye mahsuben kabul olunan her alelhesap, havale edeni mesuliyetten katiyen kurtarır.

Kırkikinci Madde

Mumalekatı ruzemrede depozitodan başka eshamı umumiye fiyatınca yirmi para ve Rumeli Demiryolları tahvilatınca üç frank ve senedatı sairece borsa meclisi tarafından tayin edilecek miktarda fark hasıl olursa farktan müstefit olan tarafın onu diğer taraftan talep etmeye hakkı olur. Meğer ki o farktan mutazarrır olan taraf kırkbirinci maddede beyan olunduğu üzere taahhüdünü ahara nakil ve havale eder. Balada muharrer ahkâmın ademi icrası takdirinde esas-ı muamele olan esham ve senedat bilmüzayede mubayaa veya fûruht olunarak taahhüdünde durmayan tarafın taahhüdü ifa olunur.

Kırküçüncü Madde

Mubayaacılar her pazartesi sabahı borsanın küşadından evvel cumartesi akşamına kadar aralarında muallakta kalmış olan muamelat ve düyun ve matlubatını müş'ir yekdiğerine bordro göndermeye mecburdurlar. Herhangi bir sınıftan olursa olsun borsa azası onyedinci madde hükmünce borsaya duhule mezun ve esham ve senedatın bey-ü şirasına veya nakline memur olan hadamesinin icra ettikleri muamelettan mesuldur. Ancak muamelatı vakia ve bunlardan mütevellit farklar müstahdemden her birinin mensup olduğu azaya pazartesi günü bildirilmedikçe işbu mesuliyetin hükmü kalmayabilir.

Kırkdördüncü Madde

Karşılaştırılmış olan muamelatın farkları o gün tesviye olunmak muktezidir. Mezkur farklar tesviye olunmazsa müdei umum tarafından, vukubulacak şikayet üzerine, ertesi günü borsanın küşadından evvel ifayı deyn etmediği halde borsaya duhulden men olunacağını ve tediyei deynden aciz olanlara mahsus olarak tanzim ve talik olunan cetvele ismi derç ve ilan edileceğini medyuna başkatip beyan ve ihtar eder.

Kırkbeşinci Madde

Borsa muamelatından mütevellit her bir hesap derhal tesviye olunmalıdır. Aksi takdirde ve dayinin talebi üzerine meclis hesabı tetkik ettikten sonra kararına tevfik hareket etmeye, medyunu davet edecektir. Kararı mezkura Tevfik hareket etmeyenler borsadan idareten ihraç olunacak, isimleri tediyei deyne muktedir olmayanlara mahsus olan cetvele derç ve ilan edilecektir.

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

Kırkaltıncı Madde

Primli olan yani ? ve (aşağı duble) ve (yukarı duble) tabir olunan muamelatın kaffesinde primi olan kimse varenin ilk talebi üzerine otuzsekizinci ve kırkikinci maddeler ahkamına tevfikân depozito vaziyle temin etmeye mecburdur.

Kırkyedinci Madde

Primli veyahut vadeli muamelatın vadesi pazar veya yortu gününe tesadüf eylediği halde ertesi güne talik olunur. Vadeli muamelat hakkında aylık muamelenin akdolunduğunun ertesi gününden itibaren otuzar gün hesap edilir. Primi mubayaa eden, ilerideki hakkı hiyarını kaybetmemek üzere nihayet bu gibi muamelatın hulul ettiğini beyan etmek selahiyetini haizdir.

Kırksevizinci Madde

Kaydı resmiye dahil olan ve olmayan her nevi esham ve senedat üzerine peşin veya vadeli muamelat icrası zımnında gündüz veya akşam vakitlerinde borsa salonunun haricinde ve borsanın açık veya kapalı olduğu esnada içtima etmek katiyen memnudur. Bu gibi ictima her nerede olursa olsun zabıta marifeti ile dağıtılıp mütecasirleri Ceza Kanunnamei Hümayunu mucibince mücazat olunur. Bu musillu ictimalara bais olan borsa azasından ilk defasında on liradan yirmi liraya kadar cezayı nakdi alınıp ikinci defasında bir sene müddetle borsadan ihraç olunur. Yeniden borsaya dahil olmak isteyen mubayaacılaran betekrar, ilk kaydiye resmi olan yirmi lira istifa olunur. Kaydı resmiye dahil olmayan bilcümle senedat üzerine vadeli muamelat likidasyon icrası katıyyen memnudur. Bu ahvale mütecasir olan mubayaacılar borsadan ihraç olunur. Coberler ve simsarlar dahi üç sene müddetle ihraç edilir.

Kırkdokuzuncu Madde

Meclis vadeli muamelatın miktarı asgarisini tayin edecektir. Gerek devairi resmiye ve gerek eşhas tarafından alınıp satılan esham ve senedat ve saire için meclis, komiserle müttehiden bir resmi dellaliye tarifesi tanzim edecektir.

ALTINCI FASIL

Hesap Kapatması Hakkındadır

Ellinci Madde

Esham ve tahvilat ve senedat vadeli muamelatının hesabı her onbeş günde bir kere pazartesi günleri kat olunur. Peşin muamelatın hesabı akdolunduğu günde veya ertesi gün tesviye olunmak mecburidir.

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

Ellibirinci Madde

Senedatı teslim etmek arzusunda bulunan bayiler ve kabz etmek arzusunda olan müşteriler keyfiyeti müşir varakayı bir zarfa vaz ile zarfın üzerini mühürleyeceklerdir. Bu zarflar umum için pazartesi sabahından borsa kapanıncaya kadar bırakılacak ve biri reisde ve diğeri başkatipte bulunacak olan iki anahtarla dikkatlice kapanacak olan bir kutuya ilka olunacaktır. Mezkur anahtar meclis azasından ikisinin muvacehesinde zarfların küşadına şüru olunup münderecatı bir cetveli mahsusa kaydedilerek işbu cetvel borsada talik olunacaktır.

Ellikinci Madde

Teslim ve tesellüm senedat ile hesabı kat olunmayan muamelat ertesi likidasyona devrolunmak iktiza eder. İşbu devir muamelesinin şeraiti pazartesi sabahı borsanın küşadından yarım saat mürurundan itibaren öğle vaktine kadar tarafeynin rızası ile kararlaştırılacaktır. Mubayaacılar arasında bu veçhile kararlaştırılan devirler başkatibin tuttuğu defteri mahsusa kaydolunacak ve röpor veya depor ilk vasat fiyatını başkatip işbu kayıtlar esasına tevfikan ihraç edecektir. Bu muamelatı kaydettirmeyenlerden itibari her bin lira için bir kuruştan on kuruşa kadar cezayı nakdi alınır.

Ellüçüncü Madde

Röpor ve depor muamelatında suiistimalat vukubulduğuna dair bir mubayaacı tarafından borsa kitabetine kaydettirilerek şikayet vaki olduğu takdirde, maznunu aleyhin tayin edeceği iki mubayaacı ile beraber meclis başkatibi tetkik edecektir. Suistimalat tahakkuk ettiği ve umumun menafini muhafaza için elzem addolunduğu takdirde maznunu aleyhin likidasyon için vaki olan kuyudunu meclis fesheder ve beş liradan otuz liraya kadar cezayı nakdi hükmeder.

Ellidördüncü Madde

Likidasyonun havalesi mecburidir.

Ellibeşinci Madde

Salı günü vakti zahardan bir saat sonra başkatip reisin veya vekilinin tahtı nezaretinde olarak likidasyon mektuplarının havi olduğu mikdarlardan hasıl olan farkları borsada müzayede veya münakaşaya vaz eder. İşbu farklar kamilen fûruht veya mubayaa olunduktan sonra elli altıncı ve elliyedinci maddelere tevfikan meclis ikinci ve son vasat fiyatını ihraç eder ki o saata kadar devredilmemiş ola muamelat işbu son vasat fiyatı üzerine karşılaştırılır.

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

Ellialtıncı Madde

(1) Mektuplardan hasıl olan farkın teslimi lazım gelir ve ilk vasat fiyatı röpor olursa satış bu fiyatla başlar. Bundan ziyadeye satılır ve bu fazla farkı tesviye edilirse ilk vasat ipka olunur. Fazla farkı tediye olunmazsa satış fiyatı üzerine vasat çıkarılır. İlk vasattan dun fiyatla veya depor ile satılırsa röporlu olan ilk vasat fiyatı ipka olunur.

(2) Farkın mubayaası lazım gelir ve ilk vasat fiyatı röporlu olursa mubayaa ilk vasat fiyatla başlar. Bundan yüksek fiyatla mubayaa olunursa ilk vasat ipka edilir. Bundan dun fiyatla mubayaa edilirse mubayaa fiyatı üzerine vasat çıkarılır. Mubayaa röporla başlayıp da depora kadar giderse deporun farkı fiyatı tediye edildiği suretle vasat fiyatı başa baş tayin olunur.

(3) Farkın iştirası lazım gelir ve ilk vasat fiyatı deporlu olursa mubayaa ilk vasat fiyatla başlar. İlk depordan yüksek fiyatla alınır ve bu fark tediye edilirse ilk vasatsiyatı ipka olunur. Tediye edilmezse mubayaa fiyatı üzerine vasat çıkarılır. İlk vasat fiyatından dun fiyatla veya röporla mubayaa olunursa ilk vasat fiyatı ipka edilir.

(4) Farkın fûruhtu lazım gelir ve ilk vasat fiyatı röporlu olursa satış baş fiyatla başlar. Röporla hitam bulur ve bu fark tesviye edilirse son vasat fiyatı başa baş çıkar. Tesviye olunmazsa satış fiyatı üzerine vasat tayin olunur. Satış röporla olursa son vasat fiyatı başa baş tayin olunur.

(5) Fûruht veya mubayaası lazım geldiği ve röpor veya depor muamelesi icra edilmediğinden dolayı ilk vasat fiyatı olmadığı fûruht veya mubayaaya başa baş fiyatla başlanır. Röpor veya döpor her ne olursa olsun işbu fark tediye olunursa son vasat fiyatı başa baş tayin edilir. Tediye olunmazsa röpor veya üzerine vasat fiyatı tayin edilir.

Elliyedinci Madde

(1) Kur'a keşidelerinden evvelki likidasyonlarda farkın mubayaası lazım gelir ve ilk vasat fiyatı deporlu olursa mubaya ilk vasat fiyatla başlar. Bundan yüksek fiyatla alıyıp işbu farkı fiyat tediye edilirse ilk vasat fiyatı ipka olunur. Tediye edilmezse mubayaa fiyatı üzerine vasat tayin olunur. Deporlu ilk vasattan dun fiyatla veyahut röporla mubayaa edilirse ilk vasat fiyatı ipka olunur

(2) Farkın fûruhtu lazım gelir ve ilk vasat fiyatı deporlu olursa satış ilk vasat fiyatla başlar. Satış ilk depordan dun fiyatla ve hatta röporla bile olursa işbu fark tediye edildiği takdirde ilk vasat fiyatı ipka olunur. Tediye edilmediği halde satış fiyatı üzerine vasat tayin olunur. İlk vasat fiyatından daha yüksek deporla satılırsa ilk vasat fiyatı ipka olunur.

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

(3) Farkın fûruhtu lazım gelir ve ilk vasat röporlu olursa ellialt ncı maddenin birinci fırcası mucibence vasat tayin edilir.

(4) Farkın mubayaası lazım gelirse mubayaa ilk röporlu vasat fiyatla başlar, depora kadar giderse mubayaa fiyatı üzerine vasat tayin olunur. Farkı fiyat tediye edilirse vasat fiyatı başa baş olabilir.

Ellisekizinci Madde

Başkatip müzayedeye Őuru ederken az ibr mikdardan başlayıp tedricen mecmuuna kadar senedatı teklif edebilecektir. Başkatibin teklif ettiği miktarı bir kişi kabul edince miktarı mezkurun veya kısmı m tebakinin bir cüzünü talep etmeye kimsenin hakkı olmayacaktır. Miktarı mezkuri iki kişi birden kabul ederse aralarında taksim edilecektir. Birkaç kişi birden kabul ederse ol miktarın tekrar m zayedesine başlanır.

Ellidokuzuncu Madde

Kaydettirilen senedatın teslim ve kabzı için arŐamba günü tayin edilmiş olup, herkes kaydettirdiği ve mektuplardan hasıl olan farklardan mukayaa veya f ruht eyeldiği miktarı vakti zahardan sonra saat  buuğa kadar ahz veya teslime mecburdur.

Altmışıncı Madde

Taahhüdünü ifa edemeyen Şahıs ellidokuzuncu madde ahkamına tebiyetten imtina ederse derhal hakkında muamelei icraiyyeye mübaşeret olunur. Yani teslim veya ahzedemediği miktar kendi hesabına olarak ve başkatip marifetiyle borsada mezatda mubayaa veya f ruht olunur. Müstesna ahvelde bazı teslim veya tesellüm muamelesinin ertesini güne tehir edilip edilemeyeceğine meclis karar verir.

AltmıŐbirinci Madde

Mezatda depor yüzde beş fiyatını faizi senevi tecavüz ettiği takdirde mezat tatil olunur. Bu fiyata kadar teklif olunan senedat ertesini gün teslim edilmek mecburidir. Miktarı mütebaki için iki saat sonra başa baş fiyatla tekrar müzayedeye mübaşeret olunur, Őol Őartla ki, teslimi lazım gelen senedatın celbine maddeten vakitleri olmak üzere bayilere yedi günlük mehil verilir. Mehli mezkur munkazi oldukça ve senedat teslim edilmediği takdirde altmışıncı madde tatbik edilir. Kur'a keŐidesinden evvel icra olunan likidasyonlarda işbu mühlet verilmez.

AltmıŐikinci Madde

Borsa kaydı resmisine dahil olan gerek konsolide ve gerek esham ve senedatı saire her ne halde bulunursa bulunsun, hükümeti seneyi canibi alisinden tayin olunup her lidikasyonun

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

Çarşamba günü borsada içtima edecek olan ehli hibre komisyonunca şayanı kabul olmadığı tahakkuk etmedikçe kabulünden imtina olunmaz.

YEDİNCİ FASIL

Müflisier Hakkındadır

Altmışüçüncü Madde

Her kimin ki taahhüdatını icraya iktidarı kalmayacak olursa derhal hakkında muamele icraiye iptidar olunur. Eğer işbu muamele icraiyeden dolayı zimmetine tereddüt eden farkı tediye etmezse iflas halinde bulunduğu ilan olunur. Müflis aleyhinde müddeiyatı olanların bunları derhal meydana koymaları lazım gelir ki muhasebatının rüyeti ile hali hazırda süreti katiyede tebeyyün ettirebilinsin. Vakti ile dermayen olunmayan müddeiyatın hesabı muamele icraiye fiyatına tevfikan rüyet ve tesviye edilir.

Altmışdördüncü Madde

İlanı iflas derhal müflisin borsadan tardolunmasını müstelzim olur. Eshabı matlubun cümlesini irza etmedikçe merkurum borsaya dahil olamaz ve bors azasından bulunan ve miktar matlupları mecmuumatlubatın rubuna vasil olan bir veya birkaç zatın muhalefeti merkurum matrudiyetini ifaya kafidir. Matrudiyeti müddetince müflisin ismi borsanın medhaline mevzu olan cetveli mahsusa mukayyet bulunacaktır.

Altmışbeşinci Madde

İflas halinde bulunan mubayacının iflasının ilanından itibaren üç gün zarfında bilançosunda borsa meclisine teslim etmesi lazım gelir. Azadan iki kişinin müflisin nezdine irsaliyle zikrolunan bilançonun suhhatini tetkik ettirmeye selahiyeti vardır.

Altmışaltıncı Madde

Müflis olan mubayaacılardan her kim bilançosunu teslim etmekten veyahut maddei sabıka ahkamına ittiba eylemekten sarfinazar ve imtina ederse velev eshabı matlup ile her ne suretle olursa olsun uyuşmuş olsa bile borsaya duhule hakkı sakıt olur ve o halde ismi mubayaacıların esamisini havi cetveldən tay ve ihraç olunur.

Altmışyedinci Madde

Müşterilerden biri hakkında muameli icraiye ifası mecburiyetinde bulunan her mubayacı o müşterinin hesabına olarak mubayaa veya fūruht edeceği esham ve senedat ve miktarını başkatibe bildirmek lazım gelip üç gün mürur etmedikçe ol müşterinin ismini bildirmeyecektir. Bu müddet geçtikten sonra müşterinin ismi ile bu muameli icraiyeden

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

mütevellit mebalığı borsa kalemine kaydettirecek ve mebalığı mezburenin tahsili için borsa meclisine müracaat edecektir.

SEKİZİNCİ FASIL

Müflisier Hakkındadır

Altmışsekizinci Madde

Mubayacıların defterleri ihticaca salih olabilmek için sabit mürekkeple yazılmak ve hakdan ari olamk muktezidir. Defatiri mezkurenin sahifeleri numaralı olacak ve meclisce musaddak bulunacaktır. Mubayaacı hademesile delal ve coberlerin el defterleri dahi borsa idaresince musaddak ve numaralı olacaktır.

Altmışdokuzuncu Madde

Mubayacılar icra edecekleri her muamele için hülasa şeraitini mutazammın ve müverrah ve mümzi birer bordro bittanzim müşterilerine itaya mecbur olacaklardır. Müşteriler mubayaacıların talebi üzerine işbu muamelatı tahriren tasdik edeceklerdir.

Yetmişinci Madde

Bir mubayaacının vukuu vefatı takdirinde borsa idaresi mütevaffanın hesabatını tetkiki ve dayinlerin hakkını ita eyleyecek ve şerikleri varsa onların da hissesini tesviye edecektir. Müteveffa mubayaacının fazlası, evrakı nizamiyenin ibrazından sonra idarei mezkure tarafından varislere veya alakadar olanlara ita edilecektir.

Yetmişbirinci Madde

Borsanın açılıp kapanma vakileriyle primlerin cevabı verilmesi zamanları mevasime göre meclis tarafından tayin olunur. Evkatı mezkure borsanın dahiline talik olunan cetvel ile bildirilir. Tayin olunan vakitler borsanın satı itibarı ile olup saatler dahi çan ile ilan edilir.

Yetmişikinci Madde

Borsanın kapalı olacağı tatil günleri senede bir kere meclis tarafından tayin olup bunun için bir cetvel tanzim ve herkesin malumu olmak üzere talik olunur. Eyyamı resmiye müstesna olmak üzere meclis, lüzum gördüğü takdirde komiserin muvafakatile tatil günlerinde borsanın açılmasını emredebilir. Bu karar bir gün evvel ilan olunur. Vadesi o güne hulul eden muamelat ertesi güne kalacaktır.

Yetmişüçüncü Madde

İşbu nizamnamenin tadili hakkında vuku bulacak talep borsa azasının nısfından ziyadesi tarafından tahriren dermeyan olunmadıkça meclis tarafında kabul olunamaz. Bu şerait dahilinde vukubulan tadilat istidası meclisce bittasvip devlet komiserine tebliğ olunacak ve komiser dahi onu hükümeti seniyeinin kabul ve tasdiki alisine arzedecektir. Hükümeti

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

seniye canibi alisinden bazı tadilat teklif olunduğu takdirde meclis derhal müzakeresine mübaşeret edecektir. Tadilat icra olundukça işbu tadilatın dercile meclis icabına göre nizamnameyi yeniden tab ve neşrettirecektir.

Yetmişdördüncü Madde

Hükümeti seniye kemafissabık her gün İngiltere, Fransa fonlarıyla Devleti Aliye eshamının Londra ve Paris'teki fiyatını ve keza mazkur iki piyasada cari olan iskonto fiyatı resmiyesini mübeyyin telgrafname celp ettirecektir. Havadisi kazibe neşrine meydan verilmemek için mezkur telgrafname mümkün olduğu halde borsanın küşadından evvel talik olunacaktır.

DOKUZUNCU FASIL

Mevadı Cezaiye

Yetmişbeşinci Madde

Borsa azasından biri müvekkilinden her ne miktar olursa olsun akça ketmedecek olursa müddeti meclisce tayin olunmak üzere tard ile mücazat edilir ve mablağı mektumu iade etmeye mecbur tutulur.

Yetmişaltıncı Madde

Nizamname ahkâmının borsada icrası reise ait olup intizamı ve işleri teşviş edenleri meclisle müttehiden ve komiserin muvafakatı ile reis, borsadan ihraç veya muvakkaten tard edebilir veyahut beş liradan elli liraya kadar cezayı nakdi itasına mahkum edebilir. İntizamla kabili telif olmayanlar bulunursa meclis komiserin muvafakatı ile bunları borsaya duhullerinden men edecektir. Borsadan tard olunanların esamisini havi bir cetvel komiserin muvafakatiyle talik edilecektir.

Yetmişyedinci Madde

Borsa azasından birinin tard olunması hademesinin de matrudiyetini mucibdir.

Yetmişsekizinci Madde

Eshamı Devleti Aliye ve kaydı resmiye dahil olan senadatı saire fiyatını tezyit veya tenkis maksadı ile mubayaacı ve cober ve simsarlardan havadisi kazibe neşredenler olursa devlet komiseri ile polis komiseri hazır olduğu halde borsa meclisince tahkikat ve tetkikatı mukteziye icra olunup müstahakı ceza hareketleri tebeyyün ettiği evrakı tahkikiye mahkemei aidesine tevdi olunur.

Yetmişdokuzuncu Madde

Hile maksatı ile bilerek esham ve senedatın bey-ü şirasını ve halka tevziini ihtac için sahte malumatı havi ilanet neşir ettirenler veya sahte münderecatı muhtevi malumat varakası

EK 3(devam): Esham ve Tahvilat Borsası Nizamnamesi

tertip edenler Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun ikiyüz otuzdokuzuncu maddesi mucibince mücazat olunurlar. Borsa fiyatına tesir edecek tebliğat için matbuata menfaat vaad edenler ve kendilerine bu yolda menfaat vaad ettirenler dahi maddei mezkuriye tevfikân mücazat olunurlar.

Sekseninci Madde

Fi 11 Şevval sene 1290 ve fi 19 Teşrinisani 1289 tarihli Dersaadet Tahvilat Borsası Nizamnamesi'nin ahkamı umumiyesile muvahharen fi 10 Recep sene 1303 ve fi 2 Nisan sene 1302 tarihinde neşrolunan Umum Borsalar Nizamnamesini'nin Tahvilat Borsası'na müteallik olan ahkamı işnu nizamnamenin tarihi neşrinden itibaren münfesihtir.

Fi Cemkaziylahir sene 1324 ve fi 24 Temmuz sene 1322(1906).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : PEKACAR Esra

Uyruğu : T.C

Doğum tarihi ve yeri :

Medeni hali

Telefon

e-mail

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2017
Lise	Hayrettin Gürsoy Spor Lisesi	2013

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2017-2018	Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Araştırma Merkezi	

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Esra Pekacar, “Osmanlı Devleti’nde Borsa”, *Genç Kalemler Tarih Düşünce ve Kültür Dergisi*, S.7, 2020.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..